

บทที่ ๕

การประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในบริบท ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในยุคสมัยของการประพันธ์

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นปัจจัยภายในตัวบทประพันธ์เองที่ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้อย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นอิทธิพลของ "พลังทางวรรณศิลป์" รวมทั้งแจกแจงภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมให้เห็นแล้ว ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เข้ามาทำกับการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้แก่การประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในบริบททางสังคมวัฒนธรรมในยุคสมัยของการประพันธ์ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น "พลังทางปัญญาความคิด" ของยุคสมัยแห่งการประพันธ์วรรณกรรมแต่ละเรื่อง

การประกอบสร้าง (construction) คือการให้ความหมายแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยอาศัยมโนทัศน์ (concept) ที่คนร่วมวัฒนธรรมรับรู้และเข้าใจตรงกัน ผ่านภาษาและระบบสัญลักษณ์ต่างๆในสังคม^๑

ในกรณีภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา การประกอบสร้างคือการให้ความหมายแก่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมว่าเป็นผู้รักชาติ วีรบุรุษ กษัตริย์ผู้อ่อนแอ คนไทยผู้ทรยศ ฯลฯ ผ่านระบบความหมายต่างๆ ในบริบทของสังคมสมัยที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องประพันธ์ขึ้น หากผู้ประพันธ์มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เสพวรรณกรรมร่วมสมัยของตนเข้าใจและคล้อยตามความคิดของตน ผู้ประพันธ์ก็ต้องใช้ระบบความหมายต่างๆที่ผู้เสพเข้าใจอยู่แล้วมาเป็นเครื่องมือสื่อสาร เช่น ความรู้ ค่านิยม ความคิด ศิลธรรม ฯลฯ ของสังคมที่ผู้สร้างและผู้เสพอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งในที่นี้จะเรียกรวมว่า "โลกทัศน์"

คำว่า โลกทัศน์ (World View) หมายถึง ทัศนะความเชื่อหรือความคิดเห็นพื้นฐานของบุคคลในสังคมที่มีต่อโลก และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการดำรงชีวิตตลอดจนทิศทางการของสังคมซึ่งสามารถอธิบายมูลเหตุอันเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำตามจุดหมายปลายทาง^๒ คำว่า

^๑สรุปความจาก Michael O'Shaughnessy and Jane Stadler, *Media and Society*, p.77-79 และ Stuart Hall, *Representation : Cultural Representations and Signifying Practices*, p.25-26.

^๒วิทย์ วิศทเวทย์ อ่างถึงใน ปิยนาด บูณาค, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง "เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม" พ.ศ.๒๕๑๖)* (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

โลกทัศน์ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้หมายถึงมโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ในบริบทเฉพาะทางสังคมและยุคสมัยที่ผู้เสพและผู้สร้างตัวบทวรรณกรรมแต่ละเรื่องอาศัยอยู่ อาจกล่าวได้ว่า ในการประพันธ์วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ โลกทัศน์หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของผู้ประพันธ์จะแสดงออกมาในตัวบทวรรณกรรมด้วย

และเนื่องจากโลกทัศน์มีลักษณะสัมพัทธ์คือผูกพันกับบริบทสังคม ดังนั้น ในสมัยที่แตกต่างกัน คนในสังคมอาจมีโลกทัศน์ที่แตกต่างกันไปด้วย เพราะเงื่อนไขของความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโลกย่อมแตกต่างกันไปตามยุคสมัย หรือแม้แต่ในสมัยเดียวกัน คนก็อาจมีโลกทัศน์เกี่ยวกับเรื่องบางอย่างแตกต่างกัน โลกทัศน์ที่แตกต่างกันนี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การสื่อความหมายเกี่ยวกับภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาแตกต่างกันตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมของวรรณกรรมแต่ละเรื่อง

นอกจากโลกทัศน์ที่เป็นพื้นฐานความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจของผู้เสพและผู้สร้างที่อยู่ร่วมสมัยกันแล้ว ภาพตัวแทนที่ปรากฏในวรรณกรรมยังอาจเป็นผลมาจากการประกอบสร้างด้วย “วาทกรรม” (discourse)* อีกด้วย กล่าวคือ วรรณกรรมในวิทยานิพนธ์นี้ล้วนแต่มีเนื้อหามุ่งนำเสนอประวัติศาสตร์ แนวทางการตีความประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมบางเรื่องนั้นอาจเป็นเครื่องมือในการสร้าง ขำขันและเผยแพร่วาทกรรมชุดใดชุดหนึ่งหรือหลายชุดโดยการตกแต่งหรือบิดเบือนการนำเสนอความรู้ประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมเพื่อให้วรรณกรรมเป็นเครื่องมืออ้างอิงความชอบธรรมในการปกครอง หรือเผยแพร่ความคิดทางการเมือง หรือใช้อำนาจผ่านวาทกรรมในรูปแบบอื่นๆ เพราะว่าการนำเสนอประวัติศาสตร์นั้นเป็นการอ้างโดยนัยว่าผู้นำเสนอกำลังพูดถึง “ความจริง” ในอดีต ด้วยเหตุที่วรรณกรรมอ้างว่ากำลังเล่าเรื่องที่อิงกับ “ความจริง” นี้เอง การนำเสนอประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมจึงอาจเป็นความพยายามที่จะมีอิทธิพลในการชี้นำความคิดบางประการของผู้อ่าน

ในขณะที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นบุคคลที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ว่าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในราว พ.ศ.๒๐๗๕ - ๒๑๓๑* วรรณกรรมที่เป็นกรณีศึกษาใน

* “วาทกรรม” (discourse) ในที่นี้ หมายถึง กระบวนทัศน์หรือแนวทางของความรู้ความเข้าใจที่สื่อสารออกมาผ่านทางภาษาและตัวบทอื่นๆ กระบวนการดังกล่าวนี้ทำให้เกิดความรู้และอำนาจทางสังคมขึ้น โปรดดู Michael O’Shaughnessy and Jane Stadler, *Media and Society*, p.150. หรือดูบทที่ ๒ ของวิทยานิพนธ์นี้

วิทยานิพนธ์นี้แต่ละเรื่องล้วนแต่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น จึงส่งผลให้เรื่องราวของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมทุกเรื่องล้วนแต่มีฐานะเป็น "ประวัติศาสตร์"

วรรณกรรมที่ใช้ศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้มีระยะเวลาที่แต่งครอบคลุมประวัติศาสตร์ยาวนาน เริ่มตั้งแต่เสภาพระราชพงศาวดารของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งขึ้นในช่วงเวลาใดช่วงเวลาที่หนึ่งก่อน พ.ศ.๒๔๑๑ จนถึงบทร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า ของ สนิท พูลพงศ์ ซึ่งแต่งขึ้นใน พ.ศ.๒๕๔๖ ระยะเวลาอันยาวนานเช่นนี้ส่งผลให้วรรณกรรมแต่ละเรื่องแต่งขึ้นในช่วงเวลาที่คนในสังคมไทยมีโลกทัศน์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือสำนักทางประวัติศาสตร์แตกต่างกันอย่าง หลากหลาย ดังที่ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ศึกษาพบว่า สำนักทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ราวสมัยรัชกาลที่ ๔ จนถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ.๒๔๗๕ มีการเปลี่ยนแปลง ตลอดมา และเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ เช่น การเกิด รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยในพ.ศ.๒๔๗๕ เป็นต้น^๓ จึงน่าสนใจว่าในห้วงเวลาที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องประพันธ์ขึ้น ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกประกอบสร้างด้วยโลกทัศน์ทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ การนำประวัติศาสตร์ประเภทพระราชพงศาวดารมาประพันธ์เป็นวรรณกรรม เผยแพร่ตั้งแต่ช่วงรัตนโกสินทร์นั้นนับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทาง สังคมการเมืองหลายเหตุการณ์ จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมที่นำมาศึกษาได้นำเสนอ ประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือเผยแพร่วาทกรรมทางการเมืองที่สำคัญหลายครั้งตั้งแต่สมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัยปัจจุบัน วาทกรรมเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เข้ามากำกับ การ ประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมด้วย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะเสนอผลการศึกษาริบทของการประพันธ์วรรณกรรมที่เป็นข้อมูลแต่ละ เรื่อง โดยชี้ให้เห็นบทบาทของโลกทัศน์ประวัติศาสตร์และวาทกรรมทางการเมืองในแต่ละยุคสมัยที่ ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรม ดังจะแบ่งเป็น ๕ ประเด็นดังนี้

^๓อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ.๒๔๗๕ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

๕.๑ การเล่าประวัติศาสตร์ในกรอบวาทกรรมชาตินิยม

ชาตินิยม (Nationalism) หมายถึง การเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์เพื่อที่จะได้มาและธำรงไว้ซึ่งอิสรภาพและอำนาจในการปกครองตนเองของกลุ่มชนผู้ซึ่งสมาชิกในกลุ่มมีความรับรู้ร่วมกันว่าชาติเป็นหน่วยที่มีอยู่จริงหรือมีศักยภาพที่จะเกิดขึ้นมาได้จริง^๕

ในกรณีของประเทศไทยนั้น นักวิชาการชาตินิยมชื่อ อันเดรอส ชตุร์ม (Andreas Sturm) ได้เสนอมโนทัศน์เรื่อง “ชาติไทย” ตามแนวทฤษฎีชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม (ethno-symbolism) ซึ่งเชื่อว่า กลุ่มชนต่างๆ มีความรับรู้เกี่ยวกับ “ชาติ” วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามวิถีประวัติศาสตร์ตั้งแต่ก่อนสมัยใหม่ โดยอาจสังเกตได้จากตำนานความเชื่อ สัญลักษณ์ และประเพณีของชาติ นอกจากนี้ กลุ่มชนแต่ละกลุ่มยังอาจมีความรับรู้เกี่ยวกับชาติต่างกันหรือขัดแย้งกันได้อีกด้วย^๖ เมื่อประยุกต์มโนทัศน์ดังกล่าวมาใช้อธิบายชาติไทย ชตุร์มเห็นว่าองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพจะทำให้เกิด “ชาติไทย” เริ่มก่อตัวและมีพัฒนาการมาตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยที่พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินบทบาทสำคัญในการแสดงให้เห็นว่าคนในดินแดนไทยเป็นกลุ่มชนกลุ่มเดียวกัน ผ่านพระราชพิธีและวัฒนธรรมต่างๆ พระมหากษัตริย์จึงทรงมีบทบาทสำคัญที่สุดในนิยามของความเป็นชาติไทยและเป็นผู้ทำให้มโนทัศน์เรื่อง “ชาติ” และชาตินิยมเกิดขึ้นในราวรัชกาลที่ ๔ – รัชกาลที่ ๕** จนอาจกล่าวได้ว่า องค์พระมหากษัตริย์คือชาติ ชตุร์มเรียกมโนทัศน์ชาตินิยมแบบนี้ว่า Monarchical Nationalism* ซึ่งผู้วิจัยจะเรียกเป็นภาษาไทยว่า “กษัตริราชชาตินิยม”

^๕ Anthony Smith อ้างถึงใน Andreas Sturm, *The King's Nation : A Study of The Emergence and Development of Nation and Nationalism in Thailand*, p.23.

^๖ Andreas Sturm, “Which ‘nation’ persist? : The competing notions of the Thai nation as reflected in public monument” in Mitchell Young, Eric Zuelow and Andreas Sturm (editors), *Nationalism in a Global Era : the persistence of nations*, (New York : Routledge, 2007), pp.115-116.

* โปรดดูงานที่อภิปรายปัจจัยที่ทำให้รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ต้องทรงนำเสนอมโนทัศน์ชาตินิยม เช่น ปิยนาค , ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง “เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม” พ.ศ.๒๕๑๖), อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ – พ.ศ.๒๕๓๕, และ Andreas Sturm, *The King's Nation : A Study of The Emergence and Development of Nation and Nationalism in Thailand*.

** ความคิดนี้แตกต่างจากมโนทัศน์ชาตินิยมกระแสหลักในวงวิชาการไทยคือ มโนทัศน์ว่าชาติคือ “ชุมชนในจินตนาการ” (Imagined Community) ดังที่ปรากฏในงานของ Benedict Anderson ที่สืบเนื่องมาเป็นมโนทัศน์ “ราชาชาตินิยม” (Royal Nationalism) ของธงชัย วินิจจะกุล เนื่องจากมโนทัศน์ราชาชาตินิยมมองว่าชาติไทยเพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ เพื่อตอบโต้ลัทธิจักรวรรดินิยมและกระแสการเรียกร้องประชาธิปไตย ชนชั้นนำจึงเสนอมโนทัศน์ราชาชาตินิยมที่ยกพระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของชาติ และฝ่ายขุนนางข้าราชการเป็นผู้ดำเนินบทบาทสำคัญในการนิยามชาติ แต่มโนทัศน์กษัตริราชชาตินิยมมองว่าชาติเกิดขึ้นและมีพัฒนาการมานานก่อนสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ แล้ว โดยที่พระมหากษัตริย์ทรงแสดงบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายของชาติด้วย

อุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตริชาตินิยมมีเนื้อหาในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาติ ดังนี้^๖

(๑) พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทเป็นผู้นำที่สำคัญที่สุดในการประกอบพระราชกรณียกิจเพื่อให้ประเทศชาติรุ่งเรืองและประชาชนในชาติร่มเย็นและสงบสุขในทุกด้าน เช่น รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้นำการปรับปรุงประเทศชาติให้ทันสมัย ทรงปฏิรูปการปกครองและระบบราชการ ทรงเลิกทาส และทรงเสด็จประพาสต้นเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร เป็นต้น โดยนัยนี้ องค์พระมหากษัตริย์คือชาติ ราษฎรที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์จึงนับเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อชาติด้วย

(๒) ประชาชนทุกเชื้อชาติในดินแดนไทยผู้อยู่ได้ร่วมพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ล้วนแต่เป็นที่ยอมรับในฐานะประชาชนของชาติไทยทั้งสิ้น แม้จะมีเชื้อชาติลาว มาเลย์ มอญ เขมร จีน หรือกระเหรี่ยงก็ตาม

(๓) ความสัมพันธ์ระหว่างองค์พระมหากษัตริย์และประชาชนได้ร่วมพระบรมโพธิสมภารมิได้ปรากฏเฉพาะในลักษณะที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็น "เจ้าชีวิต" เพียงอย่างเดียวเหมือนที่ผ่านมา แต่ประชาชนทุกคนสังกัดอยู่ในชาติไทยภายใต้พระบารมีในฐานะประชากรตามวิธีการทางกฎหมายสมัยใหม่แบบตะวันตกด้วย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรแนบแน่นชัดเจนและเป็นทางการมากยิ่งขึ้น

จะเห็นว่า ลักษณะที่สำคัญที่สุดของกษัตริชาตินิยมนั้นคือ องค์พระมหากษัตริย์มิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์หรือศูนย์รวมของความเป็นชาติ แต่ทรงเป็นผู้นำทางความคิด นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ชาติ และดำเนินพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อสร้างความเป็นชาติและดำเนินการกิจกรรมของชาติด้วยพระองค์เองทุกประการ องค์พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นสิ่งเดียวกับชาติ และความหมายทั้งหลายทั้งปวงของชาติอยู่ในองค์พระมหากษัตริย์

เนื้อหาของอุดมการณ์ชาตินิยมดังที่กล่าวนี้ถูกถ่ายทอดสู่ประชาชนผ่านกิจกรรมทางสังคมและการเมืองหลายอย่าง รวมทั้งการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาในประวัติศาสตร์นิพนธ์และ

พระองค์เองอย่างชัดเจน มิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของชาติเท่านั้น ผู้วิจัยเลือก มโนทัศน์กษัตริชาตินิยมมาใช้ในที่นี้เพราะมโนทัศน์ดังกล่าวสามารถอธิบายวรรณกรรมที่เป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ได้อย่างสอดคล้องกับแก่นเรื่อง

^๖Andreas Sturm, *The King's Nation : A Study of The Emergence and Development of Nation and Nationalism in Thailand*, p.114-122.

วรรณกรรมประวัติศาสตร์ด้วย วาทกรรมชาตินิยมแบบกษัตริชาตินิยมจึงนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีบทบาทในการประกอบสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมที่แต่งขึ้น

วรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ อันนับได้ว่าประพันธ์ขึ้นในกรอบวาทกรรมชาตินิยมดังที่กล่าวข้างต้นที่รวบรวมมาได้ในที่นี้คือ *เสภาพระราชพงศาวดาร* ของสุนทรภู่ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับคณะกวีในราชสำนัก และ *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หนึ่งในกวีที่ร่วมประพันธ์ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*

ข้อที่ควรพิจารณาเป็นพิเศษในที่นี้คือ มีวรรณกรรมสองเรื่องที่ใช้ชื่อว่า “พระราชพงศาวดาร” ความหมายของพระราชพงศาวดารนั้นคืองานเขียนที่พรรณนาพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาที่ได้ครองราชย์ต่อเนื่องมาโดยลำดับ^๗ พระราชพงศาวดารเป็นงานเขียนที่มีฐานะศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นหนึ่งในตำราการบริหารปกครองบ้านเมืองสำหรับพระมหากษัตริย์ แต่ *เสภาพระราชพงศาวดาร* ของสุนทรภู่กลับเป็นการนำพระราชพงศาวดารมานำเสนอในรูปแบบเสภา เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวโปรดให้สุนทรภู่ประพันธ์ขึ้นเพื่อขับถวายพระมหากษัตริย์ในระหว่างทรงเครื่องใหญ่ตามแบบอย่างที่มีมาในสมัยรัชกาลที่ ๒^๘ แม้ว่า *เสภาพระราชพงศาวดาร* จะแต่งขึ้นเพื่อใช้ดำเนินกิจกรรมภายในพระราชสำนักสำหรับพระมหากษัตริย์เป็นการส่วนพระองค์ แต่การนำพระราชพงศาวดารมาแต่งในรูปแบบเสภาซึ่งมิใช่รูปแบบดั้งเดิมของวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ก็นับได้ว่าเป็นการคลี่คลายด้านรูปแบบของวรรณกรรมที่นำเนื้อหาในพระราชพงศาวดารมาแต่ง^๙ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับงานที่ประพันธ์ก่อนหน้านั้นเพียงไม่นานอย่าง *ลิลิตตะเลงพ่าย* ซึ่งนำเรื่องราวในพระราชพงศาวดารมาแต่งเช่นกัน แต่ *ลิลิตตะเลงพ่าย* แต่งขึ้นในรูปแบบลิลิตซึ่งเป็นรูปแบบของวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่สวดดีเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ตรงตามแบบแผนการประพันธ์ที่เคยมีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาดังอาจเปรียบได้กับ *ลิลิตยวนพ่าย*

^๗ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, *เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย*, หน้า ๑๑-๑๒.

^๘ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, *ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘) หน้า ๒๓๕.

^๙ ภมรี สุรเกียรติ, “เสภาพระราชพงศาวดาร ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ไม่ควรมองข้าม”, *วารสารธรรมศาสตร์*, ๒๖,๑ (ม.ค. - เม.ย. ๒๕๔๓): ๕๙-๖๓.

ส่วน โคลงภาพพระราชพงศาวดาร นั้นเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองที่ทรงต้องการเผยแพร่ประวัติศาสตร์ชาติไทยโดยทรงประชุมกวีสำคัญ อย่างกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ฯลฯ มาร่วมกันประพันธ์ขึ้นโดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ควบคุมการประพันธ์ในครั้งนี้ด้วยพระองค์เอง^{๑๐} แล้วนำไปประกอบภาพประดับพระเมรุที่สนามหลวงให้ประชาชนทั่วไปได้อ่านและชม

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและวิธีการเผยแพร่วรรณกรรมประเภทพระราชพงศาวดาร ข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าทั้ง *เสภาพระราชพงศาวดาร* และ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* นั้นเป็นการทดลองของผู้สร้างที่เป็นชนชั้นนำเพื่อที่จะเผยแพร่พระราชพงศาวดารเพื่อสื่อความหมายถึง “ประวัติศาสตร์” ด้วยรูปแบบใหม่ที่มุ่งตอบสนองต่อผู้เสวยวรรณกรรมที่เป็นประชาชนในวงกว้าง จึงอนุมานได้ว่า วาทกรรมชาตินิยมที่เกิดขึ้นใหม่นี้จะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการประกอบสร้างความหมายให้แก่ “ประวัติศาสตร์” ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากแก่นเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองที่เน้นเรื่อง “ความเป็นชาติ” มากเป็นพิเศษ จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ทั้งสองเรื่องเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ใช้เผยแพร่วาทกรรมชาตินิยมโดยการสร้างวาทกรรมหรือองค์ความรู้เพื่ออ้างว่าความคิดเกี่ยวประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมทั้ง ๒ เรื่องนั้นเป็น “ความจริง” ที่สืบทอดมาตั้งแต่ “อดีต”

วาทกรรมชาตินิยมเข้ามาประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *เสภาพระราชพงศาวดาร โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* และ *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* ดังนี้

๕.๑.๑ ต้นเค้าของภาพพระมหาธรรมราชาผู้แปรพักตร์ใน *เสภาพระราชพงศาวดาร*

ใน *เสภาพระราชพงศาวดาร ตอน ศีกหงสาวดี* นั้น บทประพันธ์ตอนที่ตัดมาจากประวัติศาสตร์มุ่งเสนอเหตุการณ์การเสียมพระเกียรติของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจากการเสียช้างเผือกซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นพระมหาจักรพรรดิราชตามคติพุทธศาสนา เพราะพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง กษัตริย์พม่ามาแย่งชิงไป วรรณกรรมเรื่องนี้จึงมุ่งนำเอาอดีตมาแสดงให้เห็นว่าชนชาติพม่าเป็นศัตรูของชนชาติไทยมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เหตุที่ต้องมีการ

^{๑๐}Andreas Sturm, *The King's Nation : A Study of The Emergence and Development of Nation and Nationalism in Thailand*, p.124-125.

สร้างภาพตัวแทนของชนชาติพม่าว่าเป็นศัตรูของชาติในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นเป็นเพราะการรุกรานของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่สามารถยึดครองพม่าได้อย่างเบ็ดเสร็จ ส่งผลให้ชนชั้นนำไทยต้องนิยามชาติไทยขึ้นมาว่าแตกต่างจากพม่า คือไม่อ่อนแออย่างพม่าไปจนถึงเป็นศัตรูกับพม่า เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าชาติไทยไม่ควรจะถูกรุกรานโดยจักรวรรดินิยมอย่างที่พม่าประสบ^{๖๖}

และด้วยเหตุที่ *เสภาพระราชพงศาวดาร* มุ่งเสนอภาพของพระมหากษัตริย์พม่าที่รุกรานพระมหากษัตริย์ไทย และพระมหากษัตริย์คือชาติในกรอบของมโนทัศน์กษัตริษาคตินิยม การที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาเข้าข้างพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองผู้เป็นกษัตริย์พม่านั้นจึงส่งผลให้ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในฐานะสมาชิกของชาติปรากฏเป็นภาพของผู้ทรยศต่อชาติของตนเองอย่างแจ่มชัด ดังเห็นได้จากคำกล่าวของตัวละครอื่นที่วิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของตัวละครพระมหาธรรมราชาในเรื่องว่าเป็นผู้ร้ายผู้แปรพักตร์ เช่น ตัวละครพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคณหุตทรงมองว่าพระมหาธรรมราชาทรกตัญญูต่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (เพราะพระมหาธรรมราชาอิจฉาจิต สมคบคิดให้มอญมาซ่อนอยู่ เจ้ากรุงไทยได้ช่วยชุบเลี้ยงดู ก็ไม่รู้จักคุณทำบุญวาย^{๖๗}) ส่วนตัวละครพระยารามถึงกับเรียกตัวละครพระมหาธรรมราชาว่าไพริน ซึ่งแปลว่าศัตรู (แม้พระองค์ส่งไปให้ไพริน จะสูญสิ้นเสนาในธานี^{๖๘})

ด้วยเหตุนี้ ถ้ามองว่า *เสภาพระราชพงศาวดาร* มิได้เป็นเพียงประวัติศาสตร์นิพนธ์ในรูปแบบร้อยกรอง แต่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นวรรณกรรมด้วย ก็อาจกล่าวได้ว่า *เสภาพระราชพงศาวดาร* เป็นต้นกำเนิดของการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทยให้เป็น “ผู้ร้าย” ในกรอบของการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์แบบกษัตริษาคตินิยม

๕.๑.๒ ภาพตัวแทนอันหลากหลายของสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*

ใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* นั้น อาจกล่าวได้ว่าภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกประกอบสร้างด้วยวาทกรรมชาตินิยมในประเด็นที่ว่าพระมหากษัตริย์คือชาติอย่าง

^{๖๖}สุเนตร ชุตินธรานนท์, *บุเรงนอง (กะยอติหนรธา) กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๘๔-๘๘

^{๖๗}*รวมนิทาน บทเห่กล่อม และสุภาษิตของสุนทรภู่*, หน้า ๔๕๕.

^{๖๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๐.

ชัดเจน ดังเห็นได้ว่า ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเรื่องนี้ถูกกำกับด้วยความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชากับตัวละครผู้มีฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ถ้าตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีบทบาทที่เป็นปรีภักษ์ต่อชาติ เช่นการเข้าข้างพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง บทประพันธ์ก็จะแสดงภาพสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกลงโทษ เช่น ถูกชาวสยามผู้รักชาติรุมทำร้าย แต่ถ้าตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นพระมหากษัตริย์เอง หรือแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์บทประพันธ์ก็จะเสนอภาพตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางดีให้เป็นผู้ปราบข้าศึกหรือปราบยุคเข็ญ

กรณีเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า อุดมการณ์ชาตินิยมมีบทบาทต่อการแสดงความคิดเห็นของตัวบทเกี่ยวกับตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างชัดเจนจนกระทั่งอุดมการณ์ทางการเมืองว่าพระมหากษัตริย์คือชาติมีความสำคัญมากกว่าการเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้มีบุคลิกลักษณะเป็นเอกภาพเสียอีก ความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดภาพของตัวละครได้อย่างเบ็ดเสร็จจนถึงขั้นว่าแม้ตัวบทวรรณกรรมเพียงจะประณามตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าเป็น “ผู้เผด็จชาติคน” ในโคลงประกอบ รูปที่ ๑๙ ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง แต่ก็กลับนำเสนอตัวละครเดียวกันอย่างชื่นชมว่าเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกป้องชาติในโคลงประกอบ รูปที่ ๒๐ ภาพพระมหาธรรมราชายิ่งพระจำปาธิราช จนอาจกล่าวได้ว่าการนำเสนอภาพตัวแทนของบุคคลในประวัติศาสตร์เช่นสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน โคลงภาพพระราชพงศาวดาร มีวัตถุประสงค์เฉพาะคือการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือเพื่อนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมอย่างจริงจัง* วาทกรรมชาตินิยมจึงส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยตรงโดยประเมินค่าการกระทำของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจากบทบาทที่พระองค์ทรงกระทำต่อ “ชาติ” มากกว่าจะมองว่าพระองค์เป็นปัจเจกบุคคลที่มีความคิดและการตัดสินใจเป็นของตนเอง

๕.๑.๓ พระมหาธรรมราชา – เจ้าไทเหนือผู้จงรักภักดี ใน เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์

วาทกรรมชาตินิยมแบบกษัตริชาตินิยมในประเด็นที่ ๒ ที่ว่าประชาชนทุกเชื้อชาติในดินแดนไทยล้วนแต่เป็นที่ยอมรับในฐานะประชาชนไทยด้วยกันทั้งสิ้นนั้น น่าจะมีผลต่อการนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์ ด้วย เพราะวรรณกรรมเรื่องนี้ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ดัชนีรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นระยะเวลาใกล้เคียงกับการสถาปนารัฐสมัยใหม่ที่

นักประวัติศาสตร์เรียกว่า “รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์” คือรัฐที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจปกครองอย่างสมบูรณ์แบบ โดยที่คนไทยทุกเชื้อชาติและหัวเมืองทุกหัวเมืองขึ้นอยู่กับศูนย์กลางที่กรุงเทพมหานครในลักษณะรวมศูนย์อำนาจในสมัยรัชกาลที่ ๕ นโยบายการปกครองช่วงนี้ได้พยายามสร้างอุดมการณ์ของความเป็นชาติให้คนทุกเชื้อชาติและทุกภูมิภาคของไทยมีความสำนึกในความเป็นชาติว่าตนเป็นคนไทยร่วมกัน^{๕๔} โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงต้องการให้มีการเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับชนชาติไทยที่เป็นหนึ่งเดียวไปยังทุกภูมิภาคผ่านวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งการกำหนดให้เรียนพงศาวดารเรื่องความเป็นมาของชาติในหลักสูตรการศึกษาด้วย^{๕๕} แสดงว่าการเผยแพร่ว่าททกรรมชาตินิยมใน “หัวเมือง” ผ่านเรื่องเล่าประวัติศาสตร์น่าจะมีความสำคัญในสังคมก่อนหน้าหรือร่วมสมัยกับการแต่ง *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้พระนิพนธ์คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงร่วมประพันธ์ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ซึ่งมีเนื้อหาตอบสนองต่ออุดมการณ์ชาตินิยมอย่างชัดเจน

น่าสังเกตว่าในการกล่าวถึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* นั้น บทประพันธ์เน้นสถานภาพ “เจ้าหัวเมืองทางเหนือของไทย” ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาหลายแห่ง เช่น สมเด็จพระมหาธรรมราชาจะกรีธาทัพอุดรภาค^{๕๖} บทประพันธ์ใช้คำว่า “อุดรภาค” ซึ่งสื่อว่าเมืองพิษณุโลก (และสุโขทัย สวรรคโลก ฯลฯ ทางภาคเหนือตอนล่าง) นั้นเป็น “ภาคเหนือ” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย *มหาธรรมราชา นครอุดรสยาม*^{๕๗} ซึ่งแปลความได้ว่า สมเด็จพระ

^{๕๔} มีข้อสนับสนุนเพิ่มเติมในกรณีนี้ว่า รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริว่าแม้พระมหากษัตริย์จะเคยทำผิดพลาดไปบ้าง แต่ความผิดพลาดนั้นก็ไม้อาจลบพระมหากรุณาธิคุณที่พระมหากษัตริย์ทรงมีต่อประเทศชาติไปได้ กล่าวคือ “...ท่านผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าไม่มีความผิดต่อราชทัณฑ์จนเหลือขนาดจนถึงวินาศ เพราะความนั้นแล้ว ก็ควรคนทั้งปวงที่ตัวเองหรือบิดามารดาปู่ย่าตายายขึ้นไปอีกต่อไปก็เคยรับพระเดชพระคุณพึ่งอำนาจความรักษาของท่าน อยู่เย็นเป็นสุขสืบตระกูลมาดั่งให้ยิ่งขึ้นไป เคยถือน้ำพิทักสัดรดวายท่านเคยรับพระราชทานเบี้ยหวัดรางวัลยกย่องยกยศในเวลานั้น ๆ มาแล้ว ก็ควรคิดพระเดชพระคุณไม่ว่างวาย ไม่ควรจะลบหลู่ล้างทำลายพระเดชพระคุณเสียเลย” ซึ่งเป็นพระราชดำรัสที่ช่วยย้ำททกรรมเกี่ยวกับความสำคัญของพระมหากษัตริย์แบบกษัตริย์ชาตินิยมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โปรดดู อรรถจักร สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕*, หน้า ๘๖.

^{๕๕} ปิยนาด บุณนาค, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง “เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๖)*, หน้า ๘๘-๙๐.

^{๕๖} “โปรดดูการอภิปรายประเด็นนี้อย่างละเอียดใน “บทที่ ๒ พื้นฐานพระดำริในการนิยาม “เมืองไทย” และ “ชนชาติไทย” ใน สายชล สัตยานุรักษ์, *สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม*, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖) หน้า ๕๙-๗๙.

^{๕๗} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์*, หน้า ๑๔๘.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

มหาธรรมราชาผู้เป็นเจ้านครทางเหนือของสยาม ไทเหนือตีทัพม้ามอญแตกไปหมด^{๑๘} ซึ่งเรียกรวมทัพของสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าเป็นทัพไทยที่อยู่ทางเหนือ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในเนื้อหาของวรรณกรรม บทประพันธ์ยกย่องบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาผู้นำทัพ “อัครภาค” ซึ่งประกอบด้วยทหารผู้เป็น “ชาวไทเหนือ” มาช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยาเป็นหลายแห่งตลอดทั้งเรื่อง ที่สำคัญที่สุดคือ ทัพไทเหนือถูกยกย่องในฐานะทัพของทหารผู้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เช่น

ทหารม้ามหาธรรม	ะราชคล้าพายายาม
จะสืบข่าวจะเอาความ	ฉลองชาติเฉลิมตน ^{๑๙}

ภาพการตีกระหนาบทัพพม่าที่ยกมาทางเหนือของทัพพระมหาธรรมราชา ช่วยย้าจินตภาพของพรมแดนไทยที่ครอบคลุมถึงหัวเมืองฝ่ายเหนือไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

ทหารข้ามหาธรรมราชา	กรูทัพขับพลา
พรรลิกสือกถาโถม	
ตีทัพมอญยับจับโจม	แตกพ่ายตายโทรม
ออกพันเขตแคว้นแดนไทย ^{๒๐}	

ความที่ยกมานี้ เน้นถึงพื้นที่ที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาตั้งทัพชุมนุมอยู่และไล่ตีพม่าแตกพ่ายไปว่าเป็น “เขตแคว้นแดนไทย” ซึ่งเป็นการนับเนื่องรวมชาวไทเหนือและชาวกรุงศรีอยุธยาว่าเป็นชนชาติเดียวกัน อาศัยอยู่ในดินแดนเดียวกันตั้งแต่ใน “อดีต” คือสมัยกรุงศรีอยุธยา ความตอนนี้จะเป็นการใช้พื้นที่เพื่อเสนอวาทกรรมชาตินิยมว่าด้วยการรวมศูนย์ของชาติอยู่ที่พระมหากษัตริย์และเมืองหลวงของไทย

อาจกล่าวได้ว่า ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชา ใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* ถูกประกอบสร้างด้วยอุดมการณ์กษัตริชาตินิยมในประเด็นที่ว่าประชาชนทุกเชื้อชาติต่างอยู่ใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ จากข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ที่มีว่า ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงปกครองเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองทางเหนือทั้งหมด และสมเด็จพระ

^{๑๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔.

^{๑๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

^{๒๐}สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์*, หน้า ๑๙๐.

มหาธรรมราชาได้ทรงยกทัพจากหัวเมืองทางเหนือมาช่วยกรุงศรีอยุธยาบ เมื่อนำมาตั้งเป็น
 วรรณกรรม บทประพันธ์ได้เล่าเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ดังกล่าวโดยเน้นย้ำสถานภาพความเป็น
 “ชาติไท” ของหัวเมืองทางเหนือเป็นอย่างมากด้วยการใช้คำเรียกว่า “ไทเหนือ” และ “อูตรภาค”
 รวมถึงให้เหตุผลว่าทัพไทเหนือยกทัพมาช่วยกรุงศรีอยุธยาด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
 ผู้ทรงมีความสำคัญต่อชาติ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับอุดมการณ์ชาตินิยมในแง่ที่พยายามชี้แนะว่า
 คนใน “หัวเมืองทางเหนือ” ก็เป็น “คนไท” เช่นเดียวกับคนไทยในกรุงเทพมหานครเพราะอยู่ใต้ร่ม
 พระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทยเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองขณะที่แต่งบทประพันธ์ดังกล่าว ซึ่งอยู่
 ในช่วงที่ชนชั้นนำกำลังต้องการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมสู่หัวเมือง อาจสันนิษฐานได้ว่า
 วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นเครื่องมือหนึ่งที่รัฐไทยใช้เผยแพร่ความคิดว่า “หัวเมืองทางเหนือก็เป็นคน
 ไทย” เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในหมู่คนไทยและส่งเสริมการรวมศูนย์อำนาจสู่เมืองหลวงผ่านทาง
 เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ในวรรณกรรม

วาทกรรมชาตินิยมแบบกษัตริชาตินิยมจึงเป็นองค์ประกอบทางความคิดประการหนึ่งที่
 ส่งผลต่อการนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์* ให้เป็นขุนศึก
 ผู้จงรักภักดีต่อชาติ และในทางกลับกัน ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาก็เป็นองค์ประกอบสำคัญ
 ของตัวบทวรรณกรรมที่ใช้เผยแพร่วาทกรรมชาตินิยมด้วย

ในยุคต่อมา ผู้วิจัยพบว่าวาทกรรมชาตินิยมกลายเป็นองค์ประกอบทางความคิดที่สำคัญที่
 กลายเป็นแกนในการตีความเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมทุกเรื่อง เพียงแต่วรรณกรรมแต่
 ละเรื่องจะมีจุดเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมต่างกันไปตามแก่นเรื่อง เช่น แก่นเรื่อง *สดุดีวีรสตรี/วีรบุรุษ* จะ
 มีจุดเน้นเรื่องชาตินิยมในประเด็นบทบาทของวีรกษัตริย์ในการกอบกู้และปกป้องเอกราช ส่วน
 แก่นเรื่อง *แสดงพระมหากรุณาธิคุณของบูรพกษัตริย์ไทย* จะเน้นภาพรวมของพระมหากษัตริย์ทุก
 พระองค์ที่มีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาติ เป็นต้น

ตัวอย่างที่ดีของการสืบทอดวาทกรรมชาตินิยมแบบกษัตริชาตินิยมนั้นคือนวนิยายเรื่อง
กษัตริยา และ *อิทธิราชา* ซึ่งผู้ประพันธ์ระดมหลักฐานประวัติศาสตร์ และงานวิจัยทางประวัติศาสตร์
 ที่ทันสมัยและหลากหลาย รวมถึงงานศึกษาที่พยายามเขียนให้อยู่นอกกรอบความคิดชาตินิยมเช่น
พระสุพรรณภักดี จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์ ของ สุเนตร ชุตินธรานนท์ ที่วิพากษ์หลักฐาน

ประวัติศาสตร์อย่างรอบคอบและพยายามมองจากมุมมองของฝ่ายพม่าด้วย แต่นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ก็ยังสืบทอดอุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตริชาตินิยมอย่างเคร่งครัด การนำเสนอวิจัยประวัติศาสตร์มากมายมาใช้ก็เป็นไปเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและสนับสนุนอุดมการณ์ชาตินิยมที่มีมาแต่เดิมในรูปลักษณะใหม่ที่สามารถสื่อสารกับคนร่วมสมัยได้เท่านั้น เช่น แสดงภาพความลำบากและทุกข์ทรมานแบบมนุษย์ปุถุชนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพื่อชี้ให้เห็นความเสียสละของบูรพกษัตริย์ไทย วิพากษ์ความเชื่อเดิมและแสดงความคิดเห็นใหม่ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่น่าจะใช้ผู้ทรยศต่อชาติ แต่ว่าทรงวางกลยุทธ์ใหม่ตามสถานการณ์เพื่อรักษาบ้านเมืองไว้เพื่อหวังจะให้พระราชโอรส กอบกู้เอกราชในภายหลัง จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเหล่านี้ล้วนแต่สนับสนุนคำอธิบายที่ว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและปกป้องชาติมาเป็นอย่างดีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันทั้งสิ้น

จากตัวอย่างในวรรณกรรมที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบทางความคิดคือ อุดมการณ์ชาตินิยมนั้นเป็นกรอบที่มากควบคุมการนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทั้งภาพในด้านดีคือเป็นวีรบุรุษของชาติและในด้านไม่ดีคือเป็นผู้ทรยศต่อชาติ ทั้งนี้ ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาจะถูกวางทฤษฎีชาตินิยมกำกับให้เป็นภาพดีหรือภาพไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาผู้ทรงมีค่าเท่ากับชาติที่ปรากฏในเรื่อง เพราะอุดมการณ์ชาตินิยมเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นหลักที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ “ชาติ” ดำรงอยู่ได้ “วีรบุรุษ” ในเรื่องเล่าที่อยู่ในกรอบชาตินิยมจึงจำเป็นต้องมีบทบาทที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น

๕.๒ ความแตกต่างด้านโลกทัศน์เรื่องพม่า

สังคมไทยตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา มีความรับรู้เกี่ยวกับชนชาติพม่าเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตัวอย่างที่สนับสนุนความคิดนี้ปรากฏในผลการศึกษาของสุนทร ชุตินทรานนท์ (๒๕๓๘) ที่ศึกษาภาพลักษณ์ของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในโลกทัศน์ของสังคมไทย แล้วตีพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง *บุเรงนอง (กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย)* พบว่า ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ ภาพลักษณ์ของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเปลี่ยนแปลงไปอย่างกว้างๆ แบ่งได้เป็น ๓ ยุค คือ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ปรากฏเป็นราชาเหนือราชาในสกลชมพูทวีป ในสมัยรัชกาลที่ ๔-๖ ปรากฏเป็นเจ้าพม่าผู้ปล้นเอกราชไทย และหลังจากการตีพิมพ์นวนิยาย

เรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* ของ ยายชอบ ปรากฏเป็นขุนพลผู้ทรงเสน่ห์ สุนทรระบุว่าโลกทัศน์ที่แตกต่างกันในสังคมไทยแต่ละสมัยเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงนี้ กล่าวคือ ภาพลักษณ์ของบุเรงนองในยุคแรกสร้างขึ้นมาจากคติเรื่องจักรพรรดิราช ในยุคต่อมาสร้างขึ้นจากอุดมการณ์ชาตินิยม และในยุคสุดท้ายเกิดจากองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพม่าและอิทธิพลของนวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* ^{๒๐}

ย้อนกลับมาพิจารณาในกรณีภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา เหตุผลประการสำคัญที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์และวรรณกรรมบางเรื่องเลือกเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในลักษณะ “ผู้ร้าย” ผู้ทรยศต่อชาตินั้นคือพฤติกรรมที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาเข้าสวมมิกัดต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแม่ทัพฝ่ายพม่าซึ่งถือว่าเป็นข้าศึกของฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุนี้ หากภาพลักษณ์ของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในความรับรู้ของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปตามยุคต่าง ๆ แล้ว ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในส่วนที่สัมพันธ์กับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองหรือในส่วนที่ “เข้าข้างพม่า” นั้นย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามแต่โลกทัศน์ที่คนไทยมีต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองและชนชาติพม่าด้วย

ในบริบทของการประพันธ์วรรณกรรมที่เป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ ภาพของพม่าที่ส่งผลต่อภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเปลี่ยนแปลงไปตามองค์ความรู้และทัศนคติต่อชนชาติพม่าที่แตกต่างกัน ดังนี้

๕.๒.๑ พม่าเป็นศัตรูผู้ร้ายกาจ : พระมหาธรรมราชาเข้าข้างศัตรู

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ สงครามระหว่างไทยกับพม่าเป็นสงครามซึ่งมีความเป็นใหญ่ในชมพูทวีปตามแบบฉบับของพระญาจักรพรรดิราช ฝ่ายที่พ่ายแพ้จะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้ฝ่ายที่ชนะเพื่อแสดงการศิโรราบและยอมรับบารมีของฝ่ายที่ชนะ อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาลที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๒๔) หลังจากพม่าพ่ายแพ้อังกฤษในสงครามอังกฤษ-พม่า (The Anglo-Burmese War) ถึง ๓ ครั้ง ชนชั้นนำไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ได้เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ชนะสงครามและประเทศที่แพ้สงครามที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ฝ่ายอังกฤษผู้ชนะสงครามได้แบ่งเส้นเขตแดนของดินแดนที่ชิงได้จากพม่าอย่างชัดเจนตามหลักการทำแผนที่แบบตะวันตก การแบ่งเขตพรมแดนตามความคิดเชิงประจักษ์แบบสมัยใหม่นี้

^{๒๐} สุนทร ชุตินทรานนท์, บุเรงนอง (กะยอติหนนรธา) กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย.

ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอำนาจพระมหากษัตริย์ที่อยู่เหนือดินแดนประเทศราชจากที่ทรงมีอำนาจเหนือเมืองประเทศราชอย่างหลวมๆในฐานะเมืองที่ยอมรับอำนาจของฝ่ายชนะสงคราม กลายเป็นว่าฝ่ายที่ชนะจะได้สิทธิ์ในดินแดนของฝ่ายแพ้อย่างเบ็ดเสร็จโดยมีเส้นพรมแดนแบ่งเขตอำนาจอย่างชัดเจน^{๒๒} คำว่า “เอกราช” ที่แต่เดิมหมายถึงเอกราชหรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเอกจึงค่อยๆคลี่คลายความหมายไปเป็น “เอกราช” ที่หมายถึงสิทธิเหนือดินแดนที่มีขอบเขตชัดเจน การรบกวนกันเพื่อแย่งชิง “เอกราช” ในสมัยก่อนรัชกาลที่ ๔ กับสมัยใหม่จึงมีความหมายต่างกัน

การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ดังกล่าวข้างต้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ที่ชนชั้นนำไทยมีต่อเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ จากที่มองว่าสงครามระหว่างไทยกับพม่าเป็นการแข่งขันบารมีของพระมหากษัตริย์ดังเช่นที่ปรากฏใน ลิลิตตะเลงพ่าย ที่เสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระนเรศวรในลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้ปราบมาร เมื่อมาถึงในช่วงประมาณปลายรัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลที่ ๕ ความคิดดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเป็นว่าสงครามระหว่างไทยกับพม่าเป็นสงครามแย่งชิงอำนาจเหนือดินแดน หรือแย่งชิง “เอกราช” กัน และฝ่ายพม่าก็เป็นผู้ร้ายผู้มาปล้นสะดมเอาเอกราชของชาติไทยไป ความคิดในลักษณะนี้ค่อยๆกล่อมเกลางานเป็นความรู้ความเข้าใจพื้นฐานอันเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยแทนความเชื่อเดิม

การตกผลึกขององค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับสงครามไทย-พมานั้นปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในหนังสือเรื่อง *ไทยรบพม่า* ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในพ.ศ. ๒๔๖๓ ในหนังสือเล่มนี้ ผู้พระนิพนธ์ทรงเสนอองค์ความรู้ชุดใหม่เกี่ยวกับพม่าสองประเด็น คือ ประเด็นแรก ทรงระบุว่าชนชาติที่รบกับไทยมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นั่นคือพม่าไม่ใช่มอญอย่างที่เข้าใจกันมาแต่เดิม ดังทรงอธิบายว่า

อึ่งชาวเรามักเข้าใจกันมาแต่โดยมาก ว่าเมื่อคราวรบศึกพระเจ้าหงสาวดีนั้นไทยรบกับมอญ เพราะเมืองหงสาวดีเป็นราชธานีของรามัญประเทศ ก็เชื่อว่าพระเจ้าหงสาวดีเป็นมอญ แต่ความจริงมิใช่เช่นนั้น พระเจ้าหงสาวดีที่มารบกับไทยเป็นพม่าทุกองค์ ดันวงศ์อยู่เมืองตองอู ครั้งนั้นปราบปรามได้ทั้งประเทศพม่ารามัญรวมไว้ในราชอาณาจักรอันเดียวกัน ตั้งเมืองหงสาวดีเป็นราชธานี จึงได้ปรากฏพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีทั้ง ๓ องค์ แต่ส่วนชนชาติมอญนั้น หาได้ปรากฏว่าเคยเป็นศัตรูกับไทยโดยลำพังไม่ ที่มอญมารบพุ่งกับไทยคราวใด ก็โดยถูกพม่าบังคับให้มาในเวลาตกอยู่ในอำนาจพม่า ถ้าได้โอกาสเมื่อใด

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙-๘๒.

มอญก็กลับเป็นศัตรูพม่า บางทีทนพม่ากดขี่ไม่ไหวก็พากันหนีมาอาศัยไทย เป็นมาแต่โบราณอย่างนี้^{๒๓}

คำอธิบายนี้เป็นการแก้ไขความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชนชาติมอญ-พม่าที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รวมทั้งวรรณกรรมที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ ที่มองว่ากลุ่มชนที่รบกับกรุงศรีอยุธยาตลอดนั้นเป็นทั้งชนชาติมอญและพม่า ดังปรากฏในคำเรียกชนชาติที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องต่างๆ เช่น เพราะพระธรรมราชาธิมาจิด สมคบคิดให้มอญมาซ่อนอยู่^{๒๔} (เสภาพระราชพงศาวดาร) ปางบพิตรแผ่นผ้า แผ่นเตลง คำวิหีเสศหลายละเบง แยกเยื้อง^{๒๕} (โคลงภาพพระราชพงศาวดาร) ที่มองว่าทัพพระเจ้าหงสาวดีที่ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นทัพมอญ

ประเด็นต่อมา การแยกแยะชนชาติมอญออกจากพม่าข้างต้นยังเป็นการชี้ให้เห็นว่าชนชาติพม่านั้นเป็นชนชาติที่โหดร้าย เพราะมักกดขี่ชนชาติมอญและบังคับให้มอญเข้าร่วมทัพมาตีไทย คำอธิบายนี้ยังนำไปสู่การระบุว่าชนชาติพม่าเท่านั้นที่เป็นศัตรูที่แท้จริงของชาติไทยด้วย ดังปรากฏในคำอธิบายว่า "...ถ้าโดยปรกติพม่ากับไทยใช้วิสัยที่จะต้องรบกัน สงครามเกิดขึ้นเพราะพม่าได้เมืองมอญแล้วจึงเลยมาตีเมืองไทย เพราะเหตุนี้การสงครามที่ไทยไปบุกรุกพม่าถึงไปทำพม่าก่อนก็เป็นการตอบแทนที่พม่ามารบไทยทุกคราว เว้นแต่คราวไปตีเมืองพม่าเมื่อในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้น"^{๒๖} คำอธิบายนี้ชี้ว่าสงครามระหว่างไทยกับพม่าเกิดขึ้นเพราะพม่าต้องการจะแผ่ขยายอาณาเขตโดยการยึดดินแดนของไทยไปหลังจากที่ได้เมืองมอญแล้ว ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของพม่ากลายเป็นภาพของผู้ร้ายผู้รุกรานไทยก่อนเสมอ

ทั้งนี้ ไม่ว่าจะความเข้าใจเรื่องการแยกแยะชนชาติมอญและพม่าออกจากกันจะมีการคลี่คลายไปอย่างไร ประเด็นสำคัญคือการมองชนชาติพม่าว่าเป็นศัตรูผู้รุกรานประเทศชาติมาตั้งแต่อดีตนั้นปรากฏให้เห็นร่องรอยจากการประพันธ์ เสภาพระราชพงศาวดาร ที่เสนอภาพชนชาติพม่าเป็นผู้ร้ายที่มาแย่งชิงช้างเผือกคู่บารมีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไป และโคลงภาพพระราชพงศาวดาร ที่เสนอภาพพม่าเป็นศัตรูที่มารุกรานชาติไทยหลายครั้งหลายคราว แม้ว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้จะประพันธ์ขึ้นก่อน ไทยรบพม่า หลายปี แต่ภาพตัวแทนของชนชาติพม่าในวรรณกรรม

^{๒๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า ๒.

^{๒๔} สุนทรภู่, รวมนิทาน บทเห่กล่อม และสุภาษิตของสุนทรภู่, หน้า ๔๔๔.

^{๒๕} โคลงภาพพระราชพงศาวดาร, หน้า ๒๔

^{๒๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า ๔

ทั้งสองเรื่องนี้ก็สอดคล้องกับภาพที่สรุปใน *ไทยรบพม่า* จนน่าเชื่อว่าภาพ "พม่าเข้าศึก" ใน *ไทยรบพม่า* นั้นเป็นภาพที่คลี่คลายมาจากองค์ความรู้เรื่องพม่าที่เริ่มปรากฏร่องรอยชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ จนกลายเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในภายหลัง

อนึ่ง ตัวอย่างภาพของชนชาติพม่าที่โหดร้ายอาจพิจารณาได้จากลักษณะตัวละครพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* ซึ่งบทประพันธ์แสดงให้เห็นพระราชอัธยาศัยที่โหดร้าย และขาดเมตตาอย่างชัดเจน เช่นการใช้ศพของทหารที่ตายถมเป็นสะพานข้ามคูเมืองไปตีกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

ชาวเมืองยิงคนถมดินสิ้นชีวา	วันละห้าหกร้อยตายบ่ยไป
เจ้าหงสาวดีเสียพลคนหนึ่งนั้น	เป็นดินปั้นก้อนเข้าสักเท่าไหน
ผู้ตรวจว่าถ้าคนหนึ่งบรรลัย	ถมสักห้าก้อนได้ตามใหญ่หน่อย
เจ้าหงสาวดีเช่นนั้นซึ่งมันเกิด	อันตายเกิดกรรมดาอย่าให้ถอย
ผู้ตรวจฟังบังคมก้มคลานคล้อย	มาค่อยค่อยทูลความตามพระองค์
เจ้าอังวะเจ้าแปรแลอุปราช	ก็ไม่อาจขัดความตามประสงค์
เร่งให้คนขนระดมทิ้งถมลง	จนเต็มคองข้ามทั้งสามทัพ ^{๒๗}

ภาพพม่าในฐานะชนชาติที่ชั่วร้าย ขาดคุณธรรมและมารุกรานชาติไทยก่อนนั้นส่งผลต่อภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมที่เสนอประวัติศาสตร์ช่วงที่พระมหาธรรมราชาทรงเข้าข้างพม่าให้เป็นผู้ทรยศไปเข้าข้างศัตรูผู้คิดร้ายต่อชาติ ดังปรากฏใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* ที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกตัวละครอื่นๆ ประณามหลังจากเข้าร่วมทัพของพระเจ้าหงสาวดี

แม้ในยุคหลัง ภาพ "พม่าเข้าศึก" ที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ก็ยังสืบทอดมายังวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นต่อมา ส่งผลให้วรรณกรรมหลายเรื่องประณามตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาผู้เข้าข้างฝ่ายพม่าซึ่งเป็นข้าศึกผู้โหดร้าย เช่น ภาพพม่าที่ยุยงพระมหาธรรมราชาให้คิดร้ายต่อกรุงศรีอยุธยาใน *เพลงยาวอุยฺยวสาน* ซึ่งประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ.๒๕๑๖ หรือภาพพม่าที่แย่งชิงเอกราชของไทยได้สำเร็จด้วยความช่วยเหลือของพระมหาธรรมราชาเพื่อหวังความดีความชอบใน *ร้อยกรองประวัติศาสตร์สงครามฯ* ซึ่งประพันธ์ขึ้นในพ.ศ.๒๕๔๖ เป็นต้น

^{๒๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๘

๕.๒.๒ พม่าเป็นศัตรูผู้เก่งกาจ : พระมหากษัตริย์เป็นผู้ประสานประโยชน์กับศัตรู

นอกจากองค์ความรู้ที่ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของชนชาติพม่าว่าเป็นศัตรูของชาติไทยแล้ว การเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับชนชาติพม่าอีกกระแสหนึ่งเกิดขึ้นหลังจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงพระนิพนธ์แปล พระราชพงศาวดารพม่า ขึ้น ใน พ.ศ.๒๔๕๖ งานพระนิพนธ์นี้มีความสำคัญต่อองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชนชาติพม่าที่มีภาพลักษณ์เป็น "มาร" ผู้หาญกล้ามาต่อกรกับพระมหากษัตริย์ไทย หรือภาพ "พม่าปัจจามิตร" ที่เป็นผู้ร้ายเพียงมิติเดียวดังที่ปรากฏในวรรณกรรมและพระราชพงศาวดารที่มีมาก่อนหน้านี้ แต่ในพระราชพงศาวดารพม่า กลับปรากฏภาพของวีรบุรุษบางคนของพม่าในฐานะมนุษย์ที่มีความสามารถ มือกนิหาร และมีวิจารณ์ญาณไม่ต่างจากวีรบุรุษของไทย ตัวอย่างเช่น ภาพของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในสมัยที่ยังเป็นขุนนางรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทของพระเจ้าดเบงชเวดนั้น พระราชพงศาวดารพม่า บรรยายไว้ดังนี้

นายทหารเอกของพระเจ้าดเบงชเวดนั้น คือพระพี่เขย อันเป็นพระสหายร่วมนมด้วย นามจะเด็จ ทรงยศเป็นกะยอเฉ่ง(หรือกะยอดินนรธาตอกฤษฏานุรุช) นั้น ยกกองทัพติดตามพระเจ้าหงสาวดีไปจนพ้นอาณาเขตเตलग พระเจ้านระบดีผู้ผ่านเมืองแปรก็ทรงต้อนรับพระเจ้าสการะวุตพิ้อย่างสัมพันธ์มิตรสมเกียรติยศ และแม่ทัพนั้นได้ทรงยศเป็นบุเรงนอง (แปลว่าพระราชเชษฐภคินี) เป็นเครื่องหมายแห่งรัชทายาท แม้มิได้โปรดตั้งให้ทรงศักดิ์เป็นพระยุวราชาตลอดรัชกาลตรุณกษัตริย์นี้ บุเรงนองมีอำนาจในการบงการราชการต่างพระองค์แทบจะสิทธิ์ขาดทุกประการ จึงเป็นการยากจะหาคนในสมัย และในชาตินั้น กตัญญูต่อเจ้านายของตนโดยสุจริตะภาพเช่นนั้น^{๒๔}

ถึงแม้ว่าความตอนที่ยกมาจะยังคงวิพากษ์วิจารณ์ชนชาติพม่าในด้านไม่ดีว่าพม่าเป็นชนชาติที่หาคนที่มีความกตัญญูต่อเจ้านายได้ยาก แต่ก็ได้แสดงทรรศนะต่อบุเรงนองเปลี่ยนไป จากภาพกษัตริย์ที่เหี้ยมโหดและเป็นศัตรูหรือเป็นมารที่มุ่งร้ายต่อฝ่ายไทยอย่างเดียว มาเป็นภาพของบุเรงนองผู้มีอำนาจบารมีและมีคุณธรรม ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับนี้หันมายกย่องคุณธรรมคือความจงรักภักดีของบุเรงนองให้โดดเด่นเหนือกว่าคุณสมบัติด้านเชื้อชาติซึ่งเป็นภาพลักษณ์ใหม่ของตัวบุเรงนองเอง และเป็นร่องรอยการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เกี่ยวกับบุคคลในชนชาตินี้

^{๒๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๓๑.

ภาพของบุเรงนองผู้เปี่ยมคุณธรรม ยังแสดงให้เห็นเป็นภาพของบุเรงนองผู้กล้าหาญและ
 ทรนงในศักดิ์ศรี เช่น ภาพในครั้งที่ตัดสินใจต่อสู้กับฝ่ายไทยอย่างไม่คิดชีวิตในสงครามพม่าบุกกรุง
 ศรีอยุธยาครั้งแรก

มหาอุปราชบุเรงนองไม่แน่ว่าจะปฏิบัติตามพระราชโองการรอบ
 จนกว่าทัพหลวงจะรุกรมมาถึง ซึ่งถ้าทำเช่นนั้น แม่ทัพพม่าปีกซ้ายปีกขวาไม่ทราบกระแส
 พระราชโองการ ก็จะเข้าใจว่าขลาดคร้าน ไซ้แต่จะเสียศักดิ์เอาชัย น้อยหน้าแม่ทัพใหญ่ที่มี
 กำลัง มีความสามารถ มีชาติ มีเกียรติยศ เสมอกันแล้วมีหน้า ยังข้าองค์เองก็เกี้ยวทองใน
 พระราชวงศ์ด้วยนั้นดี หรือควรจะขัดราชด้ารสอกรบที่เดียวซึ่งพระเจ้าหงสาวดีก็คงกริ้ว
 เป็นการเสี่ยงเศียรเกล้าเข้าไปเส้นคมดาบด้วยนั้นดีกว่า แต่มีข้าบุเรงนองก็เลือกเอาอย่าง
 หลั่ง ยอมเสียชีวิตดีกว่ายอมให้คนเห็นว่าขลาดคร้าน ทั้งเสียศักดิ์เอาชัยจึงขับพลเข้าสู่ประ
 ยุทธกับกองทัพพระนครอินทร์ราชบุตรเขยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม และออกขยายมราช
 (พม่าเรียกโอยาโยคะราช)^{๒๙}

ความตอนนี้นำภาพสง่างามของบุเรงนองผู้ตัดสินใจยอมเสี่ยงชีวิตที่จะโดนประหาร
 ตัดสินใจเข้าต่อสู้กับทัพไทยอย่างเข้มแข็งเพื่อรักษาศักดิ์ศรี นับเป็นภาพบุเรงนองวีรบุรุษชาวพม่าที่
 เกิดขึ้นใหม่ในมิติของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย แม้จะเกิดขึ้นในงานแปลก็ตาม

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากกรณีของบุเรงนองแล้ว พระราชพงศาวดารพม่ามีชิ้นงานนิพนธ์ที่
 เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของ “พม่าข้าศึก” ได้อย่างเต็มที่ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับนี้ยังคงเขียนใน
 มุมมองของฝ่ายไทย และอาศัยโครงเรื่องว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้เป็นกษัตริย์ผู้ในพระราชหฤทัยใฝ่การ
 สงคราม โดยเสนอภาพการยกทัพไปตีเมืองต่างๆ เพื่อชิงอาณาเขตตั้งแต่ หงสาวดี แปร เมาะตะมะ
 และยะชายตามลำดับจนมาถึงกรุงศรีอยุธยาในที่สุด ศีกไทย-พม่าในประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับนี้จึง
 ยังคงถูกอธิบายว่าเป็นสงครามที่พม่ามารุกรานไทยเช่นเดิม นอกจากนี้ ผู้ทรงพระนิพนธ์ยังวงเล็บ
 ขยายความแก้ไขให้ฝ่ายไทยเป็นระยะๆ เช่น เมื่อทัพไทยยกไปตีเมืองทวาย ก็ทรงอธิบายว่า (เป็น
 เวลาแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแต่ในพงศาวดารไทยหามีกล่าวไม่ น่าจะไม่จริงทั้งหมด เพราะ
 ราชการในกรุงศรีอยุธยาเองยังไม่ราบคาบ และทั้งจำนวนพลก็น่าจะมากเกินไปตามวิสัยพงศาวดาร
 พม่า)^{๓๐} ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้ทรงพระนิพนธ์เชื่อเอกสารฝ่ายไทยมากกว่า และ อีกกรณีหนึ่งที่ปรากฏ
 ตลอดเรื่องคือ ภาพนักรบฝ่ายไทยมักจะถูกนำเสนออย่างชื่นชมตลอดเวลาเมื่อเปรียบเทียบกับภาพ

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐ - ๑๕๑

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒.

ของพม่า เช่น กองทัพไทยต่อยุทธอย่างเข้มแข็ง พม่าพินมอญพม่าล้มตายบาดเจ็บมากไม่อาลัยชีวิต พวกไทยก็ตายลงมากด้วยเหมือนกัน แต่ในที่สุด ข้างพม่ามากกว่า ไทยเห็นเหลือกำลัง ก็ล่าถอยลงมา ปล่อยชัยชนะให้แก่ข้างพม่า^{๓๓} บทบาทของ พระราชพงศาวดารพม่า ในการเปลี่ยนแปลง ภาพลักษณ์ของชนชาติพม่าจึงปรากฏเป็นเพียงการนำเสนอบุรณองเป็นวีรบุรุษ และการนำเสนอ ภาพชนชาติพม่าอย่างมีชีวิตชีวา มิใช่ภาพศัตรูผู้ร้ายเพียงมิติเดียวเท่านั้น

และใน พ.ศ.๒๔๕๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ก็พระนิพนธ์ เฉลิมเกียรติยศคำฉันท์ ซึ่งมีเนื้อหาเล่าถึงสงครามไทย-พม่าครั้งเสียพระสุริโยทัย ในวรรณกรรม เรื่องนี้ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับตัวละครฝ่ายพม่าอย่างละเอียดและมีชีวิตชีวา มากกว่าวรรณกรรมอิง ประวัติศาสตร์ตอนนี้เรื่องอื่นที่เสนอภาพตัวละครฝ่ายพม่าเป็นมารผู้มุ่งร้ายอย่างเดียว เนื้อหา เกี่ยวกับตัวละครฝ่ายพม่าในดวบทวรรณกรรมเรื่องนี้ตรงกับความเป็น พระราชพงศาวดารพม่า ตั้งแต่ต้นเรื่อง หลังจากบทนมัสการ และเกริ่นถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระสุริโยทัยใน บท พระคุณสมบัติ แล้ว บทประพันธ์ก็กล่าวถึงพระราชประวัติของพระเจ้าหงสาสินคำ (พระเจ้า ดเบงเซวดี) และประวัติพระเจ้าหงสาบาเยงนอง (บุเรงนอง) โดยเฉพาะพระราชประวัติของพระเจ้า หงสาสินคำนั้นกล่าวตั้งแต่ประสูติ ครองราชย์ ดีเมืองแปร เมาะตะมะ ฤกาม และพระจริตพระเจ้า หงสาสินคำ แล้วจึงเข้าสู่เรื่องตีกรุงศรีอยุธยาในบท จับเรื่องพระเจ้าหงสาสินคำเตรียมทัพจะตี กรุงสยาม แล้วไปปรากฏเหตุการณ์ในตอนท้ายเรื่องเมื่อพระเจ้าหงสาสินคำตีสยามไม่สำเร็จและ เสียไพร่พลไปมากจนทรงตรอมพระทัยและเสด็จจรตจนถูกสมิงสอดคุดปลงพระชนม์เพื่อชิงราชบัลลังก์ และบุเรงนองก็สังหารสมิงสอดคุดและปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าหงสาวดีแทน ข้อมูล เกี่ยวกับพม่าเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมหรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีมาแต่เดิมอย่าง ละเอียดเท่าในวรรณกรรมเรื่องนี้

บทบาทของชาวพม่าที่เกี่ยวข้องกับตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน เฉลิมเกียรติยศคำฉันท์ ปรากฏในบทบาทของพระเจ้าหงสาสินคำที่ทรงกล่าวชื่นชมความสามารถในการรบของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาและกองทัพไทยเห็นว่า

มาทว่าชะดาสยาม
เจ้าดีและมีบุญ

บมิตรามวิศิษฏ์คุณ
บริรักษะสีมา

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

กรุงไทจะเป็นไท
ต่างชาติมีอามา
โยธินพระลันคำ
ยังพ่ายและตายทรม
ปราบศรียุทธยศ
ยิ่งคิดก็ขุ่นใน

และพิชยะยุทธนา
ทูลระนาสอำนาจสยาม
นิกี้ข้า ณ สงคราม
ลิจจะมีมนุษย์ไหน
สุระเดชกระเดื่องชัย
มณะราชเตลงพญา^{๓๒}

แม้ว่าบทบาทของพระเจ้าหงสาสิ้นคำจะยังคงปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ในลักษณะซ้ำคือผู้
รุกรานแผ่นดินไทย แต่การที่บทประพันธ์จัดวางให้ตัวละครพระเจ้าหงสาสิ้นคำเป็นผู้ตรัสคำกล่าวที่
เป็นอุดมการณ์ของบทประพันธ์คือคำกล่าวที่ว่า ชาติจะเข้มแข็งได้เพราะพระมหากษัตริย์ดีและทรง
บารมี (มาทว่าชะดาสยาม บ มัทรามวิศิษฎ์คุณ เจ้าดีและมีบุญ บริรักษะสีมา กรุงไทจะเป็นไท
และพิชยะยุทธนา ต่างชาติมีอามา ทูลระนาสอำนาจสยาม) ก็นับเป็นการกำหนดบทบาทใหม่ให้กับ
ตัวละครชื่อชาติพม่า คือบทบาทของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงวิจรรณญาณ

จึงอาจกล่าวได้ว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับชนชาติพม่าใน พระราชพงศาวดารพม่า เริ่มส่งผลต่อ
การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพม่าบ้างแล้วดังที่ปรากฏใน เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท และเมื่อ
พิจารณาพร้อมกับข้อเท็จจริงที่ว่า บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในดับทวารวรรค
ในส่วนที่สัมพันธ์กับพม่าเป็นบทบาทในด้านดี คือนอกจากจะต่อสู้อย่างเข้มแข็งจนสามารถเอาชนะ
กองทัพพม่าได้แล้ว ท้าพไทเหนือของสมเด็จพระมหาธรรมราชายังเป็นทีหวาดกลัวกึ่งชื่นชมใน
สายตาของพระเจ้าแผ่นดินพม่า แสดงว่าการที่บทประพันธ์มิได้มุ่งเสนอภาพพม่าเป็นมารหรือผู้ร้าย
แต่เพียงอย่างเดียวก็ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นแม่ทัพผู้
เก่งกาจและรักชาติจนสร้างความหวาดกลัวให้ศัตรูที่เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงวิจรรณญาณรู้ตัว
หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นที่ชื่นชมของศัตรูในทางอ้อม*

ในเวลาต่อมา ภาพลักษณ์ใหม่ของพม่าที่ปรากฏใน พระราชพงศาวดารพม่า ยังส่งผลอย่าง
ชัดเจนต่อวรรณกรรมเรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ ผู้ชนะสิบทิศ ของยาขอบ ซึ่งผู้ประพันธ์กล่าวว่า
เขียนขึ้นจากพงศาวดารเพียง ๘ บรรทัด แต่นวนิยายเรื่องนี้กลับมีข้อมูลประวัติศาสตร์พม่าอย่าง
ละเอียดลออแสดงให้เห็นว่าได้ค้นคว้ามาเป็นอย่างดี และแท้จริงก็น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะมีปรากฏ
ในบทความของเวทวงศ์(ทองอิน บุญยเสนา) เพื่อนผู้กล่าวถึงยาขอบไว้ว่า "...ข้างที่นอนของเพื่อนจะ

^{๓๒}เรื่องเดียวกัน, ๒๐๔-๒๐๖.

มีหนังสือพงศาวดารพม่าของเสด็จในกรมราชปรีชาพงศ หนังสือสามก๊ก ราชธาธิราช ตลอดจนหนังสือตำรายุทธศาสตร์ของไอ้ผีของเพื่อนวางซ้อนกันไว้ตั้งใหญ่ จากหนังสือพงศาวดารพม่าซึ่งในท้ายเล่มจะมีคำในภาษาพม่าหรือมลายู และมีคำแปลไว้ให้เสร็จนั่นเอง เพื่อนได้ใช้สำหรับการตั้งชื่อตัวละครในผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งจะหาไม่ได้ในพงศาวดารจริงของพม่าหรือมลายูเองเลย..."^{๓๓}

แสดงว่าองค์ความรู้จาก พระราชพงศาวดารพม่า เป็นข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งที่ใช้ในการสร้างสรรค์นวนิยายเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อบางส่วนอิงประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่าเรื่องแรกที่เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์จากมุมมองของฝ่ายพม่า โดยกำหนดให้บุเรงนองเป็นตัวละครเอก

อย่างไรก็ดี บทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ ก็มีใช้บทบาทของวีรบุรุษหรือผู้เข้าใจสถานการณ์จึงยอมเข้าข้างพม่าอย่างในวรรณกรรมยุคหลัง องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพม่านั้นส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชาเพียงแค่ว่าทำให้บทประพันธ์ไม่กล่าวโทษพระมหาธรรมราชาว่าเป็นผู้ร้ายที่ร่วมมือกับศัตรูแล้วย้อนมาปล้นชาติของตนเองอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น โคลงภาพพระราชพงศาวดาร แต่เสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชาในลักษณะของกษัตริย์ผู้มีความสามารถและวิจรรณญาณต่อยกกว่าบุเรงนองจนพ่ายแพ้ต่อบุเรงนองอย่างง่ายดายและมีแนวโน้มจะโดนบุเรงนองใช้อุบายลวงให้เข้าข้างฝ่ายพม่าในภายหลัง

จะเห็นว่า เนื่องจากพม่าในเรื่องนี้เป็นทั้งวีรบุรุษและตัวละครเอกของเรื่อง การที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาเข้าข้างพม่าในทรศนะของ ผู้ชนะสิบทิศ จึงมิได้เป็นความชั่วร้ายและทรยศต่อชาติ แต่เป็นเพราะความพ่ายแพ้ทางด้านความคิด เชิงรบและเชิงกลยุทธ์ เพื่อขบเน้นความเก่งกาจด้านการรบและสติปัญญาที่ใช้วางแผนรบของบุเรงนอง

^{๓๓}อย่างไรก็ดี เฉลิมเกียรติกษัตริย์คำฉันท์มิได้เสนอบทบาท พระมหาธรรมราชาเสียเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกวิพากษ์วิจารณ์ จึงมีอาจพิสูจน์ได้อย่างแน่ชัดว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับพม่าเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดที่ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเรื่องนี้ปรากฏเป็นวีรบุรุษ แต่ก็สามารถระบุได้ว่าโลกทัศน์เกี่ยวกับพม่าส่งผลต่อการตีความความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชากับพม่า

^{๓๔}เวทวงศ์ (ทองอิน บุญยเสนา) อ้างถึงใน สุเนตร ชุตินทรานนท์, บุเรงนอง (กษัตริย์พม่าในโลกรัตนไทย, หน้า ๑๘๔.

แม้ว่าโลกทัศน์ในทางดีเกี่ยวกับพม่าจะมีได้ช่วยให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *ผู้ชนะสิบทิศ* ไม่ถูกนำเสนอในด้านไม่ดี แต่อิทธิพลของภาพพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองใน *ผู้ชนะสิบทิศ* ที่มีต่อวรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์การเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ เรื่องอื่นๆที่แต่งขึ้นในภายหลังก็ส่งผลให้ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในส่วนที่สัมพันธ์กับพม่าเปลี่ยนเป็นภาพลักษณ์ด้านดีได้ในที่สุด ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ของปองพล อติเรกสาร ที่ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๔๑

ในนวนิยายเรื่องนี้ ภาพลักษณ์ของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในฐานะ “ผู้ชนะสิบทิศ” ปรากฏอย่างชัดเจนในคำกล่าวของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ทรงปรารถนาให้ตัวละครพระนเรศวรไปอยู่กรุงหงสาวดีเพื่อฝึกฝนวิชาจากพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ดังนี้

“พี่วางแผนชีวิตให้องค์ดำไว้อย่างดีถึงได้ยอมให้ไปอยู่กับพระเจ้าบุเรงนอง ใครๆก็อยากจะให้ลูกของตัวเองเป็นศิษย์ของผู้ชนะสิบทิศ พี่คิดรอบคอบแล้วเห็นว่าในชีวิตนี้จะมีหากษัตริย์ที่เป็นนักรบที่ยิ่งใหญ่เท่าเทียมพระเจ้าบุเรงนองเห็นไม่มีอีกแล้ว จึงเป็นบุญขององค์ดำที่พระเจ้าบุเรงนองทรงขอไปเลี้ยง องค์ดำมีแววเป็นนักรบตั้งแต่เด็ก ยิ่งไปได้รับการฝึกสอนจริงจังกจากผู้ชนะสิบทิศ เมื่อโตขึ้นจะหาคนหาบฝีมือได้ยาก”^{๓๔}

ภาพของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในความตอนที่ยกมานี้ เห็นได้ชัดว่าสืบทอดมาจากภาพวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ในนวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* ในแง่ที่ทรงเป็นนักรบผู้ยิ่งใหญ่ บทประพันธ์ถึงกับอ้างอิงว่า ความเก่งกาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงเป็นวีรบุรุษพระองค์สำคัญของชาติไทย นั้นมีที่มาส่วนใหญ่จากการอบรมสั่งสอนของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง

หากพิจารณาย้อนไปเปรียบกับภาพตัวแทนของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในวรรณกรรมยุคต้นรัตนโกสินทร์ก็จะเห็นได้ว่านวนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* เป็นต้นเค้าของการนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองที่เปลี่ยนแปลงจากผู้ร้ายผู้ปล้นเอกราช ผู้ทำลายชาติไทยแต่เพียงมิติเดียวมาใน *เสภาพระราชพงศาวดาร* และ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มาเป็นวีรบุรุษผู้เก่งกาจจนเป็นที่ยอมรับแม้จากฝ่ายไทยเอง

นอกจากนี้ ดังที่กล่าวแล้วว่าต้นเหตุสำคัญของการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นผู้ร้ายผู้ทรยศต่อแผ่นดินไทยนั้นคือการเข้าสวมมิกัดดีต่อพระเจ้าหงสาวดี

^{๓๔} ปองพล อติเรกสาร, *พ่อ ภาคหนึ่ง*, หน้า ๒๘๔.

บุเรงนองกษัตริย์พม่า ในนวนิยายเรื่อง พ่อ นั้น นอกจากบทประพันธ์จะเสนอภาพตัวแทนของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองให้เป็นวีรบุรุษผู้เก่งกาจแล้ว ยังเสนอความคิดไว้ว่าการได้ใกล้ชิดและเรียนรู้จากวีรบุรุษมหาราชเยี่ยงบุเรงนองนั้นนับเป็นเรื่องดียิ่งดังเช่นในกรณีของพระนเรศวร ด้วยเหตุนี้ การเข้าใกล้ชิดและสวามิภักดิ์ต่อบุเรงนองของพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่องนี้จึงถูกตีความให้เป็นเรื่องดีในนัยเดียวกันด้วย ดังปรากฏความในนวนิยายว่า

...การได้อยู่ใกล้ชิดกับบุเรงนอง การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันเป็นเวลาเกือบหนึ่งเดือนทำให้พระมหาธรรมราชาทรงเรียนรู้การวางกลศึกจากบุเรงนองอย่างแตกฉานยิ่งขึ้น บุเรงนองเองก็พอใจที่มีคู่สนทนาที่มีสติปัญญาและความเป็นนักรบทัดเทียมกันเช่นพระมหาธรรมราชา

พระมหาธรรมราชามีพระปรีชาสามารถพอที่จะจับจุดที่เป็นรากฐานของกลศึกของบุเรงนองได้ นั่นคือการรู้จักสภาพภูมิประเทศและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในการทำลายข้าศึก รวมทั้งการผูกใจศัตรูให้กลายเป็นมิตรดังเช่นที่บุเรงนองได้ปฏิบัติต่อพระมหาธรรมราชา^{๓๔}

ความตอนที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่า ในทรรศนะของนวนิยายเรื่อง พ่อ ตัวละครพระมหาธรรมราชาเป็นคนฉลาดและรู้จักเรียนรู้จากแบบอย่างที่ดี การที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ใกล้ชิดบุเรงนองนั้นมีใช่โอกาสที่จะทรยศต่อประเทศชาติเพราะหวังอำนาจ แต่กลับเป็นโอกาสที่พระมหาธรรมราชาจะได้เรียนรู้กลยุทธ์ด้านการศึกจากนักรบที่เก่งกาจ ด้วยเหตุนี้ การเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในนวนิยายเรื่องนี้จึงไม่สร้างภาพไม่ดีให้พระมหาธรรมราชา แต่บทประพันธ์อธิบายว่าพระมหาธรรมราชาสามารถพลิกวิกฤตที่กองทัพจากกรุงศรีอยุธยาจะมาช่วยไม่ทันให้เป็นโอกาสในการประสานประโยชน์และอาศัยความสนิทสนมทำให้รู้ทันศัตรูเพื่อสร้างโอกาสให้พระราชโอรสสามารถกอบกู้กรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จในภายหลัง

แม้หลังจากเข้าศิโรราบต่อทัพพม่าแล้ว ภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชายังคงฉายออกมาในลักษณะกษัตริย์ผู้เฉลียวฉลาดและรักชาติอยู่เช่นเดิม การเข้าข้างพม่าก็ถูกอธิบายว่าเป็นไปเพื่อประสานประโยชน์และรักษากรุงศรีอยุธยาเอาไว้ เหตุผลที่สำคัญคือ บุเรงนองมิใช่พระมหากษัตริย์ที่เลวร้าย ดังนั้นการอยู่ใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารของบุเรงนองจึงไม่ทำความเสียหายให้กรุงศรีอยุธยามากเกินไป ความคิดเช่นนี้แสดงให้เห็นในบทเจรจาต่อรองกันระหว่าง

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

สมเด็จพระมหาธรรมราชากับบุเรงนองที่ความเป็นมิตรของทั้งสองพระองค์ทำให้กรุงศรีอยุธยาไม่ถูกเผา เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่ทรงยอมช่วยบุเรงนองวางแผนเข้าตีพระราชวังด้วยเหตุผลว่าไม่ต้องการเป็นศัตรูกับคนไทยด้วยกัน และไม่ต้องการให้กรุงศรีอยุธยาถูกเผาทำลาย บุเรงนองจึงต่อรองว่า

“ถ้าข้ารับปากว่าจะไม่เผาและทำลายกรุงศรีอยุธยา น้องท่านจะช่วยให้ข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้โดยเร็วหรือไม่? ข้าเชื่อว่าน้องท่านต้องคิดอยู่แล้วว่าจะต้องทำประการใด”

พระมหาธรรมราชามีพระพักตร์เข้มขื่นขื่นแล้วกราบทูลว่า “พอมิช่องทางอยู่บ้างพระเจ้าข้า”^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในตอนที่ยกมานี้ถูกตีความให้เป็นมิตรภาพที่ส่งผลดีต่อฝ่ายไทย บทสนทนาของตัวละครทั้งสองถูกแสดงให้เห็นในลักษณะการเจรจาต่อรองประสานประโยชน์ โดยการตั้งเงื่อนไขว่า หากต้องการให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาช่วย ก็ต้องไม่เผาเมือง การเป็นมิตรกับพม่าของพระมหาธรรมราชานั้นจึงเป็นข้อดีมากกว่าข้อเสียในตรรกะของบทประพันธ์

นอกจากนวนิยายเรื่อง *พ่อ* แล้ว นวนิยายเรื่องอื่นๆที่ประพันธ์ขึ้นหลังจาก *ผู้ชนะสิบทิศ* ก็ล้วนสืบทอดการนำเสนอภาพตัวแทนของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในลักษณะ “ผู้ชนะสิบทิศ” ผู้เก่งกาจ ฉลาด และสุขุมทั้งสิ้น เช่น นวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* มีการเกริ่นการณ (foreground) ว่า พระมหาอุปราชบุเรงนองต้องการจะแผ่อาณาเขตของอาณาจักรพุกามออกไปทั้งสิบทิศให้ได้อย่างครึ่งพระเจ้าอโนรธา นอกจากนี้ยังเสนอภาพพระมหาอุปราชบุเรงนองแสวงกล่าวชื่นชมสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าควรจะได้เป็นพระมหากษัตริย์ในลักษณะที่จงใจให้ไพร่พลได้ยืนเพื่อยุ้งให้แตกคอกับฝ่ายกรุงศรีอยุธยา และเสนอเรื่องราวที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงเมามายเพราะเสียใจที่ทรงด้อยความสามารถกว่าบุเรงนองและเกรงจะเสียราชบัลลังก์ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ได้รับอิทธิพลจาก *ผู้ชนะสิบทิศ* อย่างชัดเจน

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์กับชนชาติพม่านั้นเป็นปมสำคัญที่ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรม จากการศึกษาพบว่ากลุ่มวรรณกรรมที่นำมาศึกษามีบรรณานุกรมต่อชนชาติพม่าแบ่งอย่างกว้างๆได้สองแบบ คือมองพม่าว่าเป็นชนชาติศัตรู

^{๓๖} ปองพล อติเรกสาร, *พ่อ ภาคสอง*, หน้า ๖.

และมองพม่าว่าแม้จะเป็นศัตรูแต่ก็ยังมีแง่มุมที่น่าชื่นชมคือกษัตริย์พม่าได้แก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ผู้ทรงเป็นวีรบุรุษที่เก่งกาจที่รู้จักในนาม “ผู้ชนะสิบทิศ” วรรณกรรมที่มีโลกทัศน์แบบแรกมักจะนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นผู้ทรยศต่อชาติ ในขณะที่วรรณกรรมกลุ่มหลังจะมองว่าการเข้าข้างพม่าของสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้นเป็นไปด้วยความจำเป็นและการประสานประโยชน์กับแม่ทัพผู้เก่งกาจเยี่ยงบุเรงนอง ความแตกต่างด้านโลกทัศน์ต่อชนชาติพม่า จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่กำหนดให้การนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมแต่ละเรื่องแตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี ยังมีวรรณกรรมบางเรื่องที่สืบทอดการนำเสนอภาพพม่าเป็นผู้ร้าย แต่ก็เลือกตีความความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชาไปในทิศทางอื่นโดยไม่จำเป็นต้องเสนอภาพสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นผู้ร้ายไปด้วยเสมอไป เช่น นวนิยายเรื่อง พระสุพรรณกัลยา กษัตริยา และ อธิราชา ซึ่งเสนอภาพพม่าเป็นผู้ร้าย แต่ก็เลือกอธิบายเหตุผลที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองว่าเป็นไปด้วยความจำใจและด้านทานกำลังของพม่ามิได้ และทรงตั้งพระทัยแน่วแน่จะกู้ชาติกลับคืนมาในภายหลัง แสดงว่ากรอบโลกทัศน์เกี่ยวกับพม่าอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายการประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชา จึงต้องอธิบายแนวทางการประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมกลุ่มนี้ด้วยองค์ประกอบอื่น ๆ ต่อไป

๕.๓ การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษ

ในส่วนนำของบทความเรื่อง “From Hero to Celebrity : The Human Pseudo Event” เดเนียล เจ บอร์สติน (Daniel J. Boorstin) ผู้เขียนเสนอความเห็นไว้ว่า ในสังคมตะวันตก ทรรศนะต่อบุคคลผู้เป็นที่ยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย กล่าวคือ ในสมัยโบราณ ผู้จะเป็นวีรบุรุษได้นั้นจะต้องประกอบวีรกรรมอันยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ วีรกรรมนั้นต้องใช้เวลาอันยาวนาน จึงจะเป็นที่จดจำ และพลังอำนาจที่ทำให้วีรบุรุษประกอบวีรกรรมได้สำเร็จนั้นคืออำนาจลึกลับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนในสมัยใหม่ หลังจากเกิดเทคโนโลยีการพิมพ์แล้ว ภาพลักษณ์ของวีรบุรุษเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสื่อมวลชนชนิดต่างๆสามารถเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว ประชาชนผู้เสพข่าวสารต้องการชื่นชมยกย่องวีรบุรุษผู้ประกอบคุณธรรมความดีธรรมใดๆที่พวกเขาเองก็ทำได้ การยกย่องวีรบุรุษของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่จึงเปรียบเสมือนการยกย่องตนเอง วีรบุรุษสมัยใหม่จึง

เป็นตัวแทนของมนุษย์ทั่วไปในสังคมนั้นๆ และในสมัยต่อมา หลังจากการปฏิวัติความรู้ด้านกราฟิก (Graphic Revolution) มีเทคโนโลยีมากมายที่ทำให้มนุษย์ธรรมดาๆ สามารถมีชื่อเสียงได้ในชั่วข้ามคืน และเทคโนโลยียังสามารถขยายภาพลักษณ์ของวีรบุรุษให้ใหญ่โตเกินจริงได้ คนในสังคมจึงมิได้ศรัทธาวีรบุรุษมากเท่าเดิม เพราะเชื่อว่าวีรกรรมนั้นสามารถสังเคราะห์ขึ้นมาได้ด้วยเทคโนโลยี วีรบุรุษในสมัยปัจจุบันจึงเป็นเพียงคนดัง (celebrity) มิใช่วีรบุรุษ (hero) หรือมหาบุรุษ (Great man)^{๓๗}

แม้บอร์สตินจะสรุปความคิดดังกล่าวจากข้อมูลในสังคมตะวันตก แต่ผู้วิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษดังที่กล่าวข้างต้นหลายประเด็นเกิดขึ้นในสังคมไทยและสามารถนำมาใช้อธิบายการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ กล่าวคือ ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษ ซึ่งส่งผลต่อการประกอบสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาทั้งในทางตรงและทางอ้อม

ในทางตรง มโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษแบบวีรมหาราชที่สรรเสริญวีรบุรุษว่าเป็นผู้ประกอบวีรกรรมกอบกู้เอกราชส่งผลให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่สามารถปรากฏในฐานะวีรบุรุษได้ เพราะทรงเข้าข้าง “พม่าข้าศึก” แต่เมื่อปรากฏมโนทัศน์เกี่ยวกับวีรบุรุษแบบมนุษย์ปฤชชนตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงปรากฏในลักษณะมนุษย์ที่มีทั้งข้อดีและข้อเสีย แต่ก็มีความสามารถและจงรักภักดีต่อชาติ ส่วนในทางอ้อมนั้น บทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกกำกับด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชาเองกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงเป็นพระราชโอรสและพระสุพรรณกัลยาผู้เป็นพระราชธิดา ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมจึงถูกนำเสนอโดยอิงอยู่กับลักษณะความเป็นวีรบุรุษของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและความเป็นวีรสตรีของพระสุพรรณกัลยาด้วย ดังจะขยายความให้เห็นต่อไปนี้

การประกอบสร้างความเป็นวีรบุรุษในสังคมไทยนั้นแบ่งกว้างๆ ได้เป็น ๒ แบบ คือ วีรมหาราช และวีรบุรุษที่เป็นมนุษย์ปฤชชน ดังนี้

^{๓๗} Daniel J Boorstin, "From hero to celebrity : the human pseudo-event", in *The image : a guide to pseudo-events in America*. (New York : Atheneum, 1973). p.45-49.

๕.๓.๑ วีรบุรุษแบบวีรมหาราช : วีรบุรุษที่เป็นนักรบ

ในสังคมไทย ก่อนที่จะมีการเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ก้าวหน้า และเกิดวรรณกรรมสมัยใหม่ คือนวนิยายและเรื่องสั้นขึ้นนั้น วีรบุรุษในประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอในวรรณกรรมไทยยังคงมีลักษณะ มหาบุรุษผู้ประกอบวีรกรรมยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ วีรกรรมที่วีรบุรุษประกอบนั้น ได้รับการช่วยเหลือ จากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเทพยดาและกำเนิดที่พิเศษคือบารมีของวีรบุรุษเอง วีรกรรมของวีรบุรุษนั้น เกิดขึ้นได้ยากและเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ วีรบุรุษจึงได้รับการยกย่องเป็นระยะเวลาอันยาวนานเช่นเดียวกับใน สังคมตะวันตก

ที่สำคัญคือ วีรกรรมที่วีรบุรุษประกอบนั้นเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่มีผู้อื่นกระทำได้ ทำให้ วีรกรรมนั้นเป็นที่จดจำ ในประเด็นนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง เสนอความเห็นที่ วีรบุรุษที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือที่พระองค์เรียกว่า "วีรมหาราช" มีลักษณะ พิเศษที่จะเกิดขึ้นได้เฉพาะเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญสามอย่างเกิดขึ้น กล่าวคือ

ประเทศต่างๆย่อมมีวีรบุรุษเป็นพระเจ้าแผ่นดินในบางสมัยและย่อมจดจำอภินิหาร ของพระเจ้าแผ่นดินเช่นนั้นเชิดชูพระเกียรติไว้ในเรื่องพงศาวดารของประเทศ บางทีก็แต่ง เป็นเรื่องราวประวัติเพิ่มขึ้นต่างหาก มีอ่านกันอยู่มาก สังเกตในเรื่องประวัติของวีรมหาราช ทั้งหลายคู่มือเค้าคล้ายกันหมด คือบ้านเมืองต้องมียุคเข็ญจึงมีวีรมหาราชอย่าง ๑ วีรมหาราช ย่อมเป็นบุรุษพิเศษมีสติปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวผิติดกับผู้อื่นมาในอุปนิสัยอย่าง ๑ และสามารถทำให้ผู้อื่นเชื่อถือไว้วางใจในพระราชปรีชาสามารถมั่นคงอย่าง ๑ จึงสามารถ บำเพ็ญอภินิหารกู้บ้านเมืองและแผ่พระราชอาณาเขตจนเป็นพระราชาธิราชได้^๔

แนวความคิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่กล่าวข้างต้น นอกจากจะให้ภาพของวีรบุรุษผู้ศักดิ์สิทธิ์ มีบุญบารมีและมีบทบาทสำคัญในการปลดปล่อย บ้านเมืองให้พ้นจากยุคเข็ญที่ไทยตกเป็นเมืองขึ้นแล้ว ยังเป็นการผูกบทบาทของวีรบุรุษเข้ากับ อุดมการณ์ชาตินิยม โดยเสนอว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการปลดปล่อยชาติไทยให้พ้นจาก อิทธิพลของชาติอื่นที่มาครอบงำ ควบคู่ไปกับการตีประเทศอื่นขยายอาณาเขตพรมแดนของประเทศ

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑. พระนิพนธ์เรื่องนี้เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ทรงพระนิพนธ์ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างโลกทัศน์เกี่ยวกับวีรบุรุษและชาติมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ และยังคงความคิดเช่นเดิมอยู่จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ ดังปรากฏในหนังสือที่อ้างอิงข้างต้น ในที่นี้จึงถือว่าความคิดของพระองค์น่าจะเป็นโลกทัศน์ ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ด้วย

มาผนวกกับอาณาจักรไทยให้ยิ่งใหญ่ ซึ่งในกรณีหลังนี้มีได้ถูกต้องความเป็นารุกราชชาติอื่น แต่ถูกให้ความหมายว่าเป็นการสร้างความยิ่งใหญ่ของวีรมหาราช คือเป็นข้อพิสูจน์ว่าวีรมหาราชพระองค์นั้นเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ หรือ “ราชาธิราช”

พิจารณาผลกระทบของมโนทัศน์เรื่องวีรมหาราชที่ส่งผลต่อการสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมในทางตรง ลักษณะวีรบุรุษแบบวีรมหาราชดังที่กล่าวมาข้างต้นไม่เอื้อต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นวีรบุรุษเลย เนื่องจากในประวัติศาสตร์นั้นขุนพิเรนทรเทพมิได้มีประวัติความเป็นมายิ่งใหญ่ถึงขั้นวีรมหาราช และพระมหาธรรมราชาก็ได้ประกอบวีรกรรมกอบกู้เอกราช อีกทั้งยังทรงเข้าสวามิภักดิ์ต่อข้าศึกและอำนวยความสะดวกให้ข้าศึกตีกรุงศรีอยุธยาได้เป็นผลสำเร็จอีกด้วย บทบาทดังกล่าวมีลักษณะตรงข้ามกับการ “บำเพ็ญอภินิหารกู่บ้านเมือง” ของวีรมหาราชอย่างเห็นได้ชัด จึงอาจกล่าวได้ว่ามโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษแบบวีรมหาราชส่งผลให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่สามารถถูกนำเสนอให้เป็นวีรบุรุษได้ทั้งในประวัติศาสตร์นิพนธ์และในวรรณกรรมเพราะทรงมีบทบาทขัดแย้งกับความเป็นวีรมหาราชทุกประการ นอกจากนี้ บทบาทที่ขัดแย้งกับความเป็นวีรมหาราชยังอาจส่งผลให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมปรากฏเป็นผู้ร้ายได้ด้วย ดังเช่น บทบาทของพระมหาธรรมราชา “ผู้เผด็จชาติตน” ใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* เป็นต้น

ในประเด็นต่อมา ผู้วิจัยจะพิจารณาปัจจัยจากมโนทัศน์เรื่องวีรมหาราชที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางอ้อมผ่านความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชากับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในกรณีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในวรรณกรรมที่เสนอวีรกรรมของพระองค์มักจะอ้างอิงถึงบารมีและสภาวะที่พระองค์ทรงเป็นมหาบุรุษอยู่เสมอ เช่น ใน *ลิลิตตะเลงพ่าย* ตอนที่ตัวละครสมเด็จพระวันรัตทูลขอ ละเว้นโทษให้แม่ทัพนายกอง ตัวละครสมเด็จพระวันรัตน์เปรียบเทียบการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเอาชนะทัพของสมเด็จพระมหาอุปราชานั้นเปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าเอาชนะหมู่มารได้ กล่าวคือ

เอกพระสรรเพชญ์ผู้	ธรรมิศร
เถลิงอาสน์ปราชิต	ภาคใต้
สรรพฤกษ์โพธิโมลิต	เฉลิมโลก แลเฮย

เสวยวิมุตติลาภได้

เผด็จเสี้ยนตึกสมร^{๓๔}

ลักษณะวีรบุรุษใน ลิลิตตะเลงพ่าย ที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วีรบุรุษต้องเป็นบุคคลพิเศษที่ถือกำเนิดมาเพื่อปราบปรามข้าศึกที่เปรียบเสมือนหมู่มาร วีรบุรุษจึงมีลักษณะไม่ต่างจากพระพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีด้วยการปราบพญามาร

ลักษณะวีรบุรุษแบบที่เป็นบุคคลพิเศษ และอิงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังสืบทอดมาถึงวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นในยุคหลัง อย่าง ลิลิตนเรศวร ที่ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ.๒๔๘๓ ได้เสนอภาพพระนเรศวรยิงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตงไว้ว่าได้รับการสนับสนุนโดยอำนาจของเทพยดา ดังนี้

ปวงเทพสามโลกถ้วน	เลอสรรรค์
ทราบข่าวองค์ทรงธรรม์	กุก้อง
ประกาศอิสสระพลัน	ขาดจาก พม่าเอย
ทิพเนตรเห็นเหตุจ้อง	รับรัฐาธุการ
บันดาลให้พระผู้	เพ็ญยศ
ดลเหตุการณ์ปรากฏ	ไพรฟ้า
พลปืนลั่นไกหมด	ลูกแล่น ไปนา
ลูกตกเพียงข้ามหน้า	กึ่งน้ำสะโตง ^{๔๐}

การสวดดีวีรบุรุษในวรรณกรรมที่ยกมาข้างต้นนั้นอิงอยู่กับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความสำเร็จในวีรกรรมของวีรบุรุษนั้นล้วนแต่มีที่มาจากบารมีของวีรบุรุษเองและความช่วยเหลือ และการอวยพรของเทพยดาทั้งสิ้น

นอกจากนี้ วรรณกรรมยุคต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาส่วนใหญ่ยังนำเสนอภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้เป็นวีรมหาราช ส่งผลให้ตัวละครพระนเรศวรถูกนำเสนอให้เป็นวีรบุรุษที่เก่งกาจด้วยบารมีของพระองค์เอง มิได้เกิดจากการอบรมสั่งสอนของพระราชบิดา ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงมิใช่ตัวละครสำคัญในวรรณกรรมแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าใน เณลิมเกียรติ์กษัตริย์คำฉันทน์ จะเสนอภาพตัวแทนของพระมหาธรรมราชายกทัพไปขับไล่พม่าข้าศึกออกพ้นดินแดนไทย

^{๓๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๑๒๐.

^{๔๐} ชุมพร แสนเสนา, ลิลิตนเรศวร, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

อย่างแข็งขัน แต่วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวก็แสดงให้เห็นว่าตัวละครพระมหาธรรมราชาประกอบภารกิจดังกล่าวเพราะได้แรงบันดาลใจจากวีรกรรมของสมเด็จพระสุริโยทัย จุดสนใจของวรรณกรรมเรื่องนี้จึงอยู่ที่สมเด็จพระสุริโยทัยมากกว่า

นอกจากในวรรณกรรมที่นำเสนอภาพตัวแทนของวีรบุรุษแบบวีรมหาราชจะไม่สามารถสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นวีรบุรุษได้ตามเงื่อนไขของการประกอบสร้างวีรบุรุษแล้ว ในวรรณกรรมที่เสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระนเรศวรแบบวีรมหาราชมักจะกดภาพตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้ด้อยลงเพื่อเชิดชูภาพของวีรบุรุษแบบวีรมหาราชให้สูงส่งชัดเจนขึ้นอีกด้วย เช่น ใน *ลิลิตตะเลงพ่าย* เปิดเรื่องให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชสวรรคตเพื่อเปิดโอกาสให้พระนเรศวรทรงครองราชย์และรับผิดชอบกรุงศรีอยุธยา หรือใน *ลิลิตนเรศวร* และ *ผืนแผ่นดินพม่านี้ล้ำหลังคุณ* ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชถูกนำเสนอให้ไร้อำนาจต่อรอง พ่ายแพ้ และปกครองบ้านเมืองด้วยความลำบากยากเข็ญและไม่สงบสุขเพราะเป็นเมืองขึ้นของพม่า เพื่อสร้างเงื่อนไขของ "บ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ" ขึ้น อันจะเป็นการเปิดโอกาสให้พระนเรศวรได้ประกอบวีรกรรมคลี่คลายปัญหาของยุคเข็ญดังกล่าว และกลายเป็นวีรบุรุษแบบวีรมหาราชจากวีรกรรมนั้น

ในลักษณะเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า มโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษแบบวีรมหาราชเป็นปัจจัยหนึ่งเข้ามาผลักดันให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาปรากฏบทบาทเป็นวีรบุรุษในวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์เลย

๕.๓.๒ วีรบุรุษแบบมนุษยบุรุษ : วีรบุรุษที่รบด้วยสติปัญญา

ในยุคของวรรณกรรมสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านวรรณกรรม โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ส่งผลให้โลกทัศน์เกี่ยวกับวีรบุรุษในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้ง กล่าวคือ เทคโนโลยีการพิมพ์ที่ก้าวหน้าทำให้เกิดความนิยมเรื่องอ่านเล่นประเภทเกร็ดพงศาวดาร ซึ่งเป็นนวนิยายบูลิตโดเนเหนือจริงที่แต่งเลียนแบบพงศาวดารจีนเพื่อตอบสนองต่อผู้อ่านที่เป็นมวลชน เกร็ดพงศาวดารมักแต่งเป็นนวนิยายขนาดยาวตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์เช่น หลักเมือง ธงชัย ไทยใหม่ ไทยหนุ่ม ในช่วงระหว่างพ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๕ เกร็ดพงศาวดารหลายเรื่องนำเรื่องราวของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยามาดัดแปลงเป็นเรื่องบูลิตโดเนทำนองนี้ด้วย เช่น โกษาเหล็ก ของวิชัย ประสังสิต ตีพิมพ์ใน ไทยหนุ่ม พระนเรศวรกู้ชาติ ของ บ.กาเกษม ตีพิมพ์ใน

ศรีกรุง อภินิหารสมเด็จพระเจ้าตาก (สิน) ของ หลวงต่างใจ ตีพิมพ์ใน ๒๔ มิถุนา เป็นต้น^{๔๑} จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมประเภทเกร็ดพงศาวดารเป็นต้นเค้าของการเกิดนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่มีแก่นเรื่องสุดตีวีรบุรุษในสมัยต่อมา

ในที่สุด ความนิยมเรื่องเกร็ดพงศาวดารก็เสื่อมคลายลงเนื่องมาจากความซ้ำซากของการดำเนินเรื่องและแก่นเรื่อง ความยาวของเรื่องที่ยาวเกินไป เนื้อหาที่มุ่งเน้นแต่ความสัมพันธ์ฉันชู้สาว และอภินิหารมากกว่าสาระเกี่ยวกับชีวิตและสังคมใกล้ตัว ทำให้เกิดระยะห่างกับผู้อ่าน^{๔๒} อย่างไรก็ดี หลังจากยุคของเกร็ดพงศาวดารจบลงก็ได้เกิดนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ขึ้นมาทดแทน^{๔๓}

นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เป็นวรรณกรรมสมัยใหม่ประเภทนวนิยายที่รับรูปแบบมาจากตะวันตก องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของนวนิยายคือการนำเสนอแก่นเรื่องและปมขัดแย้ง การประพันธ์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวีรบุรุษจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานโลกทัศน์แบบสมัยใหม่ที่มีวิธีคิดอยู่ในกรอบของการใช้เหตุผลและความคิดเชิงประจักษ์ ส่งผลให้เกิดปมขัดแย้งของเรื่องที่ตั้งคำถามกับวีรบุรุษหรือวีรมหาราชในลักษณะที่มองว่าพระองค์ทรงเป็นมนุษย์มากขึ้นกว่าในยุคของเกร็ดพงศาวดาร เช่น ผู้ชนะสิบทิศ ของยาขอบ แสดงแก่นเรื่องว่าชาวพม่าก็สามารถเป็นวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ได้ไม่แพ้คนไทย เป็นการเปิดศักราชการนำเสนอภาพลักษณ์พม่าในฐานะ “มนุษย์” ด้วยเรื่องราวของจะเด็จ สามัญชนผู้กลายเป็นมหาราชผู้ยิ่งใหญ่ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง มหาราชโสด ของประชา พูนวิวัฒน์ ที่ตั้งคำถามว่าเหตุใดสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงไม่ทรงมีพระมเหสีอย่างมนุษย์ปุถุชนทั่วไป นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง พ่อ ที่แสดงทรรศนะเกี่ยวกับวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะมนุษย์ว่า ความสำเร็จของวีรกษัตริย์ที่อายุและประสบการณ์น้อยจะเป็นไปไม่ได้เลยถ้าปราศจากการสนับสนุนจากราชบิดา เป็นต้น

ด้วยลักษณะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนของวีรสตรีและวีรบุรุษสมัยใหม่นี้เอง จึงปรากฏว่าภาพตัวแทนของวีรบุรุษและวีรสตรีในวรรณกรรมมิได้ปรากฏเป็นผู้มีบุญญาธิการที่ได้รับการอวยพรจากทวยเทพหรือประสูติมาเพื่อปราบยุคเข็ญแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนก่อน แต่ปรากฏว่า วีรบุรุษและ

^{๔๑} ประคอง เจริญจิตรกรรม, เกร็ดพงศาวดารไทยและวิธีการเขียนที่ปรากฏในสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๔, (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยเสริมสร้างหลักสูตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖).

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๕.

^{๔๓} ประคอง เจริญจิตรกรรม, การศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยระหว่างพ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยเสริมสร้างหลักสูตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑

วีรสตรีต้องประสบกับความลำบากในการประกอบวีรกรรม ความทุกข์ใจ ความเศร้า และความตรากตรำพระวรกาย เกิดการให้ความหมายใหม่แก่วีรกรรมของวีรสตรี/วีรบุรุษว่าเป็นการเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อชาติ นอกจากนี้ วีรบุรุษยังสามารถกระทำการผิดพลาดหรือมีข้อบกพร่องได้ในขั้นตอนของการเรียนรู้ชีวิตเพื่อที่จะกลายเป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ เพราะว่าวีรบุรุษเองก็เป็นมนุษย์ปุถุชน

มโนทัศน์ดังกล่าวส่งผลทางตรงต่อการนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นวีรบุรุษในทางตรงคือ ผู้ประพันธ์นวนิยายบางเรื่องได้อาศัยมโนทัศน์ดังกล่าวนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในทางดีให้เป็นคนดี เป็นผู้รักชาติแต่ตัดสินใจผิดพลาด ไปจนถึงเป็นวีรบุรุษผู้ปิดทองหลังพระ ดังพบว่า ตัวละครขุนพิเรนทรเทพ/สมเด็จพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ของชเนศ เนติโพธิ์ และวรายุทธ์ พิชัยศรทัต มีข้อบกพร่องที่ชัดเจนและถูกเน้นย้ำในวรรณกรรมหลายครั้งคือความใจร้อน ดังเห็นได้จากการโต้เถียงกับเจ้าพระยามหาเสนาจนตนเองเดือดร้อน หรือความพยายามจะฆ่าไอ้จัน น้องชายของขุนวรวงศาธิราชจนพระสุริโยทัยต้องทรงห้ามปรามไว้ หรือการลอบเข้ามาอารักขาพระสุริโยทัยจนถูกทำร้ายบาดเจ็บ นอกจากนี้ ในครั้งที่สมเด็จพระสุริโยทัยสิ้นพระชนม์ พระมหาธรรมราชาก็ทรงตัดสินใจผิดพลาด ไม่ยกทัพไปช่วยแม้จะได้ข่าวแล้ว เพราะต้องการรอพระราชสาส์นอย่างเป็นทางการจากกรุงศรีอยุธยา ทำให้ยกทัพไปช่วยรบไม่ทันการณ์

อย่างไรก็ดี แม้ตัวละครขุนพิเรนทรเทพ/พระมหาธรรมราชา จะถูกนำเสนอให้มีข้อบกพร่องแต่นวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ก็ยังคงนำเสนอตัวละครดังกล่าวให้มีลักษณะของวีรบุรุษได้ โดยนำเสนอให้ตัวละครขุนพิเรนทรเทพเป็นนักรบที่เก่งกาจในเชิงยุทธ์ และเป็นผู้ช่วยอารักขาพระสุริโยทัย นอกจากนี้ยังนำเสนอบทบาทของตัวละครพระมหาธรรมราชาให้ทรงแสดงความสามารถในการรบและความจงรักภักดีต่อชาติด้วยการบุกเข้าไปในค่ายพม่าด้วยพระองค์เองและสามารถช่วยเหลือพระราเมศวรผู้ทรงถูกจับเป็นเชลยออกมาได้ด้วยฝีมือการต่อสู้อันเก่งกาจและแผนการที่แยบยลในตอนท้ายเรื่อง

จะเห็นได้ว่า แม้นวนิยายเรื่องนี้จะนำเสนอภาพตัวแทนของขุนพิเรนทรเทพ/พระมหาธรรมราชาให้มีข้อบกพร่อง แต่ก็ยังคงจัดวางบทบาทของตัวละครดังกล่าวให้เป็นวีรบุรุษผู้ช่วยเหลือพระสุริโยทัยและปกป้องประเทศชาติผ่านวีรกรรมอันน่าประทับใจอย่างเห็นได้ชัด โดยนำเสนอ

บทบาทของพระองค์ที่ยังคงเป็นคนดีมีความสามารถแม้จะมีข้อบกพร่องบ้างตามแบบฉบับของ มนุษย์ปุถุชน จึงอาจกล่าวได้ว่ามโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษแบบมนุษย์ปุถุชนนั้นเปิดโอกาสให้มีความรับรู้ เกี่ยวกับวีรบุรุษแบบใหม่ที่ส่งผลให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมสามารถปรากฏ บทบาทเป็นวีรบุรุษผู้ประกอบวีรกรรมได้

นอกจากนี้ เนื่องจากข้อบกพร่องที่สำคัญที่สุดของสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน ประวัติศาสตร์ที่กีดขวางไม่ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นวีรบุรุษได้นั้นคือ การยอมศิโรราบต่อ พม่าและชักนำให้พม่าไปตีกรุงศรีอยุธยาจนสำเร็จ ซึ่งวรรณกรรมมักนำเหตุการณ์ดังกล่าวมาตีความ ในด้านไม่ดีว่าพระมหาธรรมราชาทรงแปรพักตร์ หรือไม่ก็ทรงอ่อนแอจนพ่ายแพ้ต่อข้าศึก แต่ วรรณกรรมในยุคหลังเช่น นวนิยายเรื่อง *กษัตริยา อธิราช* และ *พ่อ* จึงย้ายจุดสนใจจากการรบใน สมรภูมि ซึ่งพระมหาธรรมราชาทรงเป็นผู้พ่ายแพ้และเข้าข้างข้าศึก มาเป็นการรบด้วยสติปัญญา คือ การวางแผนประสานประโยชน์และต่อรองกับข้าศึกเพื่อผ่อนตามสถานการณ์ไม่ให้พระเจ้าหงสาวดี บุเรงนองทำลายกรุงศรีอยุธยา ไปพร้อมกับการส่งเสริมพระนเรศวรมหาราชให้ทรงมีศักยภาพที่จะ กอบกู้เอกราชได้ในอนาคต และการสั่งสอนให้พระสุพรรณกัลยาทรงมีอุดมการณ์รักชาติเพื่อจะได้ เป็นผู้ช่วยพระนเรศวรในการดำเนินงาน

อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะวีรบุรุษผู้ใช้สติปัญญาดังกล่าว เป็นผลทางอ้อมของมโนทัศน์วีรบุรุษ แบบมนุษย์ปุถุชน ที่วรรณกรรมแต่ละเรื่องนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ เป็นมนุษย์ จึงต้องอาศัยพระราชบิดาเป็นผู้บรมสั่งสอนและช่วยวางแผนการต่าง ๆ ตั้งแต่สมเด็จพระ นเรศวรมหาราชยังทรงพระเยาว์ เพราะลักษณะของวีรบุรุษสมัยใหม่คือวีรบุรุษที่เป็นมนุษย์ การ สร้างตัวละครสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้เป็นวีรบุรุษและการสร้างตัวละครพระสุพรรณกัลยาให้ เป็นวีรสตรีในวรรณกรรมจึงไม่ได้สร้างขึ้นให้ทรงมีอุดมการณ์และความเก่งกาจขึ้นมาเองด้วย บุญญาธิการสูงส่งหรือความตระหนักในพันธกิจของวีรกษัตริย์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ในฐานะที่ วีรสตรี/วีรบุรุษทรงมีรูปลักษณะเป็นมนุษย์ ตัวละครที่เป็นวีรบุรุษจึงต้องถูกสั่งสอน อบรม เลี้ยงดู ถ่ายทอดอุดมการณ์ให้เพื่อให้วีรสตรี/วีรบุรุษเติบโตขึ้นมาประกอบพระราชภารกิจกอบกู้เอกราชได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

อาจพิจารณาภาพตัวแทนของพระนเรศวรที่เป็นมนุษย์ได้จากนวนิยายเรื่อง *อธิราช* ซึ่ง เสนอภาพความลำบากตรากตรำของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติโดย

ไม่เห็นแก่ความสุขส่วนพระองค์ ดังปรากฏว่าบทประพันธ์บรรยายถึงความลำบากที่ทรงตรากตรำรบ
ตลอดพระชนม์ชีพจนมิได้มีโอกาสทรงพระเกษมสำราญอยู่กับครอบครัว

มีบันทึกว่า มีพระอัครมเหสี ปีนั้น
แล้วแทนที่จะ...ประทับเวียงวังให้ผาสุก
สนุกในหมู่สาวสวรรค์ พรั่งพร้อมมเหสีมณีจันทร์
กลับละทุกอย่าง...ไปรบ!
ทั้งพระราชมารดา ทั้งพระมเหสี คงได้แต่ทอดถอนพระหทัย ผู้อ่านและผู้เขียนคงทำ
เหมือนๆ กัน
“ขึ้นมาหาแม่ที่ไร ลาไปรบทุกที”
พระวิสุทธิกษัตริย์ท่านคงรำพัน
“เมื่ออยู่หลัง อยู่ร้อน นอนทุกข์ ไม่เคยมีสุขสักเวลา ตั้งตาคอยว่าจะกลับมาเมื่อใด
บาดเจ็บหรือไม่”
พระมเหสีอาจจะรับสั่ง
“จะอยู่เมาะลำเลิง ฤาอโยธยาก็ก็น่าเหมือนกัน ไม่ค่อยได้เห็นพระพักตร์!”^{๔๔}

นอกจากนี้ ภาพตอนเสด็จสวรรคตก็น่าเสนอการเสียสละความสุขแบบมนุษย์ปุถุชนของ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอย่างชัดเจนเช่นกัน เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวร
หนัก นวนิยายเสนอภาพทรงเพ้อถึงการศึกสลับกับเพ้อถึงพระมเหสี

“มณีจันทร์...” ให้พระสติวางเลือนเท่าใด ยังทรงทวนหา กลิ่นดอกไม้ป่าระรวยรส
“กุหลาบ...กุหลาบเมาะลำเลิง...”
พระสติเริ่มถดถอยลงทุกที ทรงรู้พระองค์บ้าง สิ่งที่มีมักจะรับสั่งซ้ำๆ
“อังวะ...เอกาทศรถ...ไปตีอังวะให้ได้ อย่าถอยกลับ”
“พระเจ้าค่ะ แต่เราต้องไปด้วยกัน”
“ไปสิ ทำไมพี่จะไม่ไป ต้องไปแน่นอน”
“บรรทมเสียก่อน”
“ทำไมมันหนาวจัง” บางคราวทรงสิ้นสะท้าน พระภูษาคลุมเท่าใดก็ยังทรงหนาว แต่
อีกบางครั้ง
“ร้อน...ร้อน...เอาผ้าออกไป”^{๔๕}

^{๔๔} ทมยันตี, อิริยาฎ, หน้า ๔๐๘-๔๐๙.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘๕.

ตอนที่ยกมานี้เสนอภาพสะท้อนใจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงเป็นวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ของชาติ เมื่อท้ายสุดของพระชนม์ชีพ ก็ทรงมีพระราชหฤทัยประหวัดไปถึงพระมหาลีซึ่งเป็นตัวแทนของความทุกข์เยี่ยงมนุษย์ปุถุชนอันเป็นความสุขที่พระองค์ต้องเสียดูไปเพื่อดำเนินการกอบกู้อิสรภาพและปกป้องประเทศชาติ แต่แม้จะทรงประจวบเหมาะและคิดถึงครอบครัวมากเพียงใด บทประพันธ์ก็ย้ำว่า พระองค์ทรงมองเรื่องการศึกษาคือบ้านเมืองสำคัญที่สุดเสมอ เห็นได้จากบทประพันธ์ที่ทรงพ่อด้วยพระราชหฤทัยมุ่งมั่นจะไปตีเมืองอังวะให้สำเร็จ ในลักษณะเช่นนี้ ภาพตัวแทนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในนวนิยายดังกล่าวจึงเป็นภาพของวีรบุรุษที่เป็นมนุษย์ปุถุชน

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจึงเข้ามามีบทบาทต่อวรรณกรรมยุคหลังในฐานะ “พ่อ” ผู้สนับสนุนพระราชโอรสและพระราชธิดาให้มีอุดมการณ์แบบวีรชนัตริย์และสามารถกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ ดังเริ่มปรากฏในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง *พระสุพรรณกัลยา* ที่ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงวางแผนให้พระราชโอรสและพระราชธิดาเสียดูดำเนินการกอบกู้เอกราช จากนั้นภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในฐานะ “พ่อ ผู้ชาญฉลาด-วีรบุรุษผู้ปิดทองหลังพระ” ก็ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในนวนิยายชุด *กษัตริยา-อริราช-แก้วกัลยาแห่งแผ่นดิน* ของทมยันตี และนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ของปองพล อติเรกสาร โดยเฉพาะในกรณีของนวนิยายเรื่อง *พ่อ* นั้น การตั้งชื่อนวนิยายบ่งชี้ถึงความสำคัญของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในฐานะพระราชบิดาผู้อบรมสั่งสอนวีรบุรุษและวีรสตรีอย่างเห็นได้ชัด

โลกทัศน์เรื่องวีรบุรุษที่เปลี่ยนไปนั้นอาจพิจารณาได้จากคำกล่าวของปองพล อติเรกสารในคำนำของนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ว่า

สิ่งที่จุดประกายให้ผมเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “พ่อ” เกิดจากการอ่านประวัติศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผมพบว่าเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพมิให้กรุงศรีอยุธยาเป็นประเทศราชของกรุงหงสาวดีต่อนั้น พระองค์มีพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ยังมิได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ พระราชบิดาของพระองค์คือสมเด็จพระมหาธรรมราชาซึ่งทรงเป็นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาอยู่ สิ่งที่พระองค์ได้ทรงกระทำไปนั้นมีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อความอยู่รอดของอาณาจักรศรีอยุธยา พระองค์จะทรงกล้าตัดสินใจเช่นนั้นโดยที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่ทรงทราบเลย

หรือ นี่คือสิ่งที่กระตุ้นความสนใจของผมให้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป ซึ่งผมสรุปได้ว่าบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรฯ ตั้งแต่เสด็จไปประทับที่กรุงหงสาวดีเมื่อพระชนมายุได้ ๙ พรรษา โดยที่ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ว่าถูกพระเจ้าบุเรงนองทรงเอาไปเป็นตัวประกันเพื่อมิให้พระมหาธรรมราชาซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าผู้ครองเมืองพิษณุโลกกล้าแข็งเมืองไปจนพระองค์ได้กลายเป็นนักรบที่เก่งกล้าทั้งในเชิงการต่อสู้และทรงพระปรีชาสามารถในกลศึกนั้นเกิดจากการวางแผนที่ลึกซึ้งของพระมหาธรรมราชานั้นเอง

ประวัติศาสตร์ชาติไทยได้บันทึกยกย่องพระเกียรติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถไว้มากมาย แม้กระทั่งล่าสุดก็มีการยกย่องพระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรคือพระนางสุพรรณกัลยา แต่เป็นเรื่องแปลกที่ไม่มีมีการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระมหาธรรมราชาซึ่งเป็นพระราชบิดาของทั้งสามพระองค์เท่าที่ควรเลย มีหน้าซ้ำยังได้มีการเขียนถึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาไปในทางลบว่าไปเข้ากับพม่าทำให้เสียกรุงศรีอยุธยา

...ผมได้เล่าถึงความสัมพันธ์ฉันพ่อลูกระหว่างสมเด็จพระมหาธรรมราชากับสมเด็จพระนเรศวรฯ สมเด็จพระเอกาทศรถ และพระนางสุพรรณกัลยา..^{๕๖}

คำนำที่ยกมานี้ ชี้ให้เห็นความเข้าใจเรื่องวีรบุรุษที่แตกต่างจากวีรบุรุษแบบวีรมหาราชของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพอย่างชัดเจน เพราะมองผลมองว่า แม้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระสุพรรณกัลยาจะทรงเป็นวีรบุรุษและวีรสตรี แต่ทั้งสองพระองค์ก็ยังทรงเป็นมนุษย์ปุถุชนที่ต้องเติบโตและได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระราชบิดาในครอบครัว จึงจะสามารถเติบโตขึ้นมีความสามารถและกระทำการใหญ่ได้ มิใช่สามารถมีบทบาทยิ่งใหญ่ทางการเมืองได้เองด้วยบุญญาธิการ

ในลักษณะเช่นนี้เอง มโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษแบบที่เป็นมนุษย์ปุถุชนจึงส่งผลทางอ้อมต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็น “พ่อ” ที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบวีรกรรมกอบกู้เอกราชของพระราชโอรสและการเสียดลพระชนม์ชีพของพระราชธิดา จนถึงขั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้คิดแผนการกอบกู้เอกราชในทุกขั้นตอนอย่างที่เรียกได้ว่าทรงเป็น “วีรบุรุษผู้ปิดทองหลังพระ”

มโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษในสังคมไทยทั้งสองพระแสง คือ วีรมหาราชและวีรบุรุษที่เป็นมนุษย์ปุถุชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เข้ามาประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมแต่ละเรื่องแตกต่างกัน ทั้งในทางตรงที่มโนทัศน์เรื่องวีรบุรุษทั้งสองแบบส่งผลต่อ

^{๕๖} ปองพล อติเรกสาร, พ่อ ภาคหนึ่ง, หน้า ๗ - ๙.

การนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาเอง และในทางอ้อมจากการเล่าเรื่องของสมเด็จพระมหาธรรมราชาอิงไปกับเรื่องของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในวรรณกรรม

๕.๔ วาทกรรมการเมืองใน พ.ศ.๒๕๑๖ และ ๒๕๓๕

ในกลุ่มวรรณกรรมที่นำมาศึกษา ผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมกลุ่มหนึ่งเขียนขึ้นในช่วงเวลาที่ตรงกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของไทย ได้แก่ เพลงยาวอุยอุยยาวสาน และ ผีนผ่นไฟทนีส์ล่า แหล่งคุณ เขียนขึ้นใน พ.ศ.๒๕๑๖ ซึ่งเป็นปีที่เกิดเหตุการณ์ "๑๔ ตุลา ๑๖" ขึ้น ส่วนนวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย เขียนขึ้นในช่วงพ.ศ.๒๕๓๕ และ ๒๕๓๖ ซึ่งเกิดเหตุการณ์ "พฤษภาทมิฬ" วรรณกรรมเหล่านี้มีความคิดทางการเมืองบางประการแทรกอยู่และส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง ทำให้การเล่าประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมเหล่านี้เป็นไปโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่เกี่ยวพันกับการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง

๕.๔.๑ เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖

สำหรับเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖ นั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้แก่ การชุมนุมประท้วงของนิสิตนักศึกษาและประชาชนเพื่อขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจรออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แกนนำกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ชุมนุมประท้วงในครั้งนี้ก่อตัวขึ้นในช่วงราว พ.ศ.๒๕๑๐ จากกลุ่มผู้สนใจปัญหาสังคมมากขึ้นหลังจากถูกปิดกั้นในยุคที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรี กลุ่มนักศึกษาเหล่านี้เริ่มมีจิตสำนึกทางสังคมเพราะได้รับความรู้และอุดมการณ์ประชาธิปไตยจากผู้จบการศึกษาจากต่างประเทศทำให้เริ่มทำกิจกรรมทางสังคมและการเมือง เช่น การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในเขตภูมิภาค การต่อต้านสินค้าต่างชาติโดยเฉพาะญี่ปุ่น การประท้วงนโยบายของรัฐบาลในเรื่องนโยบายการควบคุมฝ่ายตุลาการ การประท้วงโรงงานอุตสาหกรรมทำที่แม่น้ำเน่าเสีย การประท้วงการว่างงานเนื่องจากนโยบายการศึกษาของรัฐบาล เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้คลี่คลายไปเป็นการชุมนุมใหญ่ที่ท้องสนามหลวงจากการกระตุ้นด้วยเหตุการณ์สำคัญคือข้าราชทหารและตำรวจชั้นผู้ใหญ่ใช้เครื่องบินของราชการไปล่าสัตว์ในเขตป่าสงวนทุ่งใหญ่ และสภากลาโหมมีมติต่ออายุราชการให้จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร แกนนำนักศึกษาที่ไม่พอใจเหตุการณ์เหล่านี้ได้ออกหนังสือต่อว่ารัฐบาลอย่างรุนแรง ส่งผลให้ถูกจับกุมด้วยข้อหากระทำการเป็นคอมมิวนิสต์ และต่อมาก็ได้มีการจับกุมแกนนำที่เหลือที่เป็นผู้นำการชุมนุมประท้วงให้ปล่อยตัว

นักศึกษากลุ่มแรก^{๓๗} นักศึกษาและประชาชนจึงชุมนุมใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อเรียกร้องให้ปล่อยตัวนักศึกษาที่ถูกจับกุม และเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญภายใน ๖ เดือน มีผู้อ้างว่าการชุมนุมครั้งนี้เป็นการชุมนุมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทยเพราะมีผู้ร่วมชุมนุมจำนวนร่วมครั้งล้านคน^{๓๘} ในที่สุด ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ รัฐบาลก็นำกำลังทหารเข้าปราบปรามผู้ร่วมชุมนุมจนทำให้มีผู้เสียชีวิต ๗๓ คน และบาดเจ็บ ๘๕๗ คน^{๓๙}

จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖ นั้นเกิดขึ้นเพราะความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอย่างน้อย ๒ ฝ่าย คือฝ่ายนักศึกษาและฝ่ายรัฐบาล ประจักษ์ ก้องกีรติ ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง *ก่อนจะถึง ๑๔ ตุลาฯ : ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัฒนธรรมนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๖)* เพื่อเสนอต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๔๕ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ประจักษ์อธิบายว่าปัจจัยที่ผลักดันให้นักศึกษาและปัญญาชนเข้ามามีบทบาทในการต่อต้านอำนาจรัฐนั้นได้แก่ (๑) อุดมการณ์ชาตินิยมประชาธิปไตยที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา และต่อต้านกองทัพอเมริกาที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองในประเทศไทย (๒) การรื้อฟื้นวาทกรรมสังคมนิยมจากอดีต นั่นคือการตระหนักในพลังของคนหนุ่มสาวที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นด้วยการต่อต้านการกระทำที่ไม่เป็นกลางของรัฐบาล จึงหันไปสนใจศึกษาผลงานแนวสังคมนิยมของคนในทศวรรษ ๒๕๓๐ เพื่อเป็นแรงบันดาลใจและแบบอย่างในการต่อสู้กับอำนาจที่ไม่เป็นธรรม และ (๓) วาทกรรมราชาชาตินิยมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการรื้อฟื้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงนำชาติให้พ้นจากการล่าอาณานิคมในอดีต มาตีความว่าเป็นว่าพระมหากษัตริย์จะทรงต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยอันได้แก่สิทธิเสรีภาพของประชาชนดังที่เป็นมาในอดีต^{๔๐}

วรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๖ ที่เป็นข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ได้แก่ *ฝันแผ่นดินไผ่นี้น้ำ แหล่งคุณ* ของศุภร บุนนาค และ *เพลงยาวอุยธยาวิสา* ของจินตนา ปิ่นเฉลียว ความคิดทาง

^{๓๗}ปิยนาด บุนนาค, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง "เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม" พ.ศ. ๒๕๑๖)*, หน้า ๒๗๗ - ๒๗๙.

^{๓๘}โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, *การเมืองการปกครองไทย : หลายมิติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒*, (กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑.

^{๓๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๔๐}สรุปความจาก ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ... การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชน ก่อน ๑๔ ตุลา*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗). และ ประจักษ์ ก้องกีรติ, บทคัดย่อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ก่อนจะถึง ๑๔ ตุลาฯ : ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของวัฒนธรรมนักศึกษาและปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๖)" [ออนไลน์] ใน <http://www.tu.ac.th/news/2002/08/28.htm#1>. [๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๐]

การเมืองที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ช่วงนี้ส่งผลต่อแก่นเรื่องของวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในช่วงนี้ และส่งผล การสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมตามลำดับ

ในสภาวะที่บ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์ ปรากฏการณ์โหดเหี้ยม คือปรากฏการณ์ที่ ประชาชนหวาดคิดถึงสภาวะการณ์ที่บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข มีผู้ปกครองที่ดีมีใจเที่ยงธรรมมักจะ ปรากฏให้เห็นผ่านทางวรรณกรรมและงานสร้างสรรค์ทางศิลปะอยู่เสมอ เช่น ในพ.ศ.๒๕๑๖ ปรากฏนวนิยายเรื่อง *มหาเวทโศก* ที่สุดวีรกรรมความเสียหายของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ใน พ.ศ.๒๕๕๐ เกิดภาพยนตร์เรื่อง *นเรศวร* ของหม่อมเจ้าชาตรีเฉลิม ยุคล เป็นต้น ในลักษณะเดียวกัน นี้ *ผืนแผ่นดินไผ่น้ำ* แหล่งคุณ ของศุภร บุนนาคประพันธ์ขึ้นในวิกฤตการณ์ทางการเมืองช่วง พ.ศ.๒๕๑๖

๕.๔.๑.๑ พระมหาธรรมราชาใน *ผืนแผ่นดินไผ่น้ำ แหล่งคุณ* : บุรพกษัตริย์ ไทยผู้รักชาติ

เรื่อง *ผืนแผ่นดินไผ่น้ำ แหล่งคุณ* ประพันธ์ขึ้นด้วยร้ายและโคลงตันโดยใช้กลบทย่าง หลากหลาย เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์และบรรพชนไทยที่ร่วมกัน ต่อสู้ปกป้องประเทศชาติจนรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน ผู้ประพันธ์แสดงความคิดเห็นต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยมีลักษณะเฉพาะคือมีศาสนาและประเพณีที่ดีงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน ดังนั้นจึงไม่ควรหลงเชื่อคำุแห่ย์ ของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มุ่งทำลายสิ่งดีงามเหล่านี้

วาทกรรมต่อต้านคอมมิวนิสต์ในบทประพันธ์แสดงให้เห็นตั้งแต่เปิดเรื่องด้วยบทสรรเสริญ คุณแผ่นดินที่เกิดที่กล่าวถึงลักษณะพิเศษของประเทศไทยที่มีพระมหากษัตริย์ดีและคนไทยสามัคคี จึงไม่เกิดเหตุการณ์ “ข้าบซ้อนส่อจลาจล” เช่นที่เกิดในประเทศอื่นๆ ดังนี้

...ถึงปัจจุบันทวยะทุก ทั่วโลกทุกแหล่งร้อน ข้าบซ้อนส่อจลาจล ไทยยังทนอยู่ยืน ผืนอยู่ ได้โดยเดี่ยว เจกน้ำเขียวเกาะกลาง เป็นที่วางจิตพัก เพียงครู่สักชั่วยาม เพราะคุณงามแห่ง ไทย ใจคนถ้วนทุกภาค มาฝากร่วมรวมจุด อันพิสุทธิ์ส่องแสง บ่เคยแปลงแปลกคุณ บุญ แผ่นดินไทยมี ภูบตีตั้งบิตร เดชเด่นไผ่ฟุ้งบุญเจ้าหล้า แหล่งเกษม^{๔๐}

^{๔๐}ศุภร บุนนาค, *ผืนแผ่นดินไผ่น้ำ แหล่งคุณ*, หน้า ๑.

บทประพันธ์ย้ำความคิดนี้อีกครั้งในตอนท้ายเรื่อง ที่กล่าวถึง “ภัยในปัจจุบัน” ดังนี้

ปัจจุบันภัยจู่แจ้ง	ส่อการณ์
บใช้พาหิระดัง	ก่อนก็
พลพฤษณ์ที่พรังทวยหาญ	เห็นซึ่ง
จักป้อมมีแล่วรี	เยี่ยงเคย
ขณะนี้ภัยหนึ่งนั้น	คือการ
ยุแห่ย์ลัทธิเผย	แพร่ให้
ปลุกฝังหยั่งไวยาหาร	แยกจิต
คำใหม่คิดขึ้นไซ้	หลากหลาย
“ปลดแอก”ประดิษฐ์ก่อง	กล่าวขาน
แจงว่าเสรีหมาย	จักให้
“เสมอภาพ” เท่าเทียมหมาย	เจลี่ยสู
คนห่างความรู้ไซ้ไร	ย่อมหลง ^{๕๒}

บทประพันธ์ตอนที่ยกมานี้กล่าวว่า ภัยในปัจจุบันมิใช่ภัยทางทหารจากข้าศึกอย่างไรในอดีต แต่เป็นภัยจากลัทธิที่ยุแห่ย์ให้คนไทยแตกแยกกันด้วยการประดิษฐ์คำใหม่ ๆ ขึ้นมาหลอกลวงมากมาย เช่น “ปลดแอก” “เสมอภาพ” เป็นต้น ลัทธิที่ว่านี้คงจะหมายถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ คือแนวคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยมซึ่งกำลังเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ในพ.ศ. ๒๕๐๖ – ๒๕๑๖^{๕๓} เพราะอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยมนี้มักจะถูกมองว่าเป็นลัทธิโฆษณาที่ให้เคลื่อนไหวทางการเมืองแบบชนชั้น ภายใต้ความคิดพื้นฐานว่าสังคมนปัจจุบันเต็มไปด้วยความไม่เท่าเทียมระหว่างชนชั้นผู้กดขี่ขูดรีด และชนชั้นผู้ถูกกดขี่ขูดรีด ซึ่งสังคมนิยมยืนอยู่ฝ่ายเดียวกับชนชั้นผู้ถูกกดขี่ขูดรีดโดยการมุ่งต่อสู้กับชนชั้นผู้ขูดรีดเพื่อความเสมอภาคเท่าเทียมกัน^{๕๔} ผู้ประพันธ์แสดงความเห็นว่า อุดมการณ์แบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์นี้ เป็นภัยต่อบ้านเมือง เพราะบุคคลที่มีความรู้น้อยย่อมจะเชื่อถือลัทธิที่เข้ามา “ยุแห่ย์” นี้ได้ง่าย แสดงว่าผู้ประพันธ์มี

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

^{๕๓} ปิยนาด บุนนาค, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖), หน้า ๒๘๕ - ๒๘๖.

^{๕๔} สมเกียรติ วันทะนะ, อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย, (กรุงเทพฯ : โครงการปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ ภาควิชา รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๓.

แนวความคิดต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจน จึงได้ระบุว่าคนที่นิยมคอมมิวนิสต์เป็น “คนห่าง
ความรู้”

ในบริบทสังคมไทยในยุคสมัยของการประพันธ์ วาทกรรมต่อต้านคอมมิวนิสต์เริ่มก่อตัวขึ้น
หลังจากการปฏิวัติในประเทศจีนโดยเหมา เจ๋อตงสำเร็จและตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นใน
พ.ศ. ๒๔๙๒ รัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงครามตื่นตัวเรื่องการต้านภัยคอมมิวนิสต์มากขึ้น อันเป็นผลมา
จากความผูกพันระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายโลกเสรี มีการตั้งสถาบันและ
หน่วยงานต่างๆขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปราบปรามและทำสงครามจิตวิทยากับคอมมิวนิสต์ เช่น สันนิบาต
เสรีพันธ์ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ คณะกรรมการรักษาการณ์กลาง คณะกรรมการอบรมข้าราชการ
ประชาชน กรมประมวลราชการแผ่นดิน และยังมีกรออกกฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็น
คอมมิวนิสต์ในพ.ศ. ๒๔๙๕^{๕๕} รัฐบาลในยุคต่อมาได้แก่รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ
รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ได้รับเอาวาทกรรมดังกล่าวเข้ามาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง
เพื่อรักษาอำนาจด้วย ประจักษ์ ก้องกีรติได้เสนอว่ารัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ได้อาศัยวาทกรรมด้าน
คอมมิวนิสต์เป็นเครื่องมือแล้วฉวยโอกาสช่วยเหลือประเทศอเมริกาให้เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย
อย่างลับๆ ข่าวสารเรื่องพฤติกรรมดังกล่าวของจอมพลสฤษดิ์ที่นักศึกษาและปัญญาชนได้รับรู้
อย่างต่อเนื่องเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการรวมตัวของนักศึกษาเพื่อทำกิจกรรม
ทางการเมืองจนค่อยๆคลี่คลายไปสู่เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖ ที่นำโดยนักศึกษาและปัญญาชนใน
ที่สุด^{๕๖}

เนื้อหาของวาทกรรมต้านคอมมิวนิสต์อาจเห็นได้จากประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๔ วันที่
๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ว่า

“...ทางสถานการณ์ภายในลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยยิ่งใหญ่เป็นที่ประจักษ์แจ้งอยู่
ทั่วไป ในเรื่องความแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ที่พยายามสร้างอิทธิพลเหนือใจของประชาชน
ชาวไทย การแทรกซึมของตัวแทนคอมมิวนิสต์มีอยู่ทั่วไปทุกกระแสในทางการเมือง
เศรษฐกิจ และสังคม...ดำเนินการทั้งในทางลับและเปิดเผยที่จะทำให้เกิดความเสื่อมโทรม

^{๕๕} วัวัฒน์ คติธรรมนิตย์ อ้างถึงใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของ
นักศึกษาปัญญาชน ก่อน ๑๔ ตุลา, หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗ - ๓๗๖.

ระส่ำระสายภายในประเทศชุดโค่นราชบัลลังก์ ลบล้างพระพุทธศาสนา และทำลายสถาบัน
ทุกอย่างที่ชาติไทยได้ผดุงรักษาด้วยความเสียสละอย่างยิ่งยวด”^{๔๗}

นั่นคือ ปฏิบัติการของลัทธิคอมมิวนิสต์ถูกอธิบายว่าเป็นลัทธิที่จะทำลายชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติไทยที่ได้สั่งสมกันมา

วาทกรรมด้านคอมมิวนิสต์นี้ยังถูกใช้ต่อเนื่องมาจนถึงยุคของจอมพลถนอม กิตติขจรซึ่งต้อง
ทำรัฐประหารคณะรัฐบาลของตนเองในวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ เนื่องจากปัญหาการ
แตกแยกภายในรัฐบาล การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างรัฐบาลกับฝ่ายค้านคือพรรคประชาธิปัตย์ และ
ปัญหาการคุกคามจากภัยคอมมิวนิสต์^{๔๘} มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าในช่วงพ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๖ มีการรื้อ
ฟื้นวาทกรรมสังคมนิยมมาร์กซิสต์ในกลุ่มนักศึกษาผ่านการนำวรรณกรรมและบทความยุค ๒๕๑๐
เช่น งานของสุภา ศิริमानนท์ จิตร ภูมิศักดิ์ เสนีย์ เสาวพงศ์ บรรจง บรรเจอดศิลป์ กุหลาบ สาย
ประดิษฐ์ กลับมาตีพิมพ์เผยแพร่ ทำให้เกิดกลุ่มนักคิดที่เรียกว่า “ซ้ายใหม่” คือกลุ่มนักศึกษาและ
ปัญญาชนที่รวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อสังคมน โดยเฉพาะการต่อต้านรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างไม่เป็น
ธรรม^{๔๙}

ในบริบทสังคมนิยมดังกล่าวข้างต้น ผู้ประพันธ์ *ผืนแผ่นดินไผ่น้ำล้า แห่ล่งคุณ* น่าจะได้รับอิทธิพล
จากวาทกรรมด้านคอมมิวนิสต์ และเล็งเห็นกระแสการก่อตัวของ “ซ้ายใหม่” มากพอสมควร จึงได้
เลือกนำเสนอประวัติศาสตร์ไทยในลักษณะที่เน้นพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์และ
บรรพชนไทยที่ทำให้มีบ้านเมืองที่มีความสงบสุขร่มเย็นมาเป็นเวลายาวนาน และมีศิลปวัฒนธรรม
อันดีงามเป็นเอกลักษณ์เพื่อโน้มน้าวมวลชนมิให้หลงเชื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งวาทกรรมด้าน
คอมมิวนิสต์เชื่อว่ามโนทัศน์สังคมนิยมจะมุ่งทำลายสิ่งเหล่านี้ บทประพันธ์ให้เหตุผลว่าประเทศไทย
มีลักษณะพิเศษต่างจากประเทศอื่นคือมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจ ทำให้ประเทศไทย
จะไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ได้โดยง่าย

^{๔๗} ปิยนาด บุนนาค, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง “เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม” พ.ศ. ๒๕๑๖), หน้า ๒๗๓ - ๒๗๔.

^{๔๘} สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔ - ๒๗๖.

^{๔๙} ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาปัญญาชน ก่อน ๑๔ ตุลา, หน้า ๓๗๘ - ๔๖๔.

ด้วยเหตุนี้เอง ดัชนีวรรณกรรมจึงพิถีพิถันในการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์เป็นพิเศษ โดยเฉพาะการนำเสนอภาพตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ดังมีข้อนำสังเกตว่า ในส่วนของประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ซึ่งบทประพันธ์ให้ชื่อว่า “กรุงศรีอยุธยาล่ม” นั้น แม้ว่าบทประพันธ์จะกล่าวถึงเหตุการณ์ตามพระราชพงศาวดารว่าพระเจ้าเอกทัศทรงขับไล่พระเจ้าอู่หมพรไปเพื่อชิงราชบัลลังก์ และมีเหตุว่าชาวบ้านบางระจันและทหารอื่นๆไม่สามารถยิงปืนใหญ่สู้ข้าศึกพม่าได้สะดวกเพราะต้องขออนุญาตก่อนเป็นเหตุให้เสียกรุงศรีอยุธยา แต่บทประพันธ์ก็ได้เน้นเหตุการณ์ตอนนี้นักคือกล่าวถึงในโคลงเพียง ๕ บทแล้วตัดเข้าสู่วีรกรรมของพระเจ้าตากสินมหาราชเลย เมื่อเทียบกับวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชซึ่งปรากฏในโคลงส่วนที่บทประพันธ์ให้ชื่อว่า “เริ่มพระราชประวัติวีรมหาราชนเรศวร” ถึง ๑๐๕ บทซึ่งมีเนื้อหาตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประสูติไปจนถึงยุทธหัตถีกับสมเด็จพระมหาอุปราชแล้วจะเห็นได้ว่าผู้ประพันธ์ไม่เต็มใจจะประณามพระเจ้าเอกทัศสักเท่าใดนัก จึงได้นำเสนอเรื่องราวในส่วนนี้เพียงเล็กน้อยทั้งที่เป็นเรื่องสำคัญคือการเสียกรุง นอกจากนี้ พฤติกรรมไม่ดีต่างๆในเรื่องกลับถูกเน้นว่าเป็นพฤติกรรมของขุนนางและนางในมากกว่าอีกด้วย ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์ *ผืนแผ่นดินไผ่นี้อั้ว แผลงคุณ* ประพันธ์วรรณกรรมเรื่องนี้ขึ้นเพื่อมุ่งสดุดีพระมหากษัตริย์ไทยเป็นสำคัญ ตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์ในเรื่องจึงมิถูกประณามหรือตำหนิโดยเสียงของผู้เล่าในบทประพันธ์เลย

ด้วยวิธีการนำเสนอในลักษณะเช่นนี้เอง ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเรื่องนี้จึงเป็นภาพในแง่ดีทั้งสิ้น เพราะนอกจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาจะเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงเป็นวีรบุรุษที่บทประพันธ์ยกย่องเป็นพิเศษแล้วยังนับว่าทรงเป็นบูรพกษัตริย์ไทยที่บทประพันธ์มุ่งสดุดีพระองค์หนึ่งด้วย

ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาใน *ผืนแผ่นดินไผ่นี้อั้ว แผลงคุณ* ปรากฏในดัชนีวรรณกรรมตั้งแต่ครั้งที่เสียเมืองพิษณุโลกให้แก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง การขัดขวางมิให้กรุงศรีอยุธยาส่งพระเทพกษัตริย์ไปให้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และการส่งพระราชโอรสและพระราชธิดาไปหงสาวดี

เป็นที่น่าสังเกตว่าในเหตุการณ์เหล่านี้ ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาถูกนำเสนอในทางดีแทบทั้งสิ้น เช่น ในเหตุการณ์หลังจากเสียเมืองพิษณุโลกให้แก่พระเจ้าหงสาวดี

บุเรงนองซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สมเด็จพระมหาธรรมราชามักถูกวิพากษ์วิจารณ์ในวรรณกรรมหลายเรื่องว่าเป็นการเอาใจออกหากจากกรุงศรีอยุธยา แต่บทประพันธ์เรื่องนี้กลับพยายามเน้นให้เห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชามีทรงเต็มใจเลยและตั้งพระทัยจะกอบกู้ศักดิ์ศรีคืนให้ประเทศชาติ ดังปรากฏในบทประพันธ์ว่าเนื่องจากเกิดโรคระบาดและเสบียงหมดทำให้เมืองพิษณุโลกพ่ายแพ้สมเด็จพระมหาธรรมราชาต้องทรงยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อสละชีพแทนอาณาประชาราษฎร์ “ช่วยราษฎรตัวม้วยได้ ช่วยชน”^{๖๐} นอกจากนี้บทประพันธ์ยังกล่าวย้อนไปถึงเกียรติประวัติของสมเด็จพระมหาธรรมราชาเมื่อครั้งที่ทรงเป็นขุนพิเรนทรเทพและได้ล้มล้างอำนาจของท้าวศรีสุดาจันทรเพื่อย้ำให้เห็นว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงหวังดีต่อประเทศชาติอย่างแท้จริง

มีข้อสังเกตว่า เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาในตอน “เริ่มพระราชประวัติวิกรมหาราชนเรศวร” บทประพันธ์ยังเน้นชาติกำเนิดอันสูงส่งของสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าทรงสืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัยและเป็นพระญาติฝ่ายมารดาของพระไชยราชาธิราช การเน้นเช่นนี้น่าจะเป็นการชี้ให้เห็นเชื้อสายของสมเด็จพระนเรศวรผู้ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าทรงมีสายตระกูลจากพระมหากษัตริย์อย่างบริสุทธิ์สมบูรณ์แบบอีกด้วย

ในลักษณะเช่นนี้เอง อาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมด้านคอมมิวนิสต์ส่งผลให้ *ผืนแผ่นดินไถที่นี่ล้ำแหล่งคุณ* เลื่อนนำเสนอภาพตัวแทนของบูรพกษัตริย์ไทยให้เป็นภาพในด้านดีเพื่อชี้ให้เห็นพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นสิ่งดีงามที่ไม่ควรถูกทำลายโดยลัทธิคอมมิวนิสต์ วิธีคิดเช่นนี้ส่งผลให้ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาผู้เป็นหนึ่งในบูรพกษัตริย์ไทยผู้ทรงพระมหากษัตริย์คุณและเป็นพระราชบิดาของวีรบุรุษพระองค์สำคัญถูกนำเสนอในด้านดีอย่างเด่นชัด

๕.๔.๑.๒ พระมหาธรรมราชาใน เพลงยาวอยุธยาสาธ : ผู้ใหญ่ในบ้านเมือง
ที่ทำให้ชาติวุ่นวาย

ในขณะที่ภาพตัวแทนของบูรพกษัตริย์ถูกนำเสนอในด้านดีอย่างเต็มที่ใน *ผืนแผ่นดินไถที่นี่ล้ำแหล่งคุณ* ในวรรณกรรมร่วมสมัยกันคือ เพลงยาวอยุธยาสาธ ของจินตนา ปิ่นเฉลียว กลับเลือกเสนอภาพไม่ดี คือภาพความผิดพลาดของบูรพกษัตริย์ไทยที่ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาต้องล่มสลายเพื่อใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือเตือนใจผู้ใหญ่ในบ้านเมืองให้เลิกหลงไหลเมามัวในอำนาจ

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

ลักษณะดังกล่าวเห็นได้จากภาพตัวแทนของขุนพิเรนทรเทพที่ในเบื้องต้นบทประพันธ์เสนอว่าเป็นหนึ่งในขุนนางที่อดรนทนไม่ไหวเมื่อเห็นพฤติกรรมทรราชย์ของขุนวรวงศาธิราชและท้าวศรีสุดาจันทร์จึงร่วมกันกำจัด หลังจากกระทำการสำเร็จแล้วขุนพิเรนทรเทพจึงได้เป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาผู้ทรงมีอำนาจปกครองเมืองพิษณุโลก บทประพันธ์ชี้ให้เห็นในตอนท้ายว่าในที่สุดแล้วสมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็ทรงเมามัวในความโกรธแค้นที่ทรงมีต่อสมเด็จพระมหินทราธิราชทำให้ทรงทรยศต่อกรุงศรีอยุธยาไปเข้าข้างฝ่ายพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยาจนเป็นชนวนของการเสียกรุง โดยนัยนี้ ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงเป็นตัวแทนของผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่วนเวียนอยู่ในวังวนของอำนาจ คือ ล้มอำนาจผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่ทำร้ายชาติ แล้วก็มีอำนาจ แล้วกลับใช้อำนาจนั้นในทางที่ผิดเสียเอง

พิจารณาความสัมพันธ์กับบริบทของการประพันธ์ในยุค ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ อาจกล่าวได้ว่า เพลงยาวอยุธยาสาธยาย มีจุดมุ่งหมายจะตักเตือนและวิพากษ์วิจารณ์ผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่กำลังหลงมัวเมาในอำนาจ ซึ่งน่าจะเป็นรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ดังปรากฏว่าในเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่ในบ้านเมืองหลายประเด็น เช่น ข้อครหาว่าพลเอกถนอมจะพยายามสืบทอดอำนาจผ่านทางบุตรชายคือพันเอกณรงค์ผู้เป็นบุตรเขยของพลเอกประภาส พฤติการณ์ที่พันเอกณรงค์ใช้อำนาจบั่นทอนกลุ่มอิทธิพลอื่น ๆ อย่างไม่ไว้หน้า เช่น สั่งจับนักธุรกิจที่ค้าของหนีภาษีและสั่งสอบสวนข้าราชการทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรวมทั้งนายทหารผู้ใหญ่ ทำให้ถูกมองว่าเป็นความพยายามจะกวาดล้างกลุ่มอิทธิพลอื่น หรือกรณีจับกุม ส.ส.คนสนิทข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมประท้วงกับกลุ่มนักศึกษาที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญ” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหตุการณ์สำคัญที่สุดคือเหตุการณ์ที่รัฐบาลไม่ยอมร่างรัฐธรรมนูญให้สำเร็จและมียอมละทิ้งอำนาจตามคำเรียกร้องของมวลชน ซึ่งก่อให้เกิดการนองเลือดในที่สุด เพราะเหตุการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนแต่ส่งผลเสียต่อประเทศชาติไม่ต่างกับการจลาจลต่อสู้กันเองของเพื่อนร่วมชาติที่มีตัวอย่างให้เห็นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ความวุ่นวายในหมู่ “ผู้ใหญ่ในบ้านเมือง” นั้น น่าจะเป็นเหตุผลที่บทประพันธ์ใช้อธิบายวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่นำไปสู่การนองเลือดใน พ.ศ.๒๕๑๖ ด้วยเหตุนี้บทประพันธ์จึงต้องเน้นภาพความโลภ โกรธ หลง ของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตเพื่อชี้ให้เห็นผลเสียของพฤติกรรมดังกล่าวของผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่ร้ายแรงถึงขั้นเสียกรุงศรีอยุธยา เจตนารมณ์ที่จะเน้นย้ำความคิด

^๖โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, การเมืองการปกครองไทย : หลายมิติ, หน้า ๑๐๗ - ๑๑๐.

ดังกล่าวส่งผลในการประกอบสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นตัวอย่างหนึ่งของผู้หลงมัวเมาในวังวนอำนาจ

จะเห็นได้ว่า การก่อตัวของความขัดแย้งทางการเมืองที่คลี่คลายเป็นวิกฤติการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้นอุดมไปด้วยวาทกรรมการเมืองหลายวาทกรรม วาทกรรมบางอย่างได้กลายเป็นเครื่องมือที่นักประพันธ์ใช้นำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เพื่อแฝงความคิดในระดับลึกในการวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์สำคัญทางการเมืองร่วมสมัยในบริบทของการประพันธ์

๕.๔.๒ เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ : ขุนพิเรนทรเทพผู้ถูกกลั่นแกล้งและพระมหาธรรมราชาผู้รักสันติภาพในนวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย

เหตุการณ์สำคัญทางการเมืองอีกเหตุการณ์หนึ่งคือเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๓๕ เหตุการณ์นี้เริ่มก่อตัวตั้งแต่เมื่อคณะปฏิวัติที่เรียกตัวเองว่า “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” (รสช.) ยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ คณะ รสช. ได้ออกแถลงการณ์สาเหตุที่ยึดอำนาจว่าเป็นเพราะ ๑. คณะผู้บริหารประเทศมีพฤติกรรมฉ้อราษฎร์บังหลวงอย่างกว้างขวาง และนายกรัฐมนตรีไม่เอาใจใส่ปัญหาที่ กลับปกป้องผู้ถูกกล่าวหา ๒. ข้าราชการการเมืองใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงข้าราชการประจำผู้ซื่อสัตย์สุจริต ๓. รัฐบาลเป็นเผด็จการรัฐสภา โดยการแต่งตั้งพรรคพวกของนายกรัฐมนตรีให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองเพื่อเปิดช่องทางผลประโยชน์ ๔. รัฐบาลพยายามล้มล้างสถาบันทางทหาร และ ๕. การบิดเบือนคดีล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ในพ.ศ. ๒๕๒๕^{๒๖} จากนั้น คณะ รสช. ได้ตั้งนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อร่างรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังมีการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินผู้มีพฤติกรรมร้ายวัยผิดปกติเพื่อตรวจสอบบรรดาอดีตรัฐมนตรี

ในรัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นใหม่นี้ มีประเด็นที่สร้างปัญหาเป็นข้อขัดแย้งได้แก่ รัฐธรรมนูญไม่ได้ระบุไว้ว่านายกรัฐมนตรีจะต้องมาจาก ส.ส. หรือคนนอก และวุฒิสมาชิกมีอำนาจร่วมการอภิปราย

^{๒๖} วุฒิสภา ชุมสนธิ, “๑ ปี รสช.” ใน รวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย : รวม ๓ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์การเมืองไทย, (กรุงเทพฯ : สารคดี), ๒๕๔๑, หน้า ๑๘๓ - ๑๘๔.

และลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลและพระราชกำหนด^{๖๓} โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการสรรหา นายกรัฐมนตรีนั้นเป็นที่สงสัยว่าเป็นการจงใจทำเพื่อสืบทอดอำนาจของคณะ รสช. แม้ว่าพลเอก สุจินดา คราประยูร หนึ่งในคณะ รสช. ผู้เป็นเป้าหมายว่าจะขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีจะปฏิเสธผ่าน สื่อมวลชนว่าจะไม่เล่นการเมืองแล้วก็ตาม

อย่างไรก็ดี มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่ามีการเคลื่อนไหวในกองทัพอากาศเพื่อจัดตั้งพรรคการเมือง ชื่อ “พรรคสามัคคีธรรม” ซึ่งเป็นพรรคที่มีทหารนักการเมืองอยู่เบื้องหลัง วิธีตั้งพรรคแบบทางลัดคือ การดึงตัว ส.ส.สังกัดพรรคอื่นโดยมีแกนนำคือ นายณรงค์ วงศ์วรรณ เข้าร่วมพรรค ซึ่งนับเป็นการ เตรียมการของ รสช.ที่จะสืบทอดอำนาจ หลังจากการเลือกตั้ง พรรคสามัคคีธรรมได้เสียงข้างมาก ประจวบกับที่นายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรค มีปัญหาเรื่องพัวพันกับคดียาเสพติด พรรคร่วม รัฐบาลจึงเชิญพลเอกสุจินดา คราประยูรเป็นนายกรัฐมนตรี^{๖๔}

เมื่อพลเอกสุจินดาได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พรรคร่วมฝ่ายค้านและองค์กรต่างๆทั่ว ประเทศก็ไม่พอใจอย่างกว้างขวาง เกิดการคัดค้านอย่างรุนแรงด้วยเหตุผลสองประการคือ คัดค้าน การสืบทอดอำนาจของ รสช. และคัดค้านรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตย เรือตรีฉลาด วรฉัตร และ พลตรีจำลอง ศรีเมืองอดอาหารประท้วง เกิดการชุมนุมใหญ่ที่ท้องสนามหลวงและถนน ราชดำเนินบานปลายไปอย่างใหญ่โต กลุ่มผู้ชุมนุมเริ่มออกทำลายข้าวของ สถานีตำรวจ และสถานที่ ราชการ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารก็ใช้กำลังปราบปรามอย่างรุนแรงจนมีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต เหตุการณ์นี้ยุติลงในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๓๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้ พลตรีจำลอง ศรีเมืองและพลเอกสุจินดา คราประยูรเข้าเฝ้าและทรงไกล่เกลี่ยจนยุติการชุมนุม และ ภายหลังพลเอกสุจินดาก็ลาออก^{๖๕}

เช่นเดียวกับกรณี ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ คือ ในท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการเมืองในพ.ศ. ๒๕๓๕ การรื้อฟื้นภาพความยิ่งใหญ่และเที่ยงธรรมในอดีตถูกนำเสนออีกครั้งผ่านวรรณกรรมใน นวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย ของ วรยุทธ พิชัยศรทัต และ ธเนศ เคนิโพธิ์ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า แม้ว่าเนื้อหาของนวนิยายจะเล่าถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เนื้อหาและ

^{๖๓}ลลิต ชีระเวทิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๐.

^{๖๔}เขียน ชีระวิทย์, วิกฤตการณ์การเมืองไทย : กรณีพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕, หน้า ๒๗ - ๒๘.

^{๖๕}รวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย : รวม ๓ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์การเมืองไทย, หน้า ๒๓๕ - ๒๓๗.

ความคิดหลายอย่างในดัตช์นวนิยายไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์อยุธยาและไม่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่เล่าประวัติศาสตร์ตอนเดียวกัน แต่กลับสัมพันธ์กับวาทกรรมการเมืองในเหตุการณ์ "พฤษภาทมิฬ" เป็นอย่างมาก

เมื่อพิจารณาประกอบกับวิธีการเผยแพร่วรรณกรรมเรื่องนี้โดยการตีพิมพ์เป็นตอนๆลงในหนังสือพิมพ์ ข่าวสด ในช่วงพ.ศ. ๒๕๓๕ และจากข้อเท็จจริงว่านวนิยายเรื่องนี้ดัดแปลงมาจากบทละครโทรทัศน์เรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย ที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๓ ในปีเดียวกัน ทำให้คาดเดาได้ว่าอาจเป็นไปได้ที่ดัตช์วรรณกรรมจะมีความสัมพันธ์ทางความคิดกับเหตุการณ์บ้านเมืองที่สังคมไทยกำลังสนใจอยู่ในขณะนั้นไม่มากนักน้อย

พิจารณาจากดัตช์นวนิยาย วาทกรรมทางการเมืองที่สัมพันธ์กับการนำเสนอภาพตัวตนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาอาจกล่าวได้เป็น ๒ ประเด็น คือ วาทกรรมเรื่องนักรบเมืองใช้อำนาจไม่เป็นธรรม และการต่อต้านความรุนแรงและสงคราม ดังนี้

ประเด็นแรก นักรบเมืองใช้อำนาจไม่เป็นธรรม ในกรณีท้าวศรีสุดาจันทร์นั้น ประวัติศาสตร์นิพนธ์กล่าวถึงการกระทำผิดศีลธรรมของพระนางไว้ว่าลักลอบเป็นชู้กับพันบุตรศรีเทพ แยังชิงราชบัลลังก์จากพระแก้วฟ้า รวมทั้งสังหารพระยามหาเสนาผู้กล่าววิพากษ์วิจารณ์ท้าวศรีสุดาจันทร์ในเรื่องการแต่งตั้งขุนชินราช แต่ในนวนิยายนำมาขยายความเพิ่มเติมเป็นว่า ท้าวศรีสุดาจันทร์ได้กระทำความชั่วอย่างอื่นด้วย เช่น ช่วยเหลือขุนนางผู้ฉ้อราษฎร์บังหลวงมิให้ต้องรับโทษ ดังปรากฏในบทประพันธ์ว่า

ในระหว่างที่พระชัยราชาธิราชเสด็จไปราชการสงครามเมืองเชียงใหม่ พระเทียรราชา พระอนุชาผู้รักษาราชการแผ่นดิน ทรงจับได้ว่ามีพวกขุนนางกรมคลังระดับออกพระออกญา ตักคินาหมื่นหลายคน กระทำการอันฉ้อราษฎร์บังหลวง จึงมีรับสั่งให้จับกุมคุมขังไว้รอการพิจารณาโทษ การนี้มีพวกพ้องแลมิตรสหายของพระยาราชภักดี สมุหพระราชวังเฝ้าถูกจับไปด้วยหลายคน พระยาราชภักดีจึงรีบรุดเข้าเฝ้าท้าวศรีสุดาจันทร์ พระอัครชายาเพื่อขอประทานพระเมตตาให้ทรงช่วยเหลือ

...

ท้าวศรีสุดาจันทร์พยักพระพักตร์

“นั่นแหละ ฉันถึงคิดว่าถ้าอยู่เฉยๆเสียก็คงไม่ได้อะไรขึ้นมา แต่ถ้าช่วย ฉันจะได้เห็นบุญคุณจากพวกเสนาอำมาตย์ ในขณะที่พระเศียรราชาจะได้มีคนเกลียดชังมากขึ้น”^{๖๖}

เรื่องการช่วยเหลือขุนนางฉ้อราษฎ์บังหลวงมิให้ต้องรับผิดชอบนี้มีลักษณะร่วมสมัยกับเหตุการณ์ทางการเมืองในพ.ศ. ๒๕๓๕ ที่นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ข่าวสด นั่นคือ การฉ้อราษฎ์บังหลวงเป็นพฤติกรรมของคณะรัฐบาลที่นำโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณที่มีผู้วิพากษ์วิจารณ์กันมากและเป็นเหตุผลหนึ่งของการปฏิวัติโดยคณะ รสช. ดังที่ ลิขิต ชีรเวคิน เสนอไว้ว่าการปกครองประเทศของรัฐบาลดังกล่าวมีผลทั้งทางบวกและทางลบ ผลในทางลบที่ลิขิตกล่าวถึงนั้นได้แก่การฉ้อราษฎ์บังหลวงที่อยู่ในระดับรุนแรงมาก เช่นการซื้อเสียง ซื้อตำแหน่งอย่างกว้างขวางจนการเมืองกลายเป็นการลงทุน นอกจากนี้ลิขิตยังได้กล่าวถึงการเล่นพรรคเล่นพวกหรือระบบพรรคพวกนิยมคือการรวมกลุ่มอำนาจเพื่อกอบโกยผลประโยชน์ ว่าเป็นเหตุสำคัญที่นำไปสู่การฉ้อราษฎ์บังหลวง^{๖๗} สภาวะการเมืองดังกล่าวนี้ตรงกับภาพเหตุการณ์ที่ท้าวศรีสุดาจันทร์ช่วยเหลือพระยาราชภักดีซึ่งเป็นหัวหน้าขุนนางผู้ทุจริตเพื่อสร้างเครือข่ายอำนาจตั้งที่ยกมาข้างต้น เห็นได้จากคำกล่าวของตัวละครท้าวศรีสุดาจันทร์ว่าช่วยเหลือกลุ่มขุนนางทุจริตเพื่อจะได้เห็นบุญคุณและสร้างศัตรูให้พระเศียรราชา

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องการ “ช่วยเหลือคนโกง” ในนวนิยายนั้นก็ตรงกับข้อกล่าวหาของคณะ รสช. ที่มีต่อรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ว่า ทั้งที่รู้อยู่แก่ใจว่ามีการฉ้อราษฎ์บังหลวงอย่างกว้างขวางในหมู่รัฐมนตรีรวมทั้งข้าราชการและพนักงานระดับสูงบางคนก็ตาม แต่นายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลกลับไม่เอาใจใส่ที่จะแก้ไขอย่างจริงจัง กลับแสดงความบริสุทธิ์ของผู้ถูกกล่าวหาด้วยการยืนยันว่า หากพบผู้ใดประพฤติมิชอบให้เอาใบเสร็จมายืนยันด้วย^{๖๘} โดยเฉพาะการ “ปล่อยตัวคนผิด” นั้นยังสอดคล้องพอดีกับแถลงการณ์ของคณะปฏิวัติในข้อ ๔ ที่ทำความถึงความผิดของรัฐบาลที่มีผู้ใช้อำนาจการเมืองวิ่งเต้นปล่อยตัวผู้ต้องหาในคดีล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย

นอกจากการช่วยเหลือพวกพ้องที่กระทำผิดแล้ว บทประพันธ์ยังขยายประเด็นการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมไปจนถึงขั้นวิพากษ์วิจารณ์ว่า “กฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์” ผ่านบทสนทนาของตัวละครพระเศียรราชากับตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยว่า

^{๖๖} วรยุทธ พิชัยครทัท และ ธเนศ เนติโพธิ์, สมเด็จพระสุริโยทัย, หน้า ๔๙ - ๕๐.

^{๖๗} ลิขิต ชีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า ๒๓๖.

^{๖๘} วุฒิชชาติ ชุ่มสนิท, “๑ ปี รสช.”, หน้า ๑๘๓.

“นี่บ้านเมืองมันเกิดอาเพศอะไรขึ้นมา ความยุติธรรมหายไปไหนหมด คนเลวคนชั่ว ทำผิดกลับถูกปล่อยลอยนวลออกมา แต่คนดี ๆ กลับถูกให้ร้าย เรังให้ลงโทษ...กฎหมายมันหมดความศักดิ์สิทธิ์แล้วหรือไร”

พระสุริโยทัยปลอบพระทัยองค์ภัสดา

“กฎหมายจะศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่ได้อยู่ที่ตัวกฎหมายเองหรอกเพคะ เพราะกฎหมายเป็นแค่ข้อความที่เขียนไว้เท่านั้น มันอยู่ที่คนเราจะรักษาข้อความนั้นให้ศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ต่างหาก”^{๖๔}

คำกล่าวของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยสอดคล้องกับวาทกรรมทางการเมืองในบริบทของสถานการณ์บ้านเมืองว่ารัฐบาลซึ่งโดยนัยแล้วเป็นผู้บัญญัติและปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่ใช่อำนาจอย่างเป็นทางการช่วยเหลือคนที่ทุจริตให้ต้องได้รับโทษ กฎหมายจึง “ไม่ศักดิ์สิทธิ์” เพราะผู้มีอำนาจในการใช้กฎหมายไม่ยอมรักษากติกาของกฎหมายไว้ให้ศักดิ์สิทธิ์เอง

บทบาทของตัวละครขุนพิเรนทรเทพที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ตอนนี้อยู่ในฝ่ายตรงข้ามกับกลุ่มขุนนางที่ทุจริต กล่าวคือ ขุนพิเรนทรเทพเป็นผู้สืบความทราบว่ามีกรณีจ้อราชฎ์บังหลวงเกิดขึ้นและมาฟ้องร้องกับพระเชียรราชา ทำให้สามารถจับขุนนางที่ทุจริตได้ นอกจากนี้ “คนดี ๆ” ที่ถูกให้ร้ายและเริงให้ลงโทษตามคำกล่าวของตัวละครพระเชียรราชานั้นยังได้แก่ขุนพิเรนทรเทพเอง เพราะขุนพิเรนทรเทพถูกพระยามหาเสนาใช้อำนาจสั่งลงโทษเพื่อแก้แค้นที่ขุนพิเรนทรเทพดูหมิ่น หลังจากพระยามหาเสนาไม่ยอมฟังคำแนะนำของขุนพิเรนทรเทพในการตีเมืองเชียงใหม่และเมื่อเกิดวิกฤตยังยกทัพของตนหนีเอาตัวรอดเป็นเหตุให้เสียชีวิตของทหารและไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก เมื่อพระเชียรราชาทรงเข้าใกล้เกลี้ยและช่วยเหลือขุนพิเรนทรเทพออกมาได้ ขุนพิเรนทรเทพก็ลาออกจากราชการเพราะ ...เอือมระอาที่จักมีคนอย่างพระยามหาเสนาเป็นเจ้านาย^{๖๕} แล้วจึงรวบรวมสมัคพรรคพวกย้อนกลับมาภายหลังเพื่อล้มล้างอำนาจขุนวรวงศาธิราช

การใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมอีกประเด็นหนึ่งที่กล่าวได้ว่าสัมพันธ์กับเหตุการณ์ร่วมสมัย นั่นคือการแทรกแซงการปกครองของฝ่ายทหารทั้งโดยท้าวศรีสุดาจันทร์ผู้ทรงมี พระราชโองการให้โยกย้ายนายทหารที่ประจำหัวเมืองเหนือหลายคน ทั้ง ๆ ที่นายทหารพวกนั้นล้วนไม่มีความผิด^{๖๖} และขุนวรวงศาธิราชผู้สั่งให้ไอ้จันสังหารเจ้ากรมสำคัญสี่คนได้แก่พระยาโกษา พระยาเดโช พระยา

^{๖๔} วรยุทธ พิชัยศรทัต และ ธเนศ เนติโพธิ์, สมเด็จพระสุริโยทัย, หน้า ๘๘.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒.

ยมราชและพระยาธรรมมาเพื่อจะแต่งตั้งพรรคพวกของตนเข้ารับตำแหน่งแทนด้วยเหตุผลว่า “ฉันรู้ดีว่า...ไม่มีผู้ยิ่งใหญ่คนไหนอยู่คำฟ้า แต่มันสำคัญที่ว่า ใครจะใหญ่อยู่นานกว่าใครต่างหาก...ฉันก็เหมือนกับคนอื่น ๆ นั่นแหละ คือเมื่อได้เป็นใหญ่แล้วก็อยากเป็นให้นานที่สุด คนที่จะอยู่กับฉันได้ก็คือคนที่คำจูนฉันด้วยความจริงใจ...นอกนั้น ฉันจำเป็นต้องกำจัด”^{๗๖}

ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายทหารเป็นปัจจัยสำคัญทางการเมืองอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการรัฐประหารในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๕ กล่าวคือรัฐบาลได้แต่งตั้งให้คนสนิทมีตำแหน่งสำคัญทั้งทางการเมืองและการทหาร^{๗๗} เหตุการณ์นี้ส่งผลให้เกิดรัฐประหารขึ้นโดยกลุ่มทหารที่ระแวงว่านายกรัฐมนตรีโยกย้ายคนที่ตนไว้วางใจเข้าไปควบคุมตำแหน่งสูงสุดทางทหารเพื่อจะแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลสามารถควบคุมทหารได้^{๗๘} จะเห็นว่า แม้เหตุการณ์ในบทประพันธ์และในสถานการณ์ทางการเมืองจะไม่ตรงกันทุกประการ และบทประพันธ์ก็มิได้แสดงวัตถุประสงค์ที่จะเทียบเคียงเหตุการณ์ในเรื่องกับความจริงในสังคม แต่บทบาทการแทรกแซงอำนาจทางทหารเพื่อผลุดอำนาจของผู้นำรัฐบาลในวรรณกรรมและบริบทของเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่แต่งก็สัมพันธ์กันอย่างชัดเจนจนเชื่อได้ว่าความคิดทางการเมืองร่วมสมัยเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเล่าเรื่องวรรณกรรมอยู่ไม่น้อย

วาทกรรมการเมืองว่าบ้านเมืองไม่สงบสุขเพราะนักการเมืองใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมจึงเป็นความคิดสำคัญในวรรณกรรมที่สอดคล้องกับวาทกรรมการเมืองร่วมสมัยในพ.ศ.๒๕๓๕ วาทกรรมการเมืองดังกล่าวนี้ส่งผลต่อภาพตัวแทนของขุนพิเรนทรเทพในต้นนวนิยายเรื่อง *สมเด็จพระสุริโยทัย* ในแง่ที่นวนิยายจัดวางตัวละครขุนพิเรนทรเทพให้อยู่ในขัดแย้งข้ามกับตัวละครฝ่ายที่มีพฤติกรรมในด้านไม่ดีคือฉอราษฏร์บังหลวงและใช้อำนาจไม่เป็นธรรม ตัวละครขุนพิเรนทรเทพจึงถูกนำเสนอให้เป็นตัวละครที่รักความยุติธรรมและไม่ยอมลงให้กับอำนาจฝ่ายชั่วร้าย อันเป็นพฤติกรรมเยี่ยงวีรบุรุษ คุณลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นชัดเจนในคำกล่าวของตัวละครขุนพิเรนทรเทพต่อตัวละครพระสวัสดิราชว่า

“บ้านเมืองคงเสียหายแน่พระเจ้าข้า แต่ไม่ใช่เพราะกระหม่อมละทิ้งไป มันจะเสียหายถ้าขุนนางเลว ๆ พวกนั้นยังได้รับความเกรงกลัวจากคนที่ต่ำกว่า และยังได้รับความ

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕.

^{๗๗} ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, หน้า ๒๒๕-๒๒๕.

^{๗๘} เขียน ธีรวิทย์, *วิกฤตการณ์การเมืองไทย : กรณีพฤษภาทวิภค ๒๕๓๕*, หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒.

เกรงใจจากคนที่สูงกว่า ประการนี้แหละที่เป็นธรรมดาของบ้านเมืองเรา ที่กระหม่อมจากไป เพราะเบื่อหน่ายความเป็นธรรมดานี้ต่างหาก พระเจ้าข้า แต่เมื่อไรก็ตาม ถ้าขุนนางชั่ว ๆ คนใดขึ้นเป็นใหญ่ในที่สุด กระหม่อมจะกลับมา เพราะกระหม่อมถือว่าคนที่ล้างผลาญบ้านเมือง มันจะอยู่ร่วมแผ่นดินกับกระหม่อมไม่ได้”^{๗๔}

จะเห็นว่า บทประพันธ์ให้ภาพผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่ลูแก่อำนาจยังดำรงตำแหน่งอยู่ได้เพราะเป็นที่เกรงกลัวและเกรงใจของคนในบ้านเมือง ขุนพิเรนทรเทพจึงละทิ้งกรุงศรีอยุธยาไป และจะกลับมาเมื่อคนชั่วได้ “เป็นใหญ่ในตำแหน่งสูงสุด” ของบ้านเมือง ซึ่งในคัตวทวารวรรคธรรมนั้นหมายถึงเมื่อขุนวรวงศาธิราชได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาแล้วขุนพิเรนทรเทพจะมาปราบปราม ซึ่งเป็นวีรกรรมสำคัญที่ทำให้ขุนพิเรนทรเทพกลายเป็นวีรบุรุษ จึงอาจกล่าวได้ว่า สภาวะที่ผู้เป็นใหญ่ใช้อำนาจไม่เป็นธรรมเป็นเงื่อนไขที่เปิดโอกาสให้ตัวละครขุนพิเรนทรเทพได้ประกอบวีรกรรมปราบยุคเข็ญจนกลายเป็นวีรบุรุษในที่สุด

ประเด็นต่อมาคือเรื่องการใช้ความรุนแรงและต่อต้านสงคราม นวนิยายแสดงทรรศนะไม่เห็นด้วยกับการแก้ปัญหาทางการเมืองด้วยความรุนแรงไว้หลายแห่ง เช่น คำกล่าวของตัวละครสมเด็จพระสุริโยทัยที่กล่าวห้ามมิให้ขุนพิเรนทรเทพยกทัพจากหัวเมืองทางเหนือมาเพราะไม่อยากเห็นคนไทยรบกันเอง หรือการที่บทประพันธ์ยกย่องขุนพิเรนทรเทพว่ากระทำการล้มล้างอำนาจขุนวรวงศาธิราชได้อย่างเรียบร้อยไม่มีการเสียเลือดเนื้อ^{๗๕} และการต่อต้านความรุนแรงในเรื่องยังขยายไปถึงประเด็นเรื่องสงคราม ดังปรากฏว่านวนิยายเสนอภาพพลทหารที่กลับจากสมรภูมิมิรบตีใจที่ได้กลับบ้าน (พระราชโองการ(ที่)ให้ยกทัพกลับ)นี้ยังความปิติให้แก่บรรดาปวงเหล่าทหารหาญทั้งหลายเป็นยิ่งนัก ด้วยจักได้กลับคืนสู่เรือนคน ประสบหน้าพ่อแม่ลูกเมีย)^{๗๖} และยังปรากฏในคำกล่าวของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองว่า “แผ่นดินจะสมบูรณ์ได้ถ้าไม่มีศึกสงคราม เพราะสงครามไม่เคยให้อะไรแก่แผ่นดิน นอกจากซากยับเยินและเสียงร้องไห้”^{๗๗}

วาทกรรมต่อต้านสงครามและความรุนแรงในคัตวทวารวรรคนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ร่วมสมัยสองประการ คือเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ซึ่งมีการปราบปรามผู้ประท้วงโดยใช้ความรุนแรงและสงครามอ่าวเปอร์เซีย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สังคมโลกให้ความสนใจอยู่ในขณะนั้น

^{๗๔} วรยุทธ พิชัยศรัทธ และ ธนศ เนติโพธิ์, สมเด็จพระสุริโยทัย, หน้า ๙๔.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๖.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๘.

ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ การปราบปรามผู้ประท้วงด้วยความรุนแรงนั้นเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมาก เพราะเหตุการณ์ในลักษณะนี้เคยเกิดขึ้นในสังคมไทยแล้วสองครั้งคือ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ และ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ สำหรับเหตุการณ์พฤษภาทมิฬนั้น ความไม่พอใจเรื่องเหตุการณ์นองเลือดที่เกิดขึ้นได้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง เห็นได้จากมีนักวิชาการร่วมสมัยกับเหตุการณ์เขียนหนังสือขึ้นเพื่อวิเคราะห์เหตุการณ์อย่างละเอียดและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่ไม่ต้องอาศัยความรุนแรง เช่น บทเรียนจาก ๑๘ พฤษภาคมหาวิปโยคกับการฟื้นฟูบูรณะชาติบ้านเมือง^{๙๙} ซึ่งประเวศ วะสี เขียนขึ้นในพ.ศ.๒๕๓๕ หรือ วิกฤตการณ์การเมืองไทย : กรณีพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕^{๑๐๐} ซึ่งเขียน ชีระวิทย์ เขียนขึ้นในพ.ศ.๒๕๓๖ เป็นต้น แสดงว่าความคิดเรื่องการยุติความรุนแรงนั้นเป็นวิธีการที่สังคมไทยสนใจมากพอสมควร

ด้วยเหตุนี้ การต่อต้านความรุนแรงในนวนิยาย รวมทั้งการชื่นชมขุนพิเรนทรเทพว่าปฏิบัติภารกิจได้ดีโดยไม่มี การเสียเลือดเนื้อนั้น น่าจะเป็นการแสดงอุดมคติของการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรงซึ่งเป็นวาทกรรมการเมืองที่สัมพันธ์กับอารมณ์ร่วมของมวลชนในพ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๖ ที่ไม่ปรารถนาการจลาจลจวนวายและความรุนแรงในบ้านเมืองอีก เนื้อหานวนิยายในส่วนนี้จึงน่าจะเป็นเครื่องมือวิพากษ์วิจารณ์สังคมร่วมสมัยด้วย

ส่วนเหตุการณ์สงครามอ่าวเปอร์เซียนั้นคือเหตุการณ์ที่ประเทศอิรักบุกเข้าประเทศคูเวตในพ.ศ.๒๕๓๓ ทำให้กองกำลังของสหรัฐอเมริกาและประเทศพันธมิตรบุกเข้าไปโจมตีอิรักจนทหารอิรักต้องถอนกำลังออกจากคูเวตในพ.ศ.๒๕๓๔^{๑๐๑} แสดงว่าในพ.ศ.๒๕๓๕ ที่นวนิยายเรื่องนี้ประพันธ์ขึ้นนั้น สงครามอ่าวเปอร์เซียเพิ่งจะจบลง และยังปรากฏข้อมูลว่า ประเทศไทยได้ให้ความช่วยเหลือทางมนุษยธรรมแก่ประเทศอิรักมาตลอดนับตั้งแต่สงครามอ่าวครั้งแรก เช่น บริจาคเงินและอาหารให้ หลังจากอิรักถูกคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ^{๑๐๒} จึงอาจกล่าวได้ว่า สงครามอ่าวเปอร์เซียเป็นที่สนใจในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง และผู้เขียนนวนิยายเรื่อง สมเด็จพระสุริโยทัย อาจจะเล็งเห็นว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่สังคมกำลังต้องการทั้งในระดับประเทศ ซึ่งเพิ่งเกิดการนองเลือด และในระดับมนุษยชาติ

^{๙๙}ประเวศ วะสี, บทเรียนจาก ๑๘ พฤษภาคมหาวิปโยคกับการฟื้นฟูบูรณะชาติบ้านเมือง, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๕).

^{๑๐๐}เขียน ชีระวิทย์, วิกฤตการณ์การเมืองไทย : กรณีพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕.

^{๑๐๑}กระทรวงการต่างประเทศ, "สาธารณรัฐอิรัก", [ออนไลน์] ใน <http://www.mfa.go.th/web/1850.php?id=355> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐]

^{๑๐๒}เรื่องเดียวกัน, ไม่มีเลขหน้า.

ซึ่งสงครามใหญ่เพิ่งจบไป ผู้เขียนจึงได้สอดแทรกมโนทัศน์เรื่องสันติภาพและวาทกรรมต่อต้านสงครามว่า “สงครามให้แต่ความสูญเสีย” ลงในเรื่อง และเนื่องจากความคิดดังกล่าวถูกนำเสนอผ่านคำพูดและการกระทำของตัวละครขุนพิเรนทรเทพและสมเด็จพระมหาธรรมราชา จึงส่งผลให้ขุนพิเรนทรเทพ/สมเด็จพระมหาธรรมราชา ถูกนำเสนอให้เป็นตัวละครที่รักสันติ แม้ว่า จะมีความสามารถในการรบก็ตาม ตัวละครขุนพิเรนทรเทพในนวนิยายเรื่องนี้จึงมีลักษณะ “ไทยนี้รักสงบแต่ถึงรบไม่ขลาด” อย่างเห็นได้ชัด

ในลักษณะเช่นนี้เอง จึงอาจกล่าวได้ว่านอกเหนือจากเรื่องราวที่ผู้ประพันธ์นำมาจากประวัติศาสตร์นิพนธ์แล้ว ส่วนที่เป็น “จินตนาการ” ที่แทรกเข้ามาในดวับทนวนิยายนั้นน่าจะสัมพันธ์กับความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์การเมืองในบริบทของสังคมสมัยที่แตงนวนิยายในทางใดทางหนึ่ง แม้ว่าจะดูเหมือนวรรณกรรมกำลังเล่าเรื่องอีกเรื่องหนึ่งอยู่ก็ตาม

๕.๕ การเล่าประวัติศาสตร์ด้วยวาทกรรมประวัติศาสตร์กระแสรอง

ในราว พ.ศ.๒๕๔๑-๒๕๔๒ กระแสนิยมพระสุพรรณกัลยา มีบทบาทเป็นอย่างมากในสังคมไทย เริ่มตั้งแต่หลวงปู่โง่น โสรโยประกาศว่าสามารถติดต่อกับดวงพระวิญญาณของพระสุพรรณกัลยา ถึงขั้นสามารถถ่ายพระบรมฉายาลักษณ์ของพระสุพรรณกัลยามาได้ และพระบรมฉายาลักษณ์ดังกล่าวก็เป็นที่นิยมเป็นอย่างสูง มีการจำหน่ายแจกพระบรมฉายาลักษณ์ดังกล่าวเพื่อนำไปบูชากันไปทั่วทั้งประเทศ รวมถึงมีการสร้างละครเวทีและละครโทรทัศน์ที่นำเสนอเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาและนำเสนอแสดงโดยดาราชื่อดัง* จะเห็นว่า กระแสความนิยมเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาเริ่มแพร่ขยายไปทั่วจากระดับประชาชนที่นิยมเครื่องรางของขลังไปจนถึงวงการบันเทิงที่มีการสร้างงานศิลปะทั้งละครเวทีและศิลปะแบบมวลชนคือละครโทรทัศน์ และในภายหลังก็มีบทบาทในวงวิชาการด้วย

* ได้แก่ มูลนิธิช่วยการสาธารณสุขชุมชนในพระราชูปถัมภ์ของพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ จัดแสดงละครเวทีเรื่อง พระสุพรรณกัลยา แพร่ภาพออกอากาศทางโทรทัศน์เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ โดยใช้บทละครดัดแปลงของสมภพ จันทระประภา โดยมีจินตหรา สุขพัฒน์รับบทพระสุพรรณกัลยา ส่วนบริษัทกันตนาได้นำเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยามาดัดแปลงผสมกับนวนิยายเรื่อง กษัตริยา ตอน แก้วกษัตริยา ของทมยันตี มาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ออกอากาศทางช่อง ๗ ในพ.ศ.๒๕๔๓ โดยเสนอข่าวว่าใช้งบประมาณถึง ๓๐๐ ล้านบาท โปรดดูรายละเอียดใน “พระสุพรรณกัลยา ในรูปแบบละครอิงประวัติศาสตร์” เดลินิวส์ (๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๒) : ๓๐ และ “กันตนา ระดม ๕๐ ดาราตั้ง เข้าฉากพระสุพรรณกัลยา,” มติชน (๘ ธันวาคม ๒๕๔๒) : ๑๔

การตอบรับเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาในวงวิชาการเกิดขึ้นเมื่อแพทย์หญิงณลินี ไพบูลย์ กรรมการผู้จัดการบริษัท สกายไลน์ ยูนิตี้ จำกัดผู้สนับสนุนพระสุพรรณกัลยาเป็นการส่วนตัว ได้ออกทุนวิจัยให้ ดร.สุเนตร ชุตินธรานนท์ ศึกษาวิจัยเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาในประวัติศาสตร์โดยเปรียบเทียบจากเอกสารทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า แล้วเขียนเป็นหนังสือชื่อ *พระสุพรรณกัลยา จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์* ซึ่งมีการพิมพ์เป็นจำนวนมากถึง ๕๐,๐๐๐ เล่ม และได้มีการเผยแพร่งานวิจัยดังกล่าวโดยแจกจ่ายให้แก่ผู้สนใจ สื่อมวลชน และมหาวิทยาลัยต่างๆทั่วประเทศ โดยไม่คิดมูลค่า^{๓๓}

ผลการวิจัยของ ดร.สุเนตรพบว่าเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาปรากฏอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทคำให้การ ได้แก่ คำให้การขุนหลวงหาวัด ของไทย พงศาวดารฉบับอุกालา มหายุทธสังเวต และ มานานมหายุทธสังเวตของพม่า และถูกคัดลอกในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยหลังของทั้งสองฝ่ายสืบเนื่องกันมา แต่เรื่องเล่าของพระสุพรรณกัลยาว่าทรงมีบทบาทสำคัญทางการเมืองโดยทรงถูกสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระราชบิดาส่งไปเป็นองค์จ้มนำที่กรุงหงสาวดี และถูกพระเจ้าหงสาวดีนั้นทูลประจบประชมเพื่อล้างแค้นที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงได้ชัยชนะในยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา^{๓๔} นั้นมิได้มีปรากฏในหลักฐานชั้นต้น^{๓๕}

อย่างไรก็ดี เนื่องจากงานวิจัยดังกล่าวสนใจการวิพากษ์เอกสารประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ ไม่ได้ตอบคำถามอย่างชัดเจนในทำนองว่าเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยามีจริงหรือไม่จริงในประวัติศาสตร์ จึงพบว่า การรับรู้ข้อมูลจากงานวิจัยของดร.สุเนตรในวงสังคมไทยยังคงแตกแยกเป็น ๒ แนวทางคือฝ่ายที่เชื่อถือและฝ่ายที่ไม่เชื่อถือนี้ยังคงถกเถียงกัน ดังพบว่า หลังจากมีการเผยแพร่งานวิจัยของ ดร.สุเนตร หนังสือพิมพ์ *กรุงเทพธุรกิจ* ฉบับประจำวันที ๑๘ กันยายน ๒๕๔๒ นำมาเสนอข่าวโดยพาดหัวว่า “งานวิจัยจุฬาฯ สุพรรณกัลยา มีตัวตนจริง” โดยเสนอในเนื้อข่าวว่า ผลงานวิจัยดังกล่าวระบุว่าพระสุพรรณกัลยามีตัวตนจริง แต่ไม่ปรากฏเรื่องราวการแลกตัวประกันและภาพวาดพระสุพรรณกัลยาในประวัติศาสตร์^{๓๖} ในขณะที่หนังสือพิมพ์ *มติชน* ฉบับประจำวันเดียวกัน เสนอเนื้อข่าวใกล้เคียงกับ *กรุงเทพธุรกิจ* แต่ในพาดหัวข่าวกลับเสนอว่า “จุฬาฯ วิจัย

^{๓๓}“กัฟฟารีนแจกพริ่งงานวิจัย ‘พระสุพรรณกัลยา’, ” *ข่าวสด* (๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๒) : ๓๑.

^{๓๔}สุเนตร ชุตินธรานนท์, *พระสุพรรณกัลยา จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์*, หน้า ๓ - ๔๔.

^{๓๕}“งานวิจัยจุฬาฯ สุพรรณกัลยา มีตัวตนจริง,” *กรุงเทพธุรกิจ* (๑๘ กันยายน ๒๕๔๒) : ๑๔ , ๑๑.

'สุพรรณกัลยา' ไม่ใช่วีรสตรี! " และมีพาดหัวรองว่า " พงศาวดารไทยไม่เคยพูดถึง 'ปู่โง่น' 'หยอง' แพร่เกินจริง"^{๖๖} ซึ่งเป็นพาดหัวข่าวที่ทำทลายหลวงปู่โง่น เจ้าของตำนานดังกล่าวโดยตรง

ความแตกต่างของมุมมองและการตีความงานวิจัยที่ยกมาของหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ยังมีความคิดสองกระแสที่ประเมินความสำคัญของประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระสุพรรณกัลยาต่างกัน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการปะทะกันของวาทกรรมพระสุพรรณกัลยาในสังคมไทย คือวาทกรรมประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ที่ไม่ยอมรับบทบาทของพระสุพรรณกัลยาที่ถูกสร้างสมขึ้นมาจากโลกทัศน์แบบชาวบ้านคือการทรงเจ้าเข้าผี และวาทกรรมประวัติศาสตร์กระแสรองของมวลชน ที่เชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของหลวงปู่โง่นในการติดต่อกับดวงพระวิญญาณของพระสุพรรณกัลยา

และน่าจะเป็นเหตุนี้เอง ที่กาญจนา นาคนนท์ ผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี (ซึ่งเริ่มเขียนขึ้นก่อนที่จะมีงานวิจัยของ ดร.สุนทร คือราวเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๒) จะคาดการณ์ได้ว่าน่าจะมีผู้ไม่เห็นด้วย และคงจะเห็นว่าจะต้องปกป้องความศรัทธาและโลกทัศน์ประวัติศาสตร์ในแบบฉบับของตนที่เชื่อถือญาณทัศน์ของหลวงปู่โง่นไว้ กาญจนาจึงแต่งนวนิยายเรื่องนี้ขึ้นเพื่อตอบโต้ความคิดของฝ่ายที่ไม่เชื่อถือ โดยเลือกใช้โลกทัศน์ในแบบที่ต่างจากประวัติศาสตร์กระแสหลัก เพื่อจะสามารถอธิบายเรื่องราวประวัติศาสตร์ตามแบบฉบับของตนเองได้ โดยสามารถจะหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการ นวนิยายเรื่องนี้จึงเกิดขึ้นโดยที่ผู้เขียนได้ขอให้แพทย์หญิงนลินี... "รีบติดต่อหาไปพบหลวงปู่ (โง่น) กราบเรียนขออนุญาตท่านจะทำละครเพื่อช่วยกันเผยแพร่พระเกียรติของพระองค์ท่าน"^{๖๗} และดำเนินเรื่อง "...ตามแนวหนังสือ ย้อนรอยกรรม ของหลวงปู่โง่น ไสรโย"^{๖๘} ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้เขียนเขียนนวนิยายเรื่องนี้ขึ้นภายใต้วาทกรรมประวัติศาสตร์กระแสรองของฝ่ายที่เชื่อถือเรื่องราวของพระสุพรรณกัลยาตามแบบฉบับของหลวงปู่โง่นตั้งแต่ต้น

ในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ผู้เขียนนำเสนอเรื่องราวการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ โดยเน้นที่วีรกรรมของพระสุพรรณกัลยาผู้สละพระชนม์ชีพอยู่ที่กรุงหงสาวดีเพื่อเปิดโอกาสให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกอบกู้เอกราช นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่มี

^{๖๖} จุฬาฯ วิจัย 'สุพรรณกัลยา' ไม่ใช่วีรสตรี! , มติชน (๑๘ กันยายน ๒๕๔๒) : ๑ , ๒๔.

^{๖๗} กาญจนา นาคนนท์, พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี, หน้า (๑๑).

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๗).

แก่นเรื่องสุดตีวีรสตรีในกรอบอุดมการณ์ชาตินิยมไม่ต่างจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่ประพันธ์ขึ้นก่อนหน้านี้ แต่จุดที่น่าสนใจคือ องค์ความรู้ที่ผู้เขียนใช้อธิบายเรื่องราวในประวัติศาสตร์ไทยเป็นองค์ความรู้ที่แปลกกว่านวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องอื่น นั่นคือเป็นประวัติศาสตร์ที่อาศัยข้อมูลจากการเพ่งญาณของหลวงปู่โง่น ไสโรย

นวนิยายเปิดเรื่องโดยการเล่าถึงความถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลวงปู่โง่นกับพระสุพรรณกัลยาว่าได้เคยช่วยเหลือกันมาแต่ชาติปางก่อน หลวงปู่โง่นจึงมีภารกิจจะนำไปหาพระบรมอัฐิของพระสุพรรณกัลยาจากฝั่งพม่ากลับมาสู่ประเทศไทย จากนั้นนวนิยายจึงเริ่มดำเนินเรื่องตั้งแต่พระนเรศวรพระเอกาทศรถ และพระสุพรรณกัลยาต้องไปเป็นเชลยของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองที่พม่า จนจบเรื่องที่มีการสิ้นพระชนม์ของพระสุพรรณกัลยาและหลวงปู่โง่นไปนำพระอัฐิกลับมาได้ เนื้อเรื่องแบ่งเป็นบทๆตอนท้ายแต่ละบทเป็นบทสนทนาระหว่างตัวละครที่เป็นตัวผู้เขียนเองสนทนากับหลวงปู่โง่น ขยายความ และวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ตอนที่เพิ่งกล่าวถึง

การให้ความหมายกับประวัติศาสตร์ในนวนิยายเรื่องนี้ทำโดยอาศัยโลกทัศน์แบบคติชนหรือโลกทัศน์แบบชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น การสร้างปมของเรื่องให้พระสุพรรณกัลยาต้องเลี้ยงดูพระนเรศวรและพระเอกาทศรถเองนั้น บทประพันธ์เลือกจะอธิบายว่าเป็นเพราะพระราชมารดาคือพระวิสุทธิกษัตริย์นั้นทรงป่วยเป็นอัมพฤกษ์ ส่วนวิธีการสร้างภาพไม่ดีให้ชนชาติพม่านั้น บทประพันธ์เลือกให้ข้อมูลว่าด้วยเวรกรรมที่กรุงรัตนประเทศอื่นทำให้พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทรงป่วยเป็นโรคเรื้อน และกลยุทธ์ในการรบของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น บทประพันธ์ก็อธิบายว่าทรงใช้เวทมนต์คาถาในการรบด้วย ข้อมูลเหล่านี้แม้จะไม่ใช่ที่ยอมรับจากโลกทัศน์ประวัติศาสตร์แบบทางการ แต่บทประพันธ์ก็เลือกจะเสนอรายละเอียดเหล่านี้ในเนื้อเรื่องอย่างเต็มที่

นอกจากการสร้างตัวละครแล้ว องค์ประกอบอื่นๆในเรื่องก็เป็นคติชาวบ้านที่ไม่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ฉบับทางการ เช่น ข้าราชการนักชาวไทยสร้างวัง แทงหยวก ทำแกงเทโพ หรือทำขนมโคอร่อยกว่าคนในราชสำนักพม่า กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ของข้าราชการบริพาร หรือชาวบ้าน มิใช่กิจกรรมหลักของราชสำนัก การที่บทประพันธ์เลือกเสนอรายละเอียดของเรื่องราวเหล่านี้จึงเป็นการเล่าประวัติศาสตร์ในพื้นที่ของเรื่องเล่าแบบชาวบ้านที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักไม่ได้ให้รายละเอียดไว้

ในท้ายเล่ม ผู้ประพันธ์ระบุว่านวนิยายเรื่องนี้ใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์จากประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ระบุไว้ว่าใช้ *ย้อนรอยกรรม* ของหลวงปู่โง่น โสรโย พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ และพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประกอบกัน ส่งผลให้เนื้อเรื่องถูกนำเสนอโดยการผสมผสานระหว่างโลกทัศน์แบบทางการและโลกทัศน์แบบชาวบ้าน แต่ในหลายประเด็น ผู้เขียนก็เลือกจะเชื่อญาณทัศน์ของหลวงปู่โง่นมากกว่า เช่น กรณีพระสุพรรณภักยา ผู้เขียนให้บทสนทนาไว้ว่า

“หลวงปู่เจ้าคะ ตามประวัติศาสตร์ว่า เสร็จสงครามคราวนั้น พม่าเอาไปแต่พระมหินทรีฯเท่านั้น พระสุพรรณฯนั้นถวายไปตอนหลังที่ขอสมเด็จพระนเรศวรมาช่วยสงคราม”

“ปู่ฝันไปเท่านั้น ใครจะเชื่อประวัติศาสตร์ก็ตามใจ ปู่ไม่ได้บังคับให้ใครเชื่อเนิ่นา แล้วที่ประวัติศาสตร์เขียนไว้เนะ แน่หรือว่าจริงทั้งหมด ใครรับรองได้”

“แล้วหลวงปู่ฝันอย่างไร จึงได้เรื่องมากจนกระทั่งต้องดั้นด้นไปถึงเมืองพม่า เพื่อ ‘ย้อนรอยกรรม’ เจ้าคะ”

“ปู่ฝึกจิตกำหนดลมหายใจ ให้เข้าสู่สมาธิจิตจนถึงขั้นอัปปนาสมาธิ แล้วก็ฝันสนุก ใครอยากรู้กรรมของตัวลองทำดูบ้างซิ”^{๙๙}

หรือกรณีการสวรรคตของสมเด็จพระมหินทราธิราช บทประพันธ์เสนอไว้ว่า

“หลวงปู่เจ้าคะ แล้วจริงๆท่านสิ้นพระชนม์เพราะอะไร”

“เจ้าคิดว่ายังไงล่ะ” หลวงปู่เอาตัวรอดด้วยการถามย้อนเพื่อให้ผู้ถามลืมหืมคำถามของตนเพราะมัวไปคิดหาคำตอบเอง

“คิดว่า ท่านอาร์ักษ์แกลังท่านชิคะ ที่ทำให้พวกเขาต้องตกเป็นเชลยด้วย”

“ไม่ใช่ พม่ามันผิดใจขึ้นมา ไม่รู้ท่านไปทำอะไรเข้า มันฟันคอโยนน้ำเลย ทั้งเมีย ทั้งคนสนิทอีกก็คนไม่รู้” หลวงปู่ตอบ

“ไหนว่าถวายพระเพลิงส่งอัฐิขึ้นมาเมืองไทยไงเล่าคะ”

“ใครว่าล่ะ”

“ประวัติศาสตร์ที่พวกเราเรียนกันเจ้าคะ”

“ก็อ่านไปซิ อยากรู้ก็เชื่อไป”

^{๙๙} กัญญา นาคันนันทน์, *พระพิฆเนศวรภักยาณี*, หน้า ๑๐.

ใครก็ทราบดีว่า ประวัติศาสตร์นั้นเขียนกันขึ้นภายหลังเป็นร้อยปี หลักฐานต่าง ๆ ถูกเผาทำลายเมื่อครั้งกรุงเก่าถูกเผา เอกสารต่าง ๆ ถูกทำลายไปมากมาย แม้ปีที่เสียกรุงพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ปี พ.ศ. ๒๐๙๙ แต่ฉบับหลวงประเสริฐว่า ปี พ.ศ. ๒๑๑๒ ต่างกันถึงสิบกว่าปี ถ้าจะเถียงว่าใครผิดใครถูกคงจะต้องฆ่ากันตาย เพราะต่างคนต่างไม่รู้แน่^{๙๐}

จะเห็นว่าคำกล่าวของหลวงปู่โง่ในตอนที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นช่องโหว่ของประวัติศาสตร์คือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ลงรอยกันและรายละเอียดของเหตุการณ์ที่ไม่ครบถ้วน ลักษณะเช่นนี้เป็นช่องทางให้ผู้ประพันธ์สอดแทรกข้อมูลและความคิดเห็นที่ผิดไปจากประวัตินิพนธ์กระแสหลักได้ เช่น การอธิบายว่าไม่มีการรื้อหวายที่ข้อเท้าของเชลย การปลงพระชนม์สมเด็จพระมหินทราธิราช การแทรกข้อมูลเหล่านี้ผู้ประพันธ์ทำอย่างเต็มที่ถึงขั้นปรากฏนายขนมต้มนักมวยไทยเป็นตัวละครในนวนิยายเรื่องนี้ ทั้งที่แท้จริงแล้ว เรื่องราวของนายขนมต้มเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ช่วงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ มิใช่ครั้งที่ ๑ ซึ่งเป็นพื้นเรื่องประวัติศาสตร์ตอนที่นวนิยายนำมาเล่า

การผนวกเรื่อง (adding another story) ที่พบในนวนิยายเรื่องนี้ ได้แก่การเพิ่มเรื่องราวจากประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ คือวีรกรรมของนายขนมต้มนั้น เป็นลักษณะปกติที่พบในการแพร่กระจายของคติชนประเภทเรื่องเล่าพื้นบ้าน เช่น นิทาน ตำนาน เป็นต้น^{๙๑} ลักษณะการสับสนข้อมูลเช่นนี้จึงอาจพิจารณาในอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นเพราะผู้ประพันธ์อาศัยโลกทัศน์แบบชาวบ้านในการเสนอเรื่องมาตั้งแต่ต้น ส่งผลให้ผู้ประพันธ์ไม่สนใจจะตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับประวัตินิพนธ์กระแสหลัก ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าโลกทัศน์ประวัตินิพนธ์กระแสรองได้แก่ “โลกทัศน์แบบคติชน” มีบทบาทในการประกอบสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณภักดิ์ยามนี้ เป็นอย่างมาก *

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๙๑} ศิริพร ณ ถลาง, ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน, (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖.

* อนึ่ง ใน กาญจนา นาคนนท์, พระพี่นางสุพรรณภักดิ์ยามนี้, หน้า ๘๖. พบบทสนทนาของผู้เล่าและหลวงปู่โง่ที่กล่าวถึงเรื่องข้อผิดพลาดเรื่องยุคสมัยของนายขนมต้ม และตัวละครหลวงปู่โง่ก็ตอบว่า “มันถูกกวาดต้อนไปเหมือนกัน ชื่อซ้ำกันบ้างไม่ได้รีไร” ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าอาจตีความในอีกแนวทางหนึ่งได้ว่าผู้ประพันธ์จงใจแทรกข้อผิดพลาดนี้เข้ามาเพื่อจะยั่วล้อข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์หรือสร้างความขบขันก็ได้

ในลักษณะเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่าสำนักทางประวัติศาสตร์ในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี ซึ่งเป็นการนำเอาโลกทัศน์ประวัติศาสตร์ชุดใหม่ที่ต่างจากโลกทัศน์ประวัติศาสตร์กระแสหลักมาอธิบายประวัติศาสตร์รวมถึงย้อนกลับไปวิพากษ์ประวัติศาสตร์กระแสหลักเพื่อช่วงชิงพื้นที่ในการอธิบายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์นั้นเป็นการสร้างวาทกรรมประวัติศาสตร์เพื่อตอบโต้ความคิดของฝ่ายที่ไม่เชื่อถือเรื่องพระสุพรรณกัลยา

ด้วยวาทกรรมประวัติศาสตร์กระแสรองเช่นนี้เอง การนำเสนอตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในนวนิยายเรื่อง พระพี่นางสุพรรณกัลยาณี จึงเป็นการนำเสนอด้วยความเห็นของผู้ประพันธ์เองให้สอดคล้องกับแก่นเรื่องมากกว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ นำเสนอภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เป็นกษัตริย์ผู้พ่ายแพ้และไร้อำนาจต้องตกเป็นรองพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองอย่างไม่มีทางต่อรองเพื่อสนับสนุนแก่นเรื่องว่าด้วยชะตากรรมและความลำบากของพระสุพรรณกัลยาที่ไม่มีใครช่วยเหลือได้

ที่สำคัญ นวนิยายเรื่องนี้วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชาเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองไว้ว่า การเสียกรุงศรีอยุธยาไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความผิดของพระมหาธรรมราชาที่ทรงสวามิภักดิ์ต่อบุเรงนอง แต่เป็นเพราะพระมหินทราธิราชทรงไม่เอาพระทัยใส่การศึกษา ทำให้ไม่มีผู้ช่วยเหลือเมืองพิษณุโลกที่โดนข้าศึกบุกล้อม พระมหาธรรมราชาจึงเสียเมืองพิษณุโลกโดยง่าย นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังเสนอว่า ขุนอาร์ักษ์ศักดิ์เสนา (คือหลวงปู่โง่ในชาติก่อน) เป็นชนวนที่แท้จริงของความพ่ายแพ้ของกรุงศรีอยุธยา เพราะขุนอาร์ักษ์โกธเคืองสมเด็จพระมหินทราธิราชที่ไม่ใส่ใจการศึกษาและส่งแม่ทัพของขุนอาร์ักษ์ให้พม่า จึงหันไปช่วยเหลือพม่าจนเสียกรุงศรีอยุธยา บทประพันธ์ระบุว่า ด้วยเวรกรรมจากการกระทำดังกล่าว จึงผูกพันให้หลวงปู่โง่มีหน้าที่ต้องเดินทางไปนำพระอัฐิของพระสุพรรณกัลยากลับมาสู่แผ่นดินไทยในชาตินี้ จะเห็นว่า การอธิบายบทบาทและการกระทำของตัวละครพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเรื่องนี้แปลกไปจากเรื่องอื่นที่เขียนขึ้นโดยอิงโลกทัศน์จากประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลัก ทำให้เกิดการตีความที่เป็นอิสระ แปลกใหม่ และสะท้อนความเข้าใจประวัติศาสตร์ในมุมมองแบบชาวบ้าน

ในขณะที่วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ เรื่องอื่นๆ เน้นการตรวจสอบประวัติศาสตร์ทางการอย่างถูกต้อง ถึงขั้นมีการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจังดังที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง กษัตริยา และ อธิราชา ของทมยันตี นวนิยายเรื่อง พระพี่นาง

สุพรรณกัลยาณี ที่ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ.๒๕๔๒ กลับเลือกใช้โลกทัศน์ทางประวัติศาสตร์แบบชาวบ้าน ที่ผนวกเรื่องเล่าจากญาณทัศน์ของพระสงฆ์ที่ตนนับถือมาเล่าประวัติศาสตร์ตอนเดียวกันนี้ใน มุมมองของตนจนเกิดนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ ปรากฏการณ์นี้นับเป็น พัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของการใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์มารังสรรค์เป็นวรรณกรรมนอกเหนือจากกรอบ ประวัติศาสตร์กระแสหลักที่มีมาแต่เดิมและเป็นแนวโน้มให้วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ไทยมีเนื้อหา หลากหลายมากขึ้นในอนาคต แม้ว่าวิถีอธิบายประวัติศาสตร์เช่นนี้จะยังคงต้องรอการวิพากษ์วิจารณ์ และประเมินค่าอย่างจริงจังยิ่งขึ้นก็ตาม

๕.๖ อิทธิพลของมโนทัศน์ “พ่อของแผ่นดิน”

ในวัฒนธรรมไทย มีมโนทัศน์การยกย่องพระมหากษัตริย์ในลักษณะต่างๆ ที่แสดงถึงความ สูงส่งของพระมหากษัตริย์ โดยทั่วไปแล้ว การยกย่องหรือเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ใน สังคมไทยปรากฏเป็น ๓ แนวทาง คือ “สมมุติเทวราชา” ได้แก่การยกย่องพระมหากษัตริย์เป็น สมมุติเทพ “ธรรมราชา” ได้แก่การยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรมอันสูงส่ง และ “พุทธราชา” ได้แก่การยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระองค์เดียวกันกับพระพุทธเจ้า ทรงเป็น พระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต^{๒๖}

ในรัชกาลปัจจุบัน มีมโนทัศน์การยกย่องพระมหากษัตริย์อีกแนวทางหนึ่งซึ่งต่างจากการยก ย่องพระมหากษัตริย์ใน ๓ ลักษณะที่กล่าวข้างต้น ได้แก่การยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็น “พ่อ” ของพลชนิกกรทุกคนในชาติ ซึ่งผู้วิจัยจะเรียกว่ามโนทัศน์ “พ่อของแผ่นดิน”

มโนทัศน์พ่อของแผ่นดินเกิดขึ้นในประเทศไทยราว พ.ศ.๒๕๔๐ หลังจากพระราชพิธีฉลอง สิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครบ ๕๐ ปีหรือ “กาญจนาภิเษก” ใน พ.ศ. ๒๕๓๙ พบว่าในปีถัดมา คือ พ.ศ.๒๕๔๐ เริ่มมีการใช้คำเรียกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พ่อหลวง” แทน “ในหลวง” ในการนำเสนอข่าวในหนังสือพิมพ์ เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทราย ตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริองค์พ่อหลวง^{๒๗} กฟภ.ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติองค์พ่อหลวง^{๒๘}

^{๒๖}ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, “ความคิดเรื่อง “พุทธราชา” ในวรรณคดีไทย” ใน วรรณคดี : รวมบทความวิจัยและบทความ วิชาการภาษาและวรรณคดีไทย, (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

^{๒๗} “โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริองค์พ่อหลวง” บ้านเมือง (๑๖ ตุลาคม ๒๕๔๐) : ๑๙.

ชกส.รณรงค์ปลุกสวานป่าเฉลิมพระเกียรติองค์พ่อหลวง^{๔๔} เป็นต้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับ พ.ศ.๓๕๓๙ นั้น ไม่พบคำว่า “พ่อหลวง” ในหนังสือพิมพ์เลย แสดงว่าแนวความคิดเรื่องพ่อของแผ่นดินน่าจะเริ่มก่อตัวขึ้นราวปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ จนเห็นชัดเจนในราวต้นทศวรรษ ๒๕๔๐ นอกจากนี้ ยังพบว่าในหนังสือพิมพ์ บ้านเมือง ฉบับประจำวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๑ ได้ให้นิยามของคำว่า “พ่อหลวง” ไว้ว่าหมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้

คำว่า “พ่อ” นั้นมีความหมายยิ่งใหญ่นัก โดยเฉพาะเมื่อเอ่ยถึง “พ่อหลวง” นั้นคนไทยทั้งชาติต่างปลื้มปิติ เพราะว่า “พ่อหลวงของชาติ” นั้น หมายถึง “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” พ่อ “ผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ”^{๔๕}

เนื้อหาของมโนทัศน์เรื่องพ่อของแผ่นดินอาจเห็นได้จากเพลงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ปรากฏในสื่อต่างๆ ที่ใช้คำว่า “พ่อ” เพื่อสื่อถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น เพลง ภูมิแผ่นดิน นวมินทร์มหाराชา ที่นักเขียนและกวีคนสำคัญร่วมกันแต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๒ ขนานพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พ่อหลวง” ดังนี้

บุญของแผ่นดินไทย พ่อหลวงบันดาลให้ ที่ในยังงามมีข้าว
น้ำรินดินดีไครเล่า ทุกซัดเห็นไปบรรเทา ด้วยพระบาท^{๔๖}

ในเนื้อเพลงที่ยกมาข้างต้น นอกจากจะใช้คำว่า “พ่อหลวง” แทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับ “แผ่นดิน” ในลักษณะที่พระองค์ดูแลประชาชนในแผ่นดินอย่างใกล้ชิดถึงระดับของวิถีชีวิตคือการทำนาและเกษตรกรรมอื่นๆ (บันดาลให้ที่ในยังงามมีข้าว, และทำให้ “น้ำรินดินดี”) และยังใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงภาพว่าทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ทวยราษฎร์ทุกคนอย่างใกล้ชิดถึงขั้นที่ทรง “เห็น” ไปบรรเทาทุกข์ให้ประชาชน “ด้วยพระบาท” ของพระองค์เอง ด้วยเหตุนี้ เนื้อเพลงตอนที่ยกมานี้จึงให้ภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ดูแลประชาชนในชาติอย่างใกล้ชิดดุจพ่อคุณแลลูก

^{๔๔} “กฟภ.ปลุกป่าเฉลิมพระเกียรติองค์พ่อหลวง” บ้านเมือง (๕ กรกฎาคม ๒๕๔๐) : ๑๘.

^{๔๕} “ชกส.รณรงค์ปลุกสวานป่าเฉลิมพระเกียรติองค์พ่อหลวง” เดลินิวส์ (๕ มิถุนายน ๒๕๔๐) : ๓๓.

^{๔๖} “พ่อหลวงของประชาชนชาวไทย ศูนย์รวมจิตใจคนไทยทั้งชาติ” บ้านเมือง (๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๑) : ๒๔.

^{๔๗} คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, เพลงภูมิแผ่นดิน นวมินทร์มหाराชา, [ออนไลน์] ใน <http://www.prd.go.th/thaisound> [๑๗ เมษายน ๒๕๕๑] ผู้ประพันธ์คำร้องเพลงนี้ได้แก่ ชาลี อินทวิจิตร อาจินต์ ปัญจพรรค เยาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ

อีกเพลงหนึ่งที่ใช้อุปมา “พ่อ” และ “ลูก” เพื่อสื่อถึงพระสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประชาชนในแผ่นดินตามลำดับอย่างเห็นได้ชัดคือเพลง *ของขวัญจากก้อนดิน* ที่แต่งโดยนิติพงษ์ ห่อนาค ใน พ.ศ. ๒๕๔๒ เช่นกัน เพลงดังกล่าวมีเนื้อหาเปรียบเทียบว่าประชาชนทุกคนเปรียบเสมือนก้อนดิน เมื่อก้อนดินเหล่านี้มารวมกันจำนวนมากก็กลายเป็นแผ่นดินไทย ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเสมือนพลังที่ยึดรวมก้อนดินทุกก้อนไว้ด้วยกัน เพราะทรงยอมเหน็ดเหนื่อยดูแลประชาชนด้วยทรงตระหนักในพระราชภารกิจในฐานะพระมหากษัตริย์ไทย เพลงนี้ใช้คำว่า “พ่อ” เรียกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในลักษณะที่ทรงเป็นพ่อผู้ดูแลลูกให้กินดีอยู่ดีเช่นกัน เช่น

เราก็รู้ พ่อต้องเหนื่อยสักเพียงไหน ต้องลำบากใจกายไม่เคยสิ้น
เพราะพ่อรู้พ่อคือพลังแห่งแผ่นดิน ให้เราพออยู่พอกินกันต่อไป^{๔๔}

เมื่อพิจารณาเนื้อเพลงร่วมกับเนื้อหาข่าวที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าบทบาทของ “พ่อหลวง” หรือ “พ่อของแผ่นดิน” นั้น คือบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนอย่างเต็มที่ดุจพ่อดูแลลูก โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจสำคัญที่มักถูกยกขึ้นมาอธิบายบทบาทดังกล่าวนั้นคือพระราชกรณียกิจที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพและความสมบูรณ์พูนสุขของประชาชน เช่น พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ การแก้ไขปัญหาการทำเกษตรกรรมให้ “น้ำรินดินดี” เป็นต้น เหตุที่สื่อต่างๆ มักยกพระราชกรณียกิจในด้านนี้ขึ้นมาเสนอควบคู่กับการระบุว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพ่อของแผ่นดินนั้นน่าจะเป็นเพราะพระราชกรณียกิจด้านการประกอบอาชีพและการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนนั้นเป็นเรื่องใกล้ตัวประชาชนมากที่สุด การเสนอภาพพระมหากษัตริย์กับปัญหาดังกล่าวจึงให้มโนภาพของ “พ่อ” ที่ดูแล “ลูก” ได้ชัดเจน

ในนวนิยายเรื่อง *พ่อ* ของปองพล อติเรกสาร ที่แต่งขึ้นราว พ.ศ. ๒๕๔๑ และตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งอยู่ในช่วงที่มโนทัศน์พ่อของแผ่นดินเริ่มเป็นที่รับรู้ในสังคมไทย ปรากฏมโนทัศน์ที่มองว่าพระมหากษัตริย์เป็น “พ่อ” ของประชาชนซึ่งใช้ในการประกอบสร้างตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาด้วย ดังพบว่ามีการตั้งชื่อนวนิยายว่า *พ่อ* ซึ่งสื่อถึงพระมหากษัตริย์ ๓ พระองค์คือ สมเด็จพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ต่างจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ที่แต่งขึ้นก่อนหน้านี้นิยามใช้พระนามของวิรสตรี/วิบุรุษเป็นชื่อเรื่องโดยมิได้ระบุว่าทรงเป็น “พ่อ” หรือเป็น “แม่” เช่น *พระสุพรรณกัลยา* *ลิลิตนเรศวร* *สมเด็จพระสุริโยทัย* เป็นต้น นอกจากนี้ ใน

^{๔๔} “เพลงของขวัญจากก้อนดิน” [ออนไลน์]. ใน <http://radio.sanook.com/lyric.php?songID=79275>. [๑๘ เมษายน ๒๕๕๑]

เนื้อเรื่องหลังจากที่ตัวละครพระมหาธรรมราชาขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแล้ว บทประพันธ์เสนอภาพกรุงศรีอยุธยาที่ปกครองโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชไว้ดังนี้

...พ.ศ.๒๑๒๑ เป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งทรงมีพระชนมายุได้ ๖๓ พรรษา พระองค์ทรงปกครองกรุงศรีอยุธยาให้มีความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่ง เพราะโปรดให้มีการค้าขายกับต่างประเทศอย่างจริงจัง ประกอบกับไม่มีศึกสงครามจึงทำให้ประชาชนสามารถทำมาหากินเป็นปกติสุขอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่เห็นเรือสำเภาของไทย โปรตุเกส จีน และญี่ปุ่นเดินทางขึ้นล่องในแม่น้ำเป็นประจำเพื่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา^{๕๕}

จะเห็นได้ว่าบทบาทของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ปกครองบ้านเมืองได้อย่างสงบสุขเพราะทรงดำเนินนโยบายค้าขายกับต่างประเทศนี้ สอดคล้องกับบทบาท “พ่อของแผ่นดิน” ที่ดูแลชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของประชาชนให้มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่าผู้ประพันธ์น่าจะจงใจใช้คำว่า “ปีที่ ๙ ในรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช” ซึ่งเป็นเลข ๙ ซึ่งตรงกับลำดับรัชสมัยในรัชกาลปัจจุบัน และตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในตอนที่ยกมามีพระชนมายุ ๖๓ พรรษา ใกล้เคียงกับพระชนมายุของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันในปีที่แต่งนวนิยายเรื่องนี้ด้วย แสดงว่าเนื้อความตอนที่ยกมานี้จะมีน้ำเสียงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันแทรกอยู่ด้วย ภาพของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ยกมาข้างต้นจึงเป็นภาพ “พ่อของแผ่นดิน” ในอดีต ที่บำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในชาติเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี เนื่องจากผู้ประพันธ์ได้ระบุความหมายของ “พ่อ” ที่เป็นชื่อของนวนิยายเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่าหมายถึงบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และเป็นผู้ช่วยสนับสนุนพระราชโอรสให้กอบกู้เอกราชได้สำเร็จ ความหมายของคำว่า “พ่อ” ในนวนิยายเรื่องนี้จึงซ้อนทับกันอยู่ ๒ นัย คือ “พ่อ” ที่หมายถึงพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ “พ่อ” ที่หมายถึงพ่อของแผ่นดิน ซึ่งมีน้ำเสียงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันอยู่ด้วย ลักษณะความหมาย ๒ นัยของคำว่า “พ่อ” ดังที่กล่าวมานี้ อาจ

^{๕๕} ปองพล อติเรกสาร, พ่อ ภาคสอง, หน้า ๒๙๔.

เห็นได้จากคำบรรยายภาพบ้านเมืองที่สงบสุขเพราะพระราชปรีชาญาณของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและพระราชโอรส ในตอนท้ายเรื่อง ดังนี้

...พระบารมีของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระราชโอรสทั้งสองพระองค์คือพระนเรศวรและพระเอกาทศรถแผ่ไพศาลไปทั่วอาณาจักรศรีอยุธยาและอาณาจักรใกล้เคียง โดยเฉพาะวีรกรรมของพระนเรศวรในการป้องกันกรุงศรีอยุธยาทำให้ราษฎรบังเกิดความเชื่อมั่นในความมั่นคงของอาณาจักรยิ่งนัก บรรดาเมืองต่าง ๆ รวมทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ถูกทิ้งร้างเพราะภัยสงครามได้ถูกฟื้นฟูให้กลับคืนมีชีวิตชีวาขึ้นใหม่หลังจากราษฎรต่างอพยพจากกรุงศรีอยุธยากลับไปบ้านเมืองของตน เรือสำเภาดังชาติที่ลัดจำนวนไประหว่างที่กองทัพพม่ามาประชิดกรุงนั้นได้กลับมาอีกและการค้าได้เฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง...สมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชทานพระราชอำนาจในการปกครองบ้านเมืองให้แก่พระราชโอรสทั้งสองพระองค์ จนเป็นที่พูดกันทั่วไปว่ากรุงศรีอยุธยามีพระเจ้าอยู่หัวสามพระองค์^{๑๐๐}

ความที่ยกมาข้างต้น นอกจากจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในฐานะ พ่อ-ลูก ของตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กับตัวละครพระนเรศวรและพระเอกาทศรถ อันเป็นการแสดงให้เห็นบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในฐานะ "พ่อ" แล้ว แสดงให้เห็นบทบาทของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและพระราชโอรสในการฟื้นฟูบูรณะบ้านเมืองหลังจากศึกสงคราม ทำให้ประชาชนสามารถอาศัยอยู่ในบ้านเมืองได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งเป็นบทบาทของทั้งสามพระองค์ในฐานะ "พ่อของแผ่นดิน" อีกด้วย ตัวอย่างนี้จึงแสดงให้เห็นว่าคำว่า "พ่อ" ในนวนิยายเรื่องนี้มีความหมายนัยตรง (denotation) ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นพระราชบิดาของพระสุพรรณกัลยา พระนเรศวรและพระเอกาทศรถ และความหมายแฝง (connotation) ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นพ่อของแผ่นดิน ซึ่งถือว่าเป็นความหมายในระดับมายาคติที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมในสมัยที่แต่ง

จึงอาจกล่าวได้ว่า ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในนวนิยายเรื่อง พ่อ เป็นภาพที่สร้างขึ้นด้วยอิทธิพลจากมโนทัศน์ "พ่อของแผ่นดิน" ที่เป็นกระแสจากการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน อันเป็นที่สนใจในสังคมไทยเป็นอย่างมากในช่วงเวลาที่แต่งคือต้นทศวรรษ ๒๕๔๐

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๕-๕๑๖.

จากแนวทางการประกอบสร้างภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาด้วยปัจจัยทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมทั้ง ๖ ประการที่กล่าวแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าบริบททางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของการประพันธ์วรรณกรรมแต่ละเรื่องนั้นเป็นมูลเหตุที่สำคัญที่ส่งผลให้เกิดภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมอย่างหลากหลาย นอกจากนี้ ข้อสังเกตที่ผู้วิจัยพบเพิ่มเติมคือตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชามีคุณสมบัติพิเศษคือพระราชประวัติที่มีคำอธิบายหลายอย่างคลุมเครือและเป็นชีวิตของปัจเจกบุคคลที่มีหลายมิติ ส่งผลให้ตัวละครสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมเป็นตัวละครที่ยืดหยุ่นเอื้ออำนวยต่อการนำมาตีความในด้วบทวรรณกรรมเพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองหรือเผยแพร่สำนักทางประวัติศาสตร์ น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้เอง การสร้างสรรค์ด้วบทวรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวของสมเด็จพระมหาธรรมราชาอย่างหลากหลายจึงดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน